

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN
AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİNİN
ŞEHİRLEŞMEYE ETKİSİ**

Jalal BABAZADE
2501191289

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Suna MUĞAN ERTUĞRAL

İSTANBUL – 2024

ÖZ

BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİNİN VE DIŞ TİCARETİN ŞEHİRLEŞMEYE ETKİSİ JALAL BABAZADE

Dünya nüfusu, hızla büyüyen şehir bölgelerinde ikamet etmeyi tercih ediyor. Kentleşme, yaşamsal beklentiler üzerinde etkili bir unsurdur. Kentler, halka ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler açısından erişimin kolay olduğu ve yaşamsal konforun artış gösterdiği yerlerdir. Kentleşmeyle, eğitim olanaklarının, sağlık hizmetlerinin, temiz kullanım suyunun ve gıdanın kolay temin edildiği ve sonuçta yaşamın kolaylaştığı, yaşamsal beklentilerin olumlu etkilendiği görülür. Kentsel alanların yayılması, ekosistem hizmetlerindeki azalmayla doğrudan ilişkilidir, ancak nüfus artışı ve ekonomik büyümenin etkileri daha dolaylıdır. Şehirleşme, ekonomik büyüme ve gelişmenin bir göstergesi olarak önemli bir faktördür. Bu tez, dış ticaretin şehirleşmeye etkilerini analiz ederek, küreselleşmenin Azerbaycan'da şehirleşme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapı üzerindeki etkilerini anlamak için kapsamlı bir literatür taraması ve analitik bir çerçeve sunmaktadır. Yapılan araştırma Azerbaycan'ın küreselleşme sürecinde oluşan etkilerin genel anlamda şehirleşme bağlamında etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın dış ticaret politikaları, küresel pazarlara açılma çabaları ve uluslararası ticaretteki rolü, ülkenin ekonomik dönüşümünü belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Tez, Azerbaycan'ın küresel ticaret ağına entegrasyonunun ekonomik büyüme, iş fırsatları ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmakta ve bu etkilerin özellikle şehirleşme süreçlerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu tez, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası dönemdeki küreselleşme süreçlerini ve bu süreçlerin dış ticaret ile şehirleşme üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Azerbaycan'ın bu dinamik süreçlerle başa çıkma stratejilerini belirlemek ve ülkenin gelecekteki ekonomik ve sosyal gelişimine ışık tutmak amacıyla önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Şehirleşme, Küreselleşme, Ekonomi, Dış Ticaret

ABSTRACT

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON URBANIZATION IN AZERBAIJAN AFTER INDEPENDENCE JALAL BABAZADE

World population prefers to reside in rapidly growing urban areas. Urbanization is a significant factor influencing life expectations. Cities are places where access to essential goods and services is easily attainable, leading to an increase in the overall comfort of life. With urbanization, it is observed that educational opportunities, healthcare services, clean water, and food are easily accessible, ultimately positively impacting life expectations. The expansion of urban areas is directly related to the decrease in ecosystem services, but the effects of population growth and economic growth are more indirect. Urbanization serves as an indicator of economic growth and development. This thesis aims to explain how foreign trade influences urbanization and how globalization shapes the urbanization processes in Azerbaijan. Additionally, it provides a comprehensive literature review and an analytical framework to understand the social, cultural, and economic impacts of globalization. The research conducted aims to examine the overall impact of globalization on urbanization in the context of Azerbaijan. The country's foreign trade policies, efforts to open up to global markets, and its role in international trade play a crucial role in determining the economic transformation of the nation. The thesis investigates the effects of Azerbaijan's integration into the global trade network on economic growth, job opportunities, and income distribution, highlighting how these effects manifest in urbanization processes. In conclusion, this thesis aspires to contribute to understanding the processes of globalization in Azerbaijan post-independence and their impacts on urbanization. It also aims to provide recommendations for coping strategies with these dynamic processes and shed light on the country's future economic and social development.

Keywords: Azerbaijan, Urbanization, Globalization, Economy, Foreign Trade

ÖNSÖZ

Ekonomik yönden büyümenin bir unsuru olarak dış ticaret, ekonomik yönden oluşum ve kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde dış ticaretin önemi giderek artmaktadır. Genel olarak gelişmekte olan ekonomiler istikrarsız bir görüntüye sahiptir. Küreselleşmenin etkisi altında piyasa tipi kurumsal formlar oluşmakta, bu da yabancı sermayenin ekonomide özel bir rol oynadığı anlamına gelmektedir. Belirtilen durumun sebebi, ülkelerin üretim faktörleri, doğal ve coğrafi koşulların tekelinde olması gibi yenilikçi karşılaştırmaların beraberinde geleneksel alandaki karşılaştırmalı avantajlar açısından zenginleşmesidir. Ekonomik araştırmaların odak noktası, ülkelerin gelişmişlik düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden biri olan ekonomik büyümedir. Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin kaynaklarının iyice araştırılması ve belirtilen kaynaklara uygun ekonomi politikalarının benimsenmesi gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde uluslararası ekonomik ilişkiler çeşitlense de uluslararası ticaret hâlâ önemli bir etkiye sahiptir. Dış ticaretin ulusal ekonomilerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi giderek daha görünür hale gelmektedir. Ancak Belirtilen etkinin dünya ekonomisinin ülke gruplarında işleyişi oldukça tartışmalıdır. Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler arasındaki farklar ülkelerin üretim ve kaynaklarını etkileyen faktörlerle açıklanabilir. Bu bağlamda ekonomik büyümeye yönelik dış ticaret çalışmalarının yetersiz olduğu v bu konunun daha önemli olduğu ifade edilebilir. Değerli hocam Doç. Dr. Suna Muğan Ertuğral'a ve öğrenimim ve üniversite öğrenimim boyunca bana büyük özveri gösteren, hayatım boyunca maddi ve manevi destek olan aileme şükranlarımı sunmak isterim.

JALAL BABAZADE

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ALANDA KÜRESELLEŞMENİN İNCELENMESİ

1.1. TANIMSAL ALANDA KÜRESELLEŞME	3
1.2. TARİHSEL ALANDA KÜRESELLEŞME	6
1.3. TÜRLERİ BAKIMINDAN KÜRESELLEŞME	8
1.3.1. Ekonomik yönden Küreselleşme	9
1.3.2. Finansal Küreselleşme.....	10
1.3.3. Ticari Küreselleşme.....	11
1.4. ETKİLERİ BAKIMINDAN KÜRESELLEŞME OLGUSU	13
1.5. KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİ	15
1.5.1. Bağımsızlığın Sonrasında Azerbaycan'daki Dış Ticaret ve Küreselleşme Süreci.....	17
1.5.2. 1999 Sonrasında Küreselleşme Sürecininin Azerbaycan Üzerinde Oluşturduğu Etkiler.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA ŞEHİRLEŞME

2.1. KAVRAMSAL OLARAK ŞEHİRLEŞME	22
2.1.1. Kavramsal Yönde Şehirleşmenin Tanımı	24
2.1.2. Şehirleşmenin Oluşma Süreci.....	26
2.1.3. Şehirleşme Etkilerinin İncelenmesi	29
2.1.4. Şehirleşme Sonuçlarının İncelenmesi	31
2.2. AZERBAYCAN'DA ŞEHİRLEŞME SÜRECİNİN ETKİLERİ	32
2.2.1. Bağımsız Ülke Olarak Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı.....	35

2.2.2. Yeniden Yapılanmada ve Kalkınmada En Önemli Unsur Olan Hazar Enerji Kaynakları	37
2.2.3. Bölgesel Sosyo-Ekonomik yönden Kalkınma Programı	41
2.2.4. Azerbaycan'da Ekonomiye Geliştirme Çabaları Kapsamında Ekonomik Bölgelerin Oluşturulması	42
2.3. BAĞIMSIZLIĞIN SONRASINDA AZERBAYCAN'DAKİ ŞEHİRLEŞMENİN GENEL DURUMUNUN İNCELENMESİ.....	44
2.4. BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİ VE ŞEHİRLEŞME	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİNİN ŞEHİRLEŞMEYE ETKİSİ

3.1. YÖNTEM VE BULGULAR	53
3.2. LİTERATÜR	53
3.3. VERİ SETİ.....	55
3.4. EKONOMETRİK YÖNTEM	55
3.5. ANALİZ SONUCUNDA ELDE EDİLEN BULGULAR	56
3.5.1. Birim Kök Test Sonuçları	56
3.5.2. VAR Modeli.....	60
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	69

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Azerbaycan'da Yatırım Miktarı (Milyon \$).....	41
Tablo 3.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler.....	55
Tablo 3.2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler (2000-2022)	56
Tablo 3.3. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Birim Kök Test Sonuçları	58
Tablo 3.4. Değişkenlerin Birinci Farklarının Birim Kök Test Sonuçları	60
Tablo 3.5. VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri	60
Tablo 3.6. Otokorelasyon LM Testi.....	61
Tablo 3.7. White Değişen Varyans Testi	62
Tablo 3.8. Normallik Testi	62

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Azerbaycan'nın Küresel Alandaki Sıralama Konumu.....	47
Şekil 2.2. Azerbaycan: 2010 senesinde 2020 yılına Kentleşme Oranları	49
Şekil 2.4. Azerbaycan: 2010 senesinde 2020 yılına Yaş Yapısı.....	50
Şekil 3.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	56
Şekil 3.2. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Grafikleri	57
Şekil 3.3. Değişkenlerin Birinci Farklarının Grafikleri	59
Şekil 3.4. VAR(4) Modeli için Birim Çember Grafiği	61
Şekil 3.5. Etki-Tepki Fonksiyonları.....	63

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e	: Aynı Eser
b.a	: Bütününe Atıf
S	: Sayfa
t.y	: Tarih yok
y.y	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması, birçok bağımsız devletin ortaya çıkmasına ve bu devletlerin kendi ulusal kimliklerini inşa etmelerine yol açtı. Bu bağlamda, Azerbaycan da 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek yeni bir döneme adım attı. Bağımsızlık sonrası süreçte, küreselleşme adını verdiğimiz küresel ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimlerin artışı, uluslararası ilişkilerin dinamiklerini değiştirmiş ve birçok ülkeyi etkilemiştir. Bu tez, bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'ın küreselleşme sürecindeki deneyimini inceleyerek, özellikle dış ticaretin şehirleşmeye olan etkilerini ele almayı amaçlamaktadır.

Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi gören, zengin kültürel mirası ve stratejik coğrafyasıyla Azerbaycan, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana sürekli bir dönüşüm süreci içerisinde. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben elde edilen bağımsızlık, bu eski Sovyet cumhuriyeti için hem zorlukları hem de fırsatları beraberinde getirmiştir. Küreselleşme, bu fırsatların belki de en önemlisi olmuş ve Azerbaycan'ı ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda derinden etkilemiştir. Bu çalışma, bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın karşılaştığı küreselleşme olgusunun, ülkenin şehirleşme sürecine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Küreselleşme, sınırların önemini azaltan ve dünya genelindeki ülkeleri birbirine daha da yakınlaştıran çok boyutlu bir süreçtir. Ekonomik entegrasyon, teknolojik ilerlemeler, sermaye ve emek hareketliliği gibi faktörlerle birlikte, Azerbaycan'da şehirleşme sürecinin hızlanması ve şehirlerin sosyo-ekonomik yapısının değişimi gözlemlenmiştir. Petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklarının da etkisiyle, özellikle başkent Bakü olmak üzere Azerbaycan'ın şehirleri, bu süreçte ulusal ve uluslararası dinamiklerin bir kesişme noktası haline gelmiştir.

Küreselleşme, sadece ekonomik bir olgu olarak değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve politik boyutlarıyla da birçok ülkeyi etkilemektedir. Azerbaycan'ın bu süreçteki konumu, özellikle dış ticaret politikaları ve küresel ekonomiyle entegrasyon çabaları bağlamında incelenmelidir. Bu tez, Azerbaycan'ın küreselleşme ile nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamak, özellikle dış ticaretin şehirleşme süreçlerine olan etkilerini ortaya koymak ve ülkenin bu değişimlere adapte olma stratejilerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Azerbaycan'da şehirleşme, bağımsızlık sonrası dönemde özellikle enerji sektörünün çektiği yabancı yatırımların bir sonucu olarak hız kazanmıştır. Azerbaycan'ın başkenti Bakü, bu dönüşümün en belirgin yaşandığı şehirlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yabancı yatırımların ve petrol gelirlerinin etkisiyle modernleşen altyapı, genişleyen iş imkânları ve

artan sosyal hizmetler, Bakü'yü hem yerel halk için hem de ülkeye gelen yabancılar için cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu durum, kentsel nüfusun artışı, yeni konut ve iş alanlarının inşasını ve şehir planlamasında önemli değişiklikleri ortaya çıkarmıştır.

Ancak, küreselleşmenin getirdiği hızlı şehirleşme, aynı zamanda ekonomik dengesizlikler, sosyal eşitsizlikler, altyapı yetersizlikleri ve çevresel sorunlar gibi zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, söz konusu dönüşüm süreçlerinin Azerbaycan'daki şehirleşme üzerindeki etkilerini tarihsel ve sosyo-ekonomik bağlamda ele alarak, mevcut durumu analiz edecek ve geleceğe yönelik sürdürülebilir kentsel gelişim stratejileri geliştirmeyi hedefleyecektir.

Bu tez, ayrıca, Azerbaycan'daki şehirleşme sürecini yönlendiren temel faktörleri belirlemeye, bu faktörlerin şehirlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısını nasıl dönüştürdüğünü anlamaya ve şehirleşme sürecinin yönetiminde karşılaşılan zorlukları ve fırsatları tespit etmeye çalışacaktır. Azerbaycan örneğini, küreselleşme ve şehirleşme literatürüne entegre ederek, konuyla ilgili akademik tartışmalara katkıda bulunmayı ve ülkenin gelecekteki politika geliştirme süreçlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, küreselleşmenin Azerbaycan'ın şehirleşme dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak ve bu süreçteki kilit eğilimleri ve olası sonuçları analiz etmektir. Aynı zamanda, bu çalışma, şehirleşmenin ekonomik büyüme, sosyal dönüşüm ve çevresel etkiler açısından ülkenin geleceği üzerindeki rolünü vurgulayacak ve politika yapıcılar için stratejik öneriler sunmayı hedeflemektedir. Böylece, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası dönemde küreselleşme ile uyumlu bir şekilde gelişen şehirleşme sürecini kapsamlı bir şekilde ele alan bu tez, akademik literatüre önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmamda Azerbaycan da şehirleşme sorunun nasıl aradan kaldırılmasını, ve genel olarak şehirleşmenin tek Bakü üzerinde değil, farklı şehirlerde de yapılmasının yolları araştırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ALANDA KÜRESELLEŞMENİN İNCELENMESİ

Küreselleşme, dünyanın dört bir yanından fikirlerin, ürünlerin, kültürlerin ve düşünme biçimlerinin birbirleriyle daha fazla etkileşime girdiği uluslararası entegrasyon sürecini ifade etmektedir. Belirtilen süreç dünya çapındaki mevcut büyüme ve genişleme süreci gibi görünmektedir. Bu, yerel ve ulusal pazarların sınırlarının ötesine geçerek dünyadaki diğer pazarlara doğru genişleme ve onları giderek birbirine bağlı hale getirme eğilimini yansıtır. Küreselleşme sadece uluslararası ticaretin artması anlamına gelmiyor, aynı zamanda kültürel etkileşimin de artması anlamına gelmektedir (Adıgüzel, 2011: 340). Küreselleşmenin başka tanımlarıyla konunun anlaşılmasına katkı yapmak mümkündür.

Küreselleşme, ürün veya hizmetlerin, teknoloji ve yatırımın, insan ve bilgi akışının sınır ötesi ticaretinden kaynaklanan dünya ekonomileri, kültürleri ve nüfusları arasındaki artan karşılıklı bağımlılığı tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Asırlar boyunca devletler belirtilen hareketleri kolay hale getirmek için ekonomik açıdan ortaklıklar kurmuşlardır (Adıgüzel, 2011: 340).

Şehirleşme süreci, küreselleşme ile birlikte yeni bir evreye girmiştir. Küreselleşme, kentleri dünya ekonomisinin temel aktörleri haline getirirken, kentlerin yapısını, işlevini ve büyüme dinamiklerini de dönüştürmüştür. Özellikle Azerbaycan gibi ülkelerde, küreselleşmenin şehirleşme üzerindeki etkisi, şehirlerin fiziksel dokusunda, ekonomik yapısında ve sosyal dinamiklerinde açıkça görülebilir. Küresel sermayenin şehirlerde yoğunlaşması, uluslararası işgücü hareketliliği, kentsel altyapı projeleri ve bu süreçlerin etkisiyle şekillenen kentsel politikalar, Azerbaycan'ın şehirleşme modelini yeniden şekillendirmiştir (Adıgüzel, 2011: 340).

1.1. TANIMSAL ALANDA KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, tarihsel bir süreç olarak incelendiğinde, farklı zaman dilimlerinde çeşitli formlarda karşımıza çıksa da günümüzdeki modern anlamıyla, 20. yüzyılın son çeyreğinde belirginleşen ve 21. yüzyılda ivme kazanan bir olgu olarak ele alınabilir (Bayar 2008: 26). Küreselleşme, temel olarak coğrafi ve toplumsal sınırların önemini azaltarak, uluslararası sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışını hızlandıran, dünya çapında etkileşimi ve bağımlılığı artıran bir süreçtir. Bu süreç, ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla insan yaşamının hemen hemen her alanını etkilemektedir. (Harford, 2008: 241).

Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknolojik alanlarda etkiler yaratan bir fenomen olarak tanımlanabilir. Aşağıda küreselleşmenin farklı boyutlarına dair genel bir bakış sunulmuştur (Adıgüzel, 2011: 340):

Ekonomik Küreselleşme: Bu, küreselleşmenin en belirgin boyutudur ve serbest piyasa ekonomisinin küresel ölçekte yayılmasını, ticaretin liberalizasyonunu, uluslararası sermaye hareketlerini ve çok uluslu şirketlerin etkinliklerini içerir. Ekonomik küreselleşme, dünya pazarlarının birbirine daha sıkı bir şekilde entegre olmasıyla karakterizedir ve bu da uluslararası ticaret ve yatırımların artmasına yol açmıştır (Hasanoğlu, 2001: 72).

Politik Küreselleşme: Uluslararası politik ilişkilerdeki entegrasyonu ifade etmektedir. Bu, uluslararası kurumların ve antlaşmaların artan sayısı ve etkisi, ulusal politikaların uluslararası normlar ve standartlar etrafında şekillenmesi ve ülkeler arası ortak politik stratejilerin geliştirilmesiyle ilişkilendirilir. (Yalçınkaya, 2010:12)

Sosyal Küreselleşme: İnsanların, bilginin ve fikirlerin serbest dolaşımı ile karakterize edilir. Bu, göç, turizm, kültürlerarası etkileşim ve sosyal ağlar gibi faktörlerle desteklenir. Ayrıca, küresel medya aracılığıyla yayılan popüler kültür ve tüketim alışkanlıklarının homojenleşmesini de içerir (Elçin, 2012: 1).

Kültürel Küreselleşme: Dünya çapında kültürler arası etkileşimin ve kültürel öğelerin yayılmasını kapsar. Bu süreç, küresel medya ağları aracılığıyla müzik, film, televizyon ve internet gibi kültürel ürünlerin paylaşılmasını ve tüketilmesini içerir (Hasanoğlu, 2001: 72).

Teknolojik Küreselleşme: Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin küresel iletişimi ve iş birliğini kolaylaştırması sürecidir. İnternet ve mobil teknolojilerin yayılması, dünyanın her yerindeki insanlar arasında anında iletişim ve bilgi alışverişini mümkün kılmıştır (Seyidoğlu, 2007:149).

Küreselleşmenin olumlu etkileri arasında ekonomik büyümenin teşvik edilmesi, bilginin hızlı bir şekilde yayılması, tüketici seçeneklerinin artması ve farklı kültürler arası anlayışın gelişmesi yer alır. Ancak, bu sürecin olumsuz etkileri de vardır; bunlar arasında işsizliğin ve eşitsizliğin artması, yerel kültürlerin erozyonu, çevresel tahribat ve hastalıkların yayılması sayılabilir. "Küreselleşme" teriminin genellikle iki ana anlamı bulunmaktadır. Bunlar ise (Saran 2013: 42):

- Bir olgu olarak dünyanın farklı bölgeleri ve ülkeleri arasında finans, ticaret ve iletişim açısından daha büyük bir karşılıklı bağımlılığı akla getirmektedir (Tomlinson, 2004: 33);

- Ekonomik kalkınma teorilerinin temel varsayımlarına göre dünyanın çeşitli bölgeleri arasında güçlü bir entegrasyon vardır ve belirtilen entegrasyonun ekonomik büyüme ve sosyal aktivite üzerinde büyük etkisi önemlidir. Bahsi geçen teori, coğrafi bölgelerin ekonomik ve sosyal olarak bağlantılı olduğunu ve bu bağlantının ekonomik büyüme ve sosyal sonuçlarda kritik bir rol oynadığını göstermektedir. (Aydemir ve Kaya, 2010: 268).

Küreselleşme süreci, aynı zamanda ulus-devletlerin egemenliklerini ve politik otonomilerini yeniden düşünmeye zorlamış, yerel ve ulusal ekonomilerin küresel dinamiklerden etkilenmesine yol açmıştır. Tüm bu faktörler, günümüz dünyasında küreselleşmeyi karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen haline getirmiştir. (Kutai, 2014: 37). Küreselleşme sürecinin teorisinin önemli noktaları şu şekilde açıklanabilir (Kutai, 2014: 37):

- Küresel sistemdeki iletişim araçları her gün daha ciddi hale gelmekte ve belirtilen süreçte tüm ülkeler sadece devlet düzeyinde değil, hemde vatandaşlar düzeyinde de giderek daha kolay iletişim kurmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 142);
- Gelişmiş ülkeler arasında ana iletişim sistemleri çalışmakla birlikte, az gelişmiş ülkeler de bu mekanizmaları kullanmaktadır. Bahsi geçen gerçeklik, yeni teknolojilerin yardımıyla küresel iletişim olanaklarını ve yoksul ülkelerdeki ötekileştirilmiş grupların iletişim olanaklarını artırmaktadır. Sonuç olarak dünya iletişim ve işlemlerinin güncel senaryosu olan “küresel köy”e entegre edilebilir (Seyidoğlu, 2003: 142-143);
- Ekonomik yönden faaliyet açısından iletişim teknolojilerinin gelişmesi, yerel ve küçük işletmelerin pazar edinimini daha erişilebilir hale getirmektedir. Bu, ekonomik yönden faaliyetin, verimli kaynakların, ekipmanın, ticaret ürünlerinin ve sanal para mekanizmalarının kullanımının sürdürülmesi kapsamında farklı bir ortam oluşturur. Kültürel açıdan dikkate alındığı zaman yeni iletişim ürünleri, günümüz koşullarında en azından ekonomik yönden işlemler açısından dünyadaki iletişim kalıplarını bütünleştirmektedir (Seyidoğlu, 2007: 226-227);
- Belirtilen yeni iletişim biçimleri bazı ülkelerde azınlık kavramını da etkilemektedir. Her ne kadar bu azınlıklar yeni küresel iletişim sistemine tam olarak entegre olmasalar da, her ülkenin güçlü iş dünyası ve siyasi elitleri bahsi geçen küresel iletişimin bir hissesidir. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerde iş dünyası ve siyasi elit karar almayı sürdürür (Dulupçu, 2001: 19-20);
- Güncel küreselleşme olgusunun etkilediği sosyo-ekonomik yönden faktörler, her milletin yaşam standardını etkileyen belirleyici koşullardır (Yalçınkaya, 2010: 62).

Küreselleşme teorisinin ana hükümleri üç ana hükme indirgenebilir. Bunlar ise sırasıyla (Bolat vd., 2005: 35-36):

Faktörlerin Belirleyiciliği: Bu ilk ilke olarak her toplumun sahip olduğu kültürel ve ekonomik faktörlerin küreselleşme sürecinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Yani, kültürel ve ekonomik faktörler, bir toplumun küreselleşme deneyimini şekillendiren temel etkenlerdir.

Ulus-Devlet Kategorisinin Azalan Önemi: İkinci ilke ise, mevcut küresel ortamda ve belirli bir sistemin incelenmesinde ulus-devlet kategorisinin artık geleneksel olarak önemli bir analiz birimi olmaktan çıktığını ifade etmektedir. Çünkü küresel iletişim ve uluslararası bağlantılar, ulus-devlet kategorisinin rolünü azaltmıştır.

Teknolojik İlerlemeler ve İletişim: Üçüncü ilke, teknolojik ilerlemelerin daha fazla standardizasyonla birlikte dünya çapındaki gruplar arasında daha fazla bağlantı kurulmasını kolaylaştıracağını açıklamaktadır. Buna göre, hızlı ve kolay iletişim ekonomik faaliyetleride olumlu etkileyecektir. Buna göre, her ulusun farklı gruplarını etkileyecek ve küresel iletişim aracılığıyla daha fazla etkileşim yaşanacaktır.

Küreselleşme olgusunun geçmişi ve gelişme sürecinin incelenmesi bugünkü küreselleşme olgusunun anlamındaki karşılığını ifade etmek bakımından önemlidir. Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknolojik alanlarda etkiler yaratan bir fenomen olarak tanımlanabilir. Küreselleşme, bu boyutların birbirleriyle karmaşık bir şekilde etkileşim içinde olduğu bir süreçtir ve her boyutun kendine özgü dinamikleri bulunmaktadır (Dulupçu, 2001: 19-20).

1.2. TARİHSEL ALANDA KÜRESELLEŞME

Tarihsel alanda küreselleşme, farklı zaman dilimleri ve coğrafyalarda farklı biçimler ve hızlarla ilerlemiş olan bir süreçtir. Genellikle dört ana dalgada incelenir: 15. Yüzyılın Sonlarından 18. Yüzyılın Ortaları dönemi, Avrupa merkezli büyük coğrafi keşiflerle başlar. Avrupalı güçler, yeni ticaret yolları keşfetme ve koloniler kurma çabası içerisinde dünya üzerinde geniş bir ağ örmeye başlarlar. Bu süreç, yerel ekonomileri küresel ticaretin bir parçası haline getirir ve ilk defa dünya çapında bir ekonomik entegrasyonun temellerini atar (Adıgüzel, 2011: 340).

18. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Endüstri Devrimi, küreselleşme sürecinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Buhar gücü ve daha sonra elektrik enerjisi gibi yeni enerji

kaynaklarının keşfi, üretim kapasitesinde büyük artışlar ve ulaşımda devrim yaratmış, böylece mal ve insanların daha hızlı hareket etmesini sağlamıştır (Kutai, 2014: 37).

Paris, New York, Berlin ya da Londra 'da imkânı olanlar uluslararası hisse senedi şirketlerine de yatırım yapabilmektedir. Bunlardan biri olan Fransız Compagnie de Suez, Akdeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan Süveyş Kanalı'nı inşa ederek dünya ticaretine yeni bir arter açmıştır. Küreselleşmede doğrudan yabancı yatırımların da önemli bir yer edindiği görülmektedir. (Cebeci, 2010: 88-90).

İngiltere küreselleşme süreci ile çok büyük sermaye elde etmiştir ve önemli teknolojiler kazanmıştır. Ancak diğer ülkeler de farklı malların ihracatından yararlanmıştır. Örneğin, 1870'lerde "soğutma gemisi" veya "soğutma gemisi" terimi icat edildi. Onun icadı Arjantin ve Uruguay gibi ülkelerin altın çağına girmelerine olanak sağlamıştır. Farklı ülkeler üretimlerini yüksek rekabet içinde oldukları alanlarda uzmanlaştırmaya çalıştılar. (Kevyuk, 2007: 2-4).

19. Yüzyılın Ortalarında sanayi devrimi ve modern kapitalizmin yükselişi ile birlikte küreselleşme hız kazanmıştır. Demiryolları, buharlı gemiler ve telgraf gibi teknolojik yenilikler, uluslararası ticaret ve iletişimi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Sermaye, mallar ve insanlar arasındaki uluslararası hareketlilikte artış olmaktadır. Bu dönem, emperyalizmin ve uluslararası finansın da zirveye ulaştığı bir dönemdir. (Koray, 2001: 2-3)

II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem Bretton Woods Sistemi gibi uluslararası ekonomik düzenlemeler ve kuruluşlar (Dünya Bankası, IMF, daha sonra WTO) ile küresel ekonomik iş birliği yeni bir düzeye ulaşmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu dünya düzeninde bile, ekonomik ve teknolojik alanlarda küresel etkileşim devam etmiştir. Bu dönem aynı zamanda kültür ve bilginin de globalleştiği bir dönem olarak önemlidir. (Coray, 2001: 2-3)

1980'lerden günümüze kadarki dönem, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim ile karakterize olmuştur. İnternetin yaygınlaşması ve finansal piyasaların liberalizasyonu, dünyanın her köşesinin birbirine bağlanmasını sağlamaktadır. Küresel sermayenin hareketliliği artarak çokuluslu şirketler ve serbest ticaret anlaşmaları dünya ekonomisinin temel yapıtaşları haline gelmiştir. Bu dönem, küreselleşmenin en yoğun hissedildiği dönemdir ve kültürel, sosyal ve siyasi etkileşimlerdeki artışla tanımlanır (Karabachak ve Dilmach, 2021: 37).

Azerbaycan'ın küreselleşme sürecine dahil olması, özellikle bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından sonra hız kazanmıştır. Ancak, tarihsel süreçte Azerbaycan, İpek

Yolu gibi ticaret yolları üzerinde önemli bir konuma sahip olması nedeniyle asırlardır farklı kültür ve ekonomilerle etkileşim içerisinde bulunmuştur. Modern dönemde ise, petrol ve doğalgaz kaynaklarının küresel pazarlara açılması, Azerbaycan'ın küresel ekonomi içinde aktif bir oyuncu haline gelmesine yol açmıştır (İlkin, 2006: 69).

Küreselleşmeye etki eden ve gelişiminde etkili olan faktörlerin küreselleşmenin farklı türleri olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda türleri bakımdan küreselleşme incelemeleri konunun geniş kapsamlı değerlendirilmesi açısından önemlidir (Kutai, 2014: 37).

1.3. TÜRLERİ BAKIMINDAN KÜRESELLEŞME

Küresel kalkınmayı oluşturan olgular, küreselleşmenin oluşumuna doğrudan etki etmektedir. Bazı malların ticaretteki önemi asırlardır devam etmektedir. Ticaretin uluslararasılaşması, Avrupa'nın 18. asırda sanayileşmeyle karşılaşmasıyla hızlandığını öne sürmektedir. Dünya ekonomisi özellikle 1950'li yıllardan sonra önemli ölçüde nitelik değiştirmiştir. Devlet sınırları artık üretim sürecinde oluşan etkilerin genel anlamda ülkeler arası geçişliliğini engellememektedir. Çok yönlü bir kavram olarak küreselleşme; Ekonomik yönden, politik, ideolojik ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Günümüzün küreselleşme bağlamında kapitalist-neoliberal nitelikteki ekonomik yönden küreselleşme ön plana çıkmaktadır (Haque, 2001: 119). Ancak küreselleşmenin her boyutu her geçen gün yoğunlaşmakta ve yaygınlaşmaktadır. Belirtilen bağlamda küreselleşme, her biri farklı özelliklere ve zorluklara sahip üç farklı kategoride ele alınabilir (Modelski, 2008: 75).

Modelski'ye (2008) göre, küreselleşme kategorileri üç ana başlık altında incelenebilir. İlk kategori, teknoloji, bilgi, ticaret, yabancı yatırım ve finans gibi ekonomik alanlarda gözlenen uluslararası hareketliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik yönden küreselleşmeyi temsil etmektedir. Belirtilen kategoride, şirketler, yatırımcılar, bankalar ve özel hizmet sektörleri kadar hükümetler ve uluslararası kuruluşlar da belirgin bir rol oynar. İkinci kategori, kültürel küreselleşmeyi temsil etmektedir. Bu ise, medya, eğlence endüstrisi, popüler kültür ve iletişim araçları gibi alanlarda küresel etkileşimin arttığını vurgular (Modelski, 2008: 75).

Kültürel küreselleşme, fikirlerin ve kültürel ürünlerin dünya çapında yayılmasını ve uluslararası kültürel etkileşimi işaret eder. Son olarak, üçüncü kategori, ekonomik ve kültürel küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkan politik küreselleşmeyi içerir. Bu kategori, uluslararası ilişkilerdeki değişiklikleri ve ülkeler arası işbirliği ve çatışmaları ele alır. Politik küreselleşme, uluslararası politika, diplomasi, insan hakları ve uluslararası güvenlik gibi alanlarda uluslararası etkileşimi yansıtır (Dulupçu, 2001: 19-20).

Belirtilen üç kategori, küreselleşmenin farklı yönlerini ve etkilerini anlamak için kullanılır ve küresel dünya düzeninin karmaşıklığını daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

1.3.1. Ekonomik yönden Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, uluslararası ticaretin ve finans akışlarının genişlemesi, sermaye, hizmet ve teknolojinin sınırlar ötesi hareketi ve iş gücü mobilitesinin artması gibi özellikleri ile tanımlanabilir. Bu süreç, ulusal ekonomilerin birbirine daha fazla entegre olması ve global pazarın etkinliğinin artmasına yol açar. Ekonomik küreselleşmenin ana hatları aşağıdaki gibi özetlenebilir: (Hobsbawm, 1979: 358).

Serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birlikleri ve ekonomik ortaklıklar, mal ve hizmetlerin daha az engelle uluslararası düzeyde akmasını sağlamıştır. Bu akış, tüketicilere daha geniş ürün yelpazesi sunarken, şirketlere de daha geniş pazarlara erişim imkanı tanımıştır. (Castells, 2005:26). Küreselleşme ile birlikte uluslararası sermaye hareketleri hız kazanmıştır. Yabancı doğrudan yatırımlar (FDI), portföy yatırımları ve diğer finansal araçlar sayesinde sermaye, daha yüksek getiri beklentisi olan ülkelere, daha düşük maliyetli olan ülkelere doğru akış göstermiştir (Dulupçu, 2001: 19-20).

Çok uluslu şirketler, üretim ve pazarlamayı küresel çapta optimize etme yetenekleri sayesinde ekonomik küreselleşmenin lokomotifleri haline gelmiştir. Bu şirketler, farklı ülkelere üretim yaparak maliyet avantajlarından faydalanmakta ve dünya çapında dağıtım ağları kurarak geniş pazarlara ulaşmaktadırlar. İnsanların iş olanaklarını takip etmek için sınırlar ötesi göç etmeleri, küreselleşmenin bir başka yönüdür. Bu, özellikle nitelikli iş gücü veya düşük maliyetli emek arayışında olan sektörlerde belirginleşmiştir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, küresel ekonomide iş yapma biçimini kökten değiştirmiştir. İnternet, e-ticaretin yükselişini sağlamış, şirketlerin ve tüketicilerin dünyanın herhangi bir yerinden alışveriş yapabilmesine olanak tanımıştır. (Kevük, 2007: 2-4).

Küreselleşme özellikle az gelişmiş ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Küreselleşme ekonomiyi tekelleşmeye itse de rant bağımlılığına veya kırılganlığa yol açabilmektedir. Hatta geleneksel yaşam biçiminin kaybolmasına bile yol açabilir. Ancak ekonomik yönden küreselleşmenin iyi ya da kötü bir değerlendirmesini yapmak mümkün değildir. Belirtilen bağlamda küreselleşme basitçe tanımlanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Büyüyen küresel piyasa ekonomisine dahil olmayan ülkelerin başarılı olamadığı gözlenmiştir. Ancak küresel ekonomiye katılım belirsizliklerden dolayı oldukça zordur. Ekonomik yönden küreselleşmenin dayandığı ekonomik yönden gerçeklik, hem olgusal gerçeklik bağlamında hem de 80'ler sonrası yeni bakış açıları açısından sorgulanırsa, "küreselleşmenin getirdiği bütünleşmeye" ilişkin varsayımlar ortaya çıkar (Tözüm, 2004: 154).

- 1- Ticaretin serbestleştirilmesi kaynaklarının etkin dağılımı sağlanarak, hızlı büyüme için önemli bileşenlerin ithalatı için gerekli ihracat kazançlarının sağlanması,
- 2- Finansal serbestleşmenin bir sonucu olarak, sermaye kaynakları sınırlı olan gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye çekilebilir ve Bu ülkelerde ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşılmadan tasarruflar daha yüksek oranda yatırıma dönüştürülebilirliği,
- 3- DYS (Doğrudan Yabancı Sermaye) yatırımlarının artış göstermektedir, sermaye birikimini teşvik ettiği, aynı zamanda teknoloji ve bilginin rekabeti olumlu etkilediği,
4. Serbestleştirme sürecinde oluşan etkilerin genel anlamda tamamlanmasının ardından sermayenin marjinal getirisi dünya çapında dengeleniyor, şeklinde dört ana madde ile görüldüğü gibidir.

Uluslararası ticaret ve finansal piyasaların düzenlenmesi, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür kurumlar, serbest piyasa ekonomisinin ve stabil finansal sistemlerin desteklenmesinde önemli rol oynarlar. Ekonomik küreselleşme, pek çok ülke için büyüme ve kalkınma fırsatları sunmakla birlikte, eşit olmayan gelir dağılımı, yerel işletmeler üzerindeki baskı, iş güvenliği ve çevresel standartlar gibi zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, küresel krizler ve pandemiler gibi olaylar, küresel ekonominin ne kadar iç içe geçmiş ve birbirine bağımlı olduğunu da gözler önüne sermektedir (Bolat vd., 2005: 35-36).

1.3.2. Finansal Küreselleşme

20. yüz yıl siyasette, toplumda, teknolojiye ve ekonomide değişim dönemi olması nedeniyle önceki dönemlere göre daha hareketli bir dönemdir. Ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık özellikle 20. asrın son çeyreğinde en üst düzeye ulaşmıştır. “Uluslararası bağımlılığın altında yatan temel nedenler incelendiğinde, teknolojik, sosyal ve kültürel değişimlerin ülkeler arasındaki ekonomik yönden farklılıkları azalttığı, ulaşım ve iletişimdeki ilerlemelerin sermaye dolaşımında kolaylık, hız ve ucuzluk sağladığı bilgi, mal ve hizmetler ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer temel nedenin ise, gelişmiş ülkeler arasında uluslararası, sınır ötesi ticaret ve sermayenin hareketliliğini kısıtlayan ve gerekirse yasaklayan mevcut kuralların zayıflatılması, azaltılması ve bunların ortadan kaldırılması olduğu ileri sürülmektedir” (Dicken ve Hassler, 2000: 360).

Sermaye piyasalarının karşılıklı bağımlılığı küresel ölçekte karşılıklıdır ve sermaye, küresel olarak bütünleşmiş finansal piyasalarda sürekli olarak hareket etmektedir. Dünyanın her yerinde elektronik ortamda saniyeler içinde milyarlarca dolarlık işlem yapılmaktadır. Yeni bilgi sistemleri ve iletişim teknolojileri, sermayenin ekonomiler arasında çok kısa sürede hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Sermaye, tasarruf ve yatırımlar küresel ölçekte (Bolat vd., 2005: 35-36).

Bu bağlamda, 1980'li yıllarda uluslararası ekonomik yönden sistemin yeniden yapılandırılmasıyla önem kazanan finansal küreselleşme, çok yönlü etkisiyle küreselleşmenin ekonomik yönden boyutunda bir başka aşamayı temsil etmektedir (Seyidoğlu, 2003: 142). Ulusal finans piyasasını ayıran sınırlar ortadan kalktığında, finansal piyasalar üzerindeki çeşitli kontrol ve kısıtlamalar kaldırılacak, uluslararası rekabete açılacak, piyasalar konvertibl hale gelecek, döviz kurları dalgalanacak, uluslararası sermaye akımları artacak ve yeni kurumsal kuruluşların rolü artacaktır. Finansal piyasalarda yatırım fonları, yatırım ortaklıkları gibi yatırımlar artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Burada finansal küreselleşmenin küreselleşmenin bir parçası olmasına rağmen küreselleşmeyi hızlandığını öne sürmektedir önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Kerimov, 2019: 141).

Finansal piyasaların bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda faiz oranlarında ve döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar üretimin küreselleşmesine yol açtığı söylenebilir. Finans sermayesi artık modern uluslararası sistemin merkezi yapı taşı haline gelmiş ve rantçı rejimin oluşmasına yol açtığı gözlemlenmiştir (Seyidoğlu, 2003: 142).

1.3.3. Ticari Küreselleşme

Ekonomik yönden kavramsal alanda küreselleşmenin incelenmesi uluslararası ticaretin artmasını ve gelişmesini ifade etmektedir. Ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu ve küreselleşme derecesi, "açıklık endeksi" olarak adlandırılan, ithalat ve ihracatın toplamı olan dış ticaretin gayri safi milli hasılasına oranıyla ölçülmektedir (Dorman, 2000: 32). Toplamlar arası ticaret, M.Ö. 3. binyılda Mezopotamya'nın Hindistan ve Çin ile olan ticari ilişkilerine dayanmaktadır. Daha sonraki yıllarda toplumlar arası ticaret artmış, 1500'lü yıllardan sonra ise yeryüzünde insanın yaşadığı her bölgede ön plana çıkmıştır. Uzak mesafelerdeki ticaret, ticarete kapitalizmi doğurmuş ve onun temelini oluşturmuştur. 1800'lerin başından 1900'lerin sonlarına kadar dünya nüfusu neredeyse beş katına çıktı ve dünya üretimi 40 kat artış göstermektedir. Belirtilen dönemde ortaya çıkan karşılıklı

bağımlılık, uluslararası ticarete entegrasyon ve küreselleşme derecesini aynı dönemde 540 kat artırmıştır (Cebeci, 2010: 88-90).

Dünya ekonomisi 1914-1945 döneminde küreselleşme yolunda elde ettiği tüm kazanımları kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticari faaliyetler hızla gelişmiştir. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması savaştan sonra ticareti canlandırmıştır. 1970'lerde ve 1980'lerde patronaj yeniden başlamıştır. Yeniden canlanan himayeye karşı Batılı ülkeler yeni pazarlara açılmak için büyük bir kampanya başlatmışlardır (Cebeci, 2010: 88-90).

Uluslararası ticareti kolaylaştıran gelişmelerden biri de ulaştırma ve iletişim maliyetlerindeki hızlı düşüştür. Bilgisayar devrimi, internet ve World Wide Web'in icadı sonucunda iletişim yeni bir döneme girmiştir. Dünyada ihracat hızla artış göstermektedir: 50'li yıllarda 300 milyar dolardan, 73. asrda 1 trilyon 700 milyar dolara, asrın sonunda ise 5 trilyon 800 milyar dolara çıktı. 2001 verilerine göre dünyadaki ihracat hacmi 6 trilyon 200 milyar dolara, 2020'de ise 28 trilyon 400 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat dünya ekonomi alanındaki gelişmesinde giderek artan bir rol oynamaktadır. İhracattaki artışın önemli nedenleri (TİM, 2022, 12);

1. Gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve tarife dışı engellerin azaltılması,
2. Nakliye maliyetlerinde önemli azalma,
3. Endüstri içi ticaretin artması,
4. Dış kaynak kullanım imkanının artış göstermektediririlmesi,
5. Toplumlarda zevk ve tüketim kalıplarının benzerliğinin artması.
6. Çok uluslu şirketlerin küresel pazarlama stratejileri ve faaliyetlerinin uygulanması,
7. Çok uluslu şirketlerle şirket içi ticaretin artırılması,
8. Bölgesel entegrasyonun artırılması,
9. "Gümrük Tarifeleri" ve "Ticaret Genel Anlaşması" kurumlarının oluşturulmasından sonra dünya ticaret sisteminde meydana gelen değişiklikler,
10. Demir Perde'nin yıkıldığı 1980'li yıllardan sonra hükümetlerin liberal ekonomi politikalarına olan tercihleri artış göstermektedir.
11. Bankacılık sisteminin ve dış ticaretin finansmanının geliştirilmesi.
12. Dünyada mal ve hizmet standartlarının geliştirilmesi,
13. Teknolojik gelişmenin hızlı temposu, ürünlerin yaşam döngüsünü kısaltmakta ve Belirtilen bağlamda teknolojik rekabeti yoğunlaştırmaktadır.
14. Uluslararası turizmin büyümesi,
15. Yabancı yatırımın ve uluslararası teknoloji ticaretinin artış göstermektediririlmesi,

16. Teknolojik gelişmelerin de yardımıyla üretim süreçlerinin ekonomik yönden nedenlerle sekteye uğratılarak üretimin uluslararasılaşması.

Yatırım ve üretimin küreselleşmesi ise doğrudan yabancı yatırımdır ve bu ise aynı zamanda üretimin küreselleşmesini ifade etmektedir. Doğrudan yabancı yatırım, bir şirkete merkez dışındaki ülkelerde üretim tesisleri kurularak, ürünlerin ikamet edilen ülke dışında pazarlanması amacıyla veya mevcut üretim tesislerinin satın alınması yoluyla yapılır. Üretimin küreselleşmesi ise şirketlerin sabit yatırımlarının sınırlar ötesine yayılması, bağlı ortaklıklar aracılığıyla mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetler, fason üretim sözleşmeleri ve benzeri uygulamaların kendi ülkelerinden farklı ülkelere yayılması olarak tanımlanmaktadır (Dorman, 2000:32).

Küreselleşen ekonomide yatırım ve üretimin temel taşı olan ulusötesi bir şirket, özel bir ulusal kimliğe sahip olmayan, uluslararası yönetime sahip, dünyanın en güvenli ve en karlı pazarlarına yerleşmeyi planlayan, gerçek özgürlüğe sahip bir sermayedir. İmalat şirketleri bağlamında, çokuluslu şirketlerin emtia politikası, strateji ve yeteneklerin dayattığı bir biçim olup, küresel düzeyde üretmeye ve satmaya devam etmektedirler (Dorman, 2000: 32).

1.4. ETKİLERİ BAKIMINDAN KÜRESELLEŞME OLGUSU

Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik etkileşimleri artıran karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, uluslararası ticaretin serbestleşmesi, finansal entegrasyon ve kültürel alışveriş gibi faktörlerin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, ülkeler arasındaki sınırların giderek daha geçirgen hale gelmesi, mal ve hizmet akışının hızlanması ve kültürel etkileşimlerin artması gibi dinamikleri içerir. Küreselleşme, uluslararası sahadaki güncel olayları yorumlamayı amaçlayan bir teoridir ve belirtilen yorumlama süreci kalkınma, ekonomik koşullar, sosyal senaryolar, siyasi etkiler ve kültürel etkileri içerir. Küreselleşme, ekonomik, teknolojik, politik, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok alanda etkiler yaratmıştır. Bu etkiler Azerbaycan gibi gelişme sürecinde bulunan ülkelerin gelişiminde önemli rol oynar. (Cebeci, 2010: 88-90).

Ekonomik açıdan, küreselleşme, uluslararası ticaretin artması ve finansal piyasaların entegrasyonu yoluyla ekonomiler arasındaki bağları güçlendirmiştir. Bu, bir ülkedeki ekonomik olayların diğer ülkeleri doğrudan etkileyebileceği anlamına gelir. Ayrıca, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, küresel üretim zincirlerinin oluşumu ve teknoloji transferi gibi unsurlar, ekonomik bağlantıları derinleştirmiştir. Küreselleşme, ülkeler arası ticaretin artmasına ve yabancı yatırımların teşvik edilmesine neden olmuştur. Azerbaycan,

enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak uluslararası yatırımların hedefi olmuş ve bu sayede dış ticaret hacmi büyümüştür. Serbestleşen sermaye piyasaları, Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkeler için yeni finansman kaynakları ve yatırım fırsatları sunmuştur. Küreselleşme, Azerbaycan'da işgücü piyasasının yapısal dönüşümüne katkıda bulunmuş, daha nitelikli işgücüne olan talebi artırmış ve eēitim seviyesinin yükselmesini teşvik etmiştir. (Balay, 2004: 64-65).

Sosyal ve kültürel açıdan, küreselleşme, farklı kültürler arasında etkileşimi artırmış ve kültürel  eřitliliēi desteklemiştir. Küresel medya, iletişim ve seyahat olanakları, insanların farklı kültürlere daha kolay erişmesini saēlamıř ve kültürel alışverişi artırmıştır. Ancak, bu durum aynı zamanda kültürel homojenleşme endişelerini de beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin politik etkileri de göz ardı edilemez. Uluslararası kuruluşların rolünün artması, devletler arası iş birliēinin zorlukları ve küresel sorunlara yönelik ortak çözüm arayışları, küresel politika dinamiklerini şekillendirmiştir. Ancak, aynı zamanda, küresel düzeydeki g   dengeleri ve ulusal egemenlik endişeleri de gündemde önemli konular arasında yer almaktadır (Dorman, 2000: 32).

Ekonomik alanda küreselleşme, Azerbaycan'ın dünya pazarlarına entegrasyonunu hızlandırmıştır. Ülkenin zengin petrol ve doēalgaz rezervleri, çokuluslu enerji şirketlerinin dikkatini çekmiş ve bu durum uluslararası yatırımların artmasına neden olmuştur. Azerbaycan, dünya enerji piyasasında önemli bir oyuncu haline gelmiştir ve bu da milli gelirden önemli artışlar saēlamıřtır. Ancak, bu sürecin bir yan etkisi olarak, ekonomik yapı, tek bir sektöre, yani enerji sektörüne baēımlı hale gelmiş ve bu durum ekonomik  eřitliliēi sınırlamıştır (Ayata, 2010: 64).

Teknoloji ve iletişim alanında küreselleşmenin getirdiēi yenilikler, Azerbaycan'ın dünyaya a ılmasında kilit rol oynamıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşması ve iletişim altyapısının gelişmesi, bilgiye erişimi kolaylaştırmış ve eēitim ile araştırma faaliyetlerinin kalitesini artırmıştır. Bu durum, Azerbaycanlı gençler arasında yüksek teknolojiye olan ilgiyi artırmış ve start-up kültürünün gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, teknoloji transferi ve uluslararası bilgi alışverişi, yerel işletmelerin rekabet gücünü artırmada önemli bir faktör olmuştur. (Ayata, 2010: 64).

Sosyal ve kültürel alanda küreselleşmenin Azerbaycan toplumunun yapısını ve dinamiklerini etkilediēi görülmektedir. Dünya genelinde popüler olan kültürel akımlar ve yaşam tarzları, medya ve internet aracılıēıyla hızla yayılmış, bu da genç nesiller üzerinde belirgin bir etki yaratmıştır. Yurt dışında eēitim görme imkanlarının artması, Azerbaycanlı gençlerin daha geniş bir dünya görüşüne sahip olmalarını saēlamıřtır. Bununla birlikte, bu

kültürel alışveriş, yerel geleneklerin ve değerlerin korunması konusunda yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Sunjaev, 2003: 36-37).

Politik alanda küreselleşme, Azerbaycan'ın uluslararası politika sahnesinde daha aktif bir rol almasını gerektirmiştir. Küreselleşme sürecinde, Avrupa ve Batı ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışırken aynı zamanda bölgesel güç dengeleri içinde stratejik bir konumda yer almayı amaçlamıştır. Azerbaycan, enerji politikaları ve güvenlik meseleleri başta olmak üzere, uluslararası platformlarda söz sahibi olma çabası içinde, çeşitli çok taraflı iş birliklerine girmiştir. (Chebechi, 2010: 88-89).

Sonuç olarak, küreselleşme, dünya üzerindeki pek çok alanda derinlemesine etkiler yaratmış ve devletler arası ilişkileri şekillendirmiştir. Bu sürecin getirdiği fırsatlar ve zorluklar, toplumlar arasında ve uluslararası alanda çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Küreselleşme, daha fazla entegrasyon ve iş birliği arayışlarını beraberinde getirirken, aynı zamanda kültürel çeşitliliği ve yerel özerkliği koruma ihtiyacını da ortaya koymaktadır (Gesenov, 2001: 9).

1.5. KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİ

Küreselleşmenin Azerbaycan üzerindeki etkileri karmaşık ve çok yönlüdür, çünkü bu süreç ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda birbirleriyle daha yakından etkileşimde bulunmasına yol açar. Küreselleşmenin Azerbaycan üzerindeki etkileri, ülkenin bu süreçlere nasıl adapte olduğunu ve fırsatları nasıl değerlendirdiğini anlamak için multidisipliner bir yaklaşım gerektirir. Bu etkiler, Azerbaycan'ın ekonomik büyüme, kültürel zenginlik ve toplumsal değişim gibi bir dizi önemli konuda nasıl evrimleştiğini belirlemek açısından önemlidir (Adıgüzel, 2011: 340).

Azerbaycan, küresel ekonominin bir parçası olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Uluslararası ticaretin artması ve dış yatırımların çekilmesiyle birlikte, Azerbaycan'ın ekonomisi büyüme potansiyelini artırmıştır. Ancak, küresel ekonomik dalgalanmaların ve enerji fiyatlarındaki değişimlerin, Azerbaycan ekonomisini etkileme riski vardır (Ulugay, 2001: 38).

Azerbaycan ekonomisi, küreselleşme sayesinde önemli ölçüde fayda sağlamıştır. Ülke, enerji sektöründe önde gelen bir oyuncu olup, özellikle petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengindir. Küreselleşme, Azerbaycan'ın bu doğal kaynakları dünya pazarlarına ihraç etmesine ve böylece uluslararası ticaretten büyük gelir elde etmesine olanak tanımıştır. Bunun yanında, yabancı yatırımların artmasıyla birlikte ülkenin altyapısı gelişmiş, ekonomik büyümesi hız kazanmış ve yeni iş imkanları yaratılmıştır. Ancak, bu süreç aynı

zamanda ülkenin dışa bağımlılığını artırmış ve global ekonomik dalgalanmalara karşı kırılganlığını da beraberinde getirmiştir (Gesenov, 2001: 9).

Küreselleşme, Azerbaycan toplumunda sosyal ve kültürel değişimlere neden olmuştur. Yabancı kültürlerle daha fazla etkileşim, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve uluslararası medyanın etkisiyle, genç nesiller arasında kültürel evrim gözlemlenmektedir. Bu durum, geleneksel değerler ile küresel etkileşim arasında denge kurma ihtiyacını ortaya çıkarabilir. Azerbaycan'ın enerji sektöründeki küresel entegrasyonu, özellikle enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmasıyla belirgindir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi büyük projeler, ülkenin enerji bağımsızlığını artırmış ve dış ticaretin büyümesine katkı sağlamıştır (Ulugay, 2001: 38).

Küreselleşme, Azerbaycan'ın uluslararası toplumda daha etkin bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Ülke, uluslararası kuruluşlara üyelikleri ve diplomatik ilişkileri sayesinde bölgesel ve küresel konularda etkileşimde bulunma şansına sahiptir. Ancak, uluslararası politikada güç dengeleri ve çıkar çatışmaları da dikkate alınmalıdır. Küreselleşme, Azerbaycan'ın çevresel sürdürülebilirlik açısından karşılaştığı zorlukları da etkilemiştir. Özellikle enerji üretimi ve endüstrileşme, çevresel kaynakların kullanımı ve korunması konusunda denge sorunlarına yol açabilir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma çabalarını etkileyebilir (Adıgüzel, 2011: 340).

Küreselleşme, Azerbaycan'ın kültürel yapısını da etkilemiştir. Dünya üzerindeki birçok ülke gibi Azerbaycan da uluslararası medya, müzik, film ve yiyecek markalarının ülkedeki varlığı sayesinde kültürel çeşitliliğin artmasını deneyimlemiştir. Genç nesiller, sosyal medya ve internet aracılığıyla dünya çapındaki akımları daha hızlı benimseyerek, küresel bir bilinç ve kimlik geliştirmeye başlamışlardır. Buna karşın, bazı kesimler bu durumu, yerel geleneklerin ve değerlerin erozyona uğraması olarak değerlendirmiş ve kültürel homojenleşmeye karşı endişelerini dile getirmiştir (Ulugay, 2001: 38).

Siyasi açıdan Azerbaycan, küreselleşme ile birlikte dünya sahnesinde daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi gören Azerbaycan, çeşitli uluslararası kuruluşlara üyelik ve çok taraflı ilişkilerle dış politikasını güçlendirmiştir. Fakat, bu sürecin getirdiği global baskılar ve rekabet, iç politika üzerinde de etkili olmuş, siyasi yapı ve hukuk sistemini reforme etme yönünde uluslararası çağrılara yol açmıştır. Sosyal alanda ise, küreselleşme sayesinde eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda uluslararası standartlar ve uygulamaların benimsenmesine ivme kazandırmış, ancak bu süreç aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri derinleştiren bir faktör olmuştur (Suleimanov 2001: 99).

Teknolojik açıdan Azerbaycan, küreselleşme ile beraber önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ülke, yüksek hızlı internet erişimi, mobil iletişim ve e-devlet gibi modern teknolojik altyapı hizmetlerini hızla geliştirerek, vatandaşlarının yaşam kalitesini artırmayı amaçlamıştır. Ayrıca, küreselleşme, yerel şirketlerin ve girişimcilerin yeni teknolojilere erişimini kolaylaştırarak, inovasyon ve rekabetçiliği teşvik etmiştir (Valiev, 2016).

Çevresel anlamda ise Azerbaycan, küreselleşmenin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini tecrübe etmiştir. Enerji sektöründeki büyüme, yüksek karbon emisyonları ve doğal kaynakların tükenmesi gibi çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, uluslararası çevre standartları ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yaygınlaşması, Azerbaycan'ın çevre koruma politikalarını geliştirmesi için bir baskı unsuru oluşturmuştur. (Kaffarov 2008: 10-15)

Küreselleşme süreci, Azerbaycan için fırsatlar ve meydan okumalar barındıran karmaşık bir tablo çizmektedir. Ekonomik büyüme ve modernizasyon potansiyeli ile birlikte, kültürel, sosyal ve çevresel dinamikler üzerinde derin etkilere sahip bu sürecin yönetimi, ülkenin gelecekteki refahının belirleyicisi olacaktır (Valiev, 2016).

1.5.1. Bağımsızlığın Sonrasında Azerbaycan'daki Dış Ticaret ve Küreselleşme Süreci

1970'li senelere kadar geçen sürede SSCB, Azerbaycan hükümetinin doğal kaynaklarını "kardeşlik ekonomisi" adı ile adeta sömürü diyede ifade edilebilecek bir süreç yaşanmıştır. Örneğin, 1930'ların ortalarında Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin petrol üretiminin yaklaşık olarak %60-70'ini oluşturuyordu. Bu, ülkeyi dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi haline getirmiştir. 1930'lu yılların sonunda Azerbaycan, SSCB tarafından üretilen petrolün %70'inden fazlasını üretmiştir (Suleimanov 2001: 99). Bunun yanı sıra savaş döneminde Azerbaycan, SSCB'nin ihtiyacının tamamını Yaklaşık olarak %75'ini, uçak petrolü ihtiyacının ise Yaklaşık olarak %85-90'ını karşılamıştır (Kaffarov 2008: 10-15). Nazi Almanyası, Azerbaycan'ın savaşın önemli bir sahnesinde yer alması ve stratejik kaynaklara erişim sağlama potansiyeline sahip olması sebebiyle bu bağlamda Azerbaycan'ı önemli ölçüde etkilemiş olabilir (Eliev, 2001: 5-6).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren dış ticaret ve küreselleşme süreci, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik alanlardaki dönüşümü etkileyen önemli bir faktör olmuştur (Allakhveranov ve diğerleri, 2012:26).

Dış Ticaretin Genel Gelişimi: Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan, dış ticaretin liberalleştirilmesi ve uluslararası ekonomik ilişkilerin kurulması yönünde önemli adımlar

atmıştır. Bu süreç, ülkenin dünya ekonomisiyle daha fazla entegre olmasını sağlamıştır. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları, Azerbaycan'ın dış ticaret dengesinde belirleyici bir rol oynamış ve enerji sektörü, ülkenin ana dış ticaret kalemlerinden biri haline gelmiştir (Gesenov, 2001: 9).

Enerji Sektöründeki Rolü: Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) gibi önemli boru hatları, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşıyan önemli altyapı projeleridir. Bu projeler, ülkenin enerji bağımsızlığını artırmış ve dış ticaret gelirlerini artırmıştır. Enerji sektöründeki bu büyüme, Azerbaycan'ın küresel enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmiştir (Allakhveranov ve diğerleri, 2012:26).

Uluslararası İlişkiler ve Ticaret Anlaşmaları: Azerbaycan, bağımsızlık sonrasında bir dizi uluslararası ticaret anlaşması imzalayarak küresel ticaret sisteminde daha etkin bir rol oynamayı hedeflemiştir. Bu anlaşmalar, gümrük vergilerinin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve yatırımların teşvik edilmesi gibi konuları kapsamaktadır. Azerbaycan, Gümrük Birliği, Türk Konseyi ve diğer bölgesel ve küresel örgütlerle iş birliği içinde, ticaretin artırılması ve ekonomik entegrasyonun desteklenmesi amacıyla çeşitli adımlar atmıştır (Kerimov, 2019: 141).

Küreselleşmenin Etkileri: Küreselleşme, Azerbaycan ekonomisini uluslararası pazarlarla entegre etmiş, yabancı sermaye girişini teşvik etmiş ve ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Ancak, enerji sektörüne aşırı bağımlılık ve ekonominin belirli sektörlerle yoğunlaşması gibi faktörler, Azerbaycan'ı küresel ekonomik dalgalanmalara karşı hassas kılabilir (Ismayilov, 2007: 136).

Toplumsal ve Kültürel Etkiler: Küreselleşme, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve kültürlerarası etkileşimlerle birlikte, Azerbaycan toplumunda sosyal ve kültürel değişimlere neden olmuştur. Bu, genç nesillerin dünya görüşünü etkilemiş ve kültürel zenginliği artırmıştır. Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan, dış ticaretin ve küreselleşmenin etkisi altında ekonomik büyüme, ticaret hacminin artışı ve uluslararası arenada daha etkin bir oyuncu olma yönünde önemli adımlar atmıştır. Ancak, bu süreçlerin getirdiği zorluklar, ekonominin çeşitlendirilmesi, sosyal dengelerin korunması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin benimsenmesi gibi konuları da gündeme getirmiştir (Gesenov, 2001: 9).

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası dönemi, enerji politikalarının ve kaynakların stratejik bir şekilde yönetilmesi üzerine odaklandı ve bu, ülkenin siyasi ve ekonomik dönüşümünü etkilemiştir. Aras ve Suleymanov'un (2011: 107) belirttiğine göre Azerbaycan hükümeti, SSCB'nin ekonomik yönden bağımsızlığa hazır az sayıdaki devletinden biri olmuştur. Ancak 1990'lı yıllarda Ermenistan'la Dağlık Karabağ nedeniyle yaşanan savaş,

eski Sovyet hükümetleri (Gürcistan, Ukrayna ve Rusya gibi) aralarında bulunan sınır ile ilgili sorunlar ve Azerbaycan arazisinde yaşanan iç siyasi istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Bu çerçevede beklenmedik etkenler ekonomik taraftan ve siyasi açıdan hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Azerbaycan, 1994'teki kabul edilen ateşkesden sonra Ermenistan devleti ile süren savaş Soğuk Savaş'ı hatırlatacak biçimde devam etmiştir (Cornell 2011: 38). İstikrarsızlıklar ve ekonomik kalkınma çabaları uzun bir çabayı gerektirmektedir. Özellikle, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının açılmasıyla belli ölçüde refah sürecine katkı söz konusu olmuştur (İsmayilov, 2007: 136).

1.5.2. 1999 Sonrasında Küreselleşme Sürecinin Azerbaycan Üzerinde Oluşturduğu Etkiler

Modernleşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Azerbaycan'da kentleşme düzeyi hala çok yüksek değildir. Bu durumda ülke nüfusunun %55'inin şehirde yaşaması nüfusun diğer % 45'inin kırsalda yaşamasının etkisi vardır. Azerbaycan birçok ekonomik göstergenin değerlendirilmesiyle gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar okuma-yazma oranı %99 gibi oldukça yüksek olsa da ülkede beşerî sermayenin ekonomik yönden sermayeye aktarılmasında sorunlar yaşanmaktadır. Azerbaycan bağımsız bir ekonomi politikasına odaklanmıştır. Fakat bu bağımsızlık politikası ve devletçiliği geliştirmeyi öncelikleyen süreç halen devam etmektedir (İsmayilov ve Maxwell 2008: 109).

1999 sonrasında küreselleşme sürecinin Azerbaycan üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Ancak, bu etkiler karmaşık ve çok yönlüdür. Bu etkilerin ana kalemler ve alt konu düzeyindeki etkileri ülke ekonomisinde çok kapsamlıdır. Buna göre: (Ergin 2010:70).

- Ekonomik Etkiler:
 - Küreselleşme, Azerbaycan'ın ekonomik yapısını etkilemiştir. Uluslararası ticaretin artması, Azerbaycan'ın dışa açılmasına ve dünya ekonomisiyle daha fazla entegrasyonuna yol açmıştır.
 - Yabancı doğrudan yatırımların artmasıyla birlikte, özellikle enerji sektöründe gerçekleşen büyük projeler, ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamıştır.
- Enerji Sektörü ve Petrol:
 - Azerbaycan, enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Küreselleşme, özellikle enerji sektöründeki petrol ve doğalgaz projeleri aracılığıyla ülkenin enerji pazarlarına entegrasyonunu hızlandırmıştır.
 - Uluslararası enerji piyasalarındaki değişiklikler ve talep artışı, Azerbaycan'ın enerji sektöründen elde ettiği geliri etkilemiştir.

- Ticaret ve İş Dünyası:
 - Küreselleşme, Azerbaycan'ın uluslararası ticaretini artırmış ve iş dünyasını daha rekabetçi hale getirmiştir.
 - Dış ticaret anlaşmaları ve serbest ticaret anlaşmaları, Azerbaycanlı şirketlere daha geniş pazarlara erişim sağlamıştır.
- Teknoloji ve İletişim:
 - Küreselleşme, teknolojik ilerlemelerin Azerbaycan'a hızla ulaşmasına katkıda bulunmuştur. İnternet ve iletişim teknolojileri aracılığıyla ülke, dünya ile daha yakın bir bağlantı kurmuştur.
- Kültürel Etkiler:
 - Küreselleşme, kültürel etkileşimleri artırmış ve Azerbaycan'ın kültürel açıdan daha çeşitli hale gelmesine katkıda bulunmuştur.
 - Yabancı kültürlerin popüler kültür aracılığıyla Azerbaycan toplumuna daha fazla ulaşması, kültürel değişimlere yol açmıştır.

Ancak, küreselleşmenin getirdiği bu olumlu etkilerin yanı sıra, gelir eşitsizliği, doğal kaynaklara bağımlılık gibi sorunlar da ortaya çıkmıştır. Ayrıca, küresel ekonomik dalgalanmaların Azerbaycan ekonomisini etkileme potansiyeli vardır (Kerimov, 2019: 141).

Ülkenin 1991'den itibaren bağımsızlık sonrası ekonomik yönden gelişimi, klasik modernleşme teorisi ve neo-modernleşme teorisinin öne sürdüğü gibi demokratikleşme biçimindeki siyasi kalkınmaya yardımcı olamamıştır. Ebülfeiz Elçibey, 1992-1993 yılları arasında Azerbaycan'ın devlet başkanı olarak görev yapmış ve hükümet düzeyinde çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Bu süre zarfında yaşanan ekonomik sıkıntılar, bürokratik kontrol eksiklikleri ve güvenlik zorlukları Elçibey'in yönetimini zayıflatmıştır. Sonuç olarak, askeri bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır (Ergin 2010: 75). Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesi, önceki dönemin istikrarsızlığını sona erdirmeye odaklanmıştır. Sovyet döneminde Azerbaycan Komünist Partisi'nin lideri olarak görev yapmış olan Aliyev, ülkede siyasi istikrarı sağlamak ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamıştır. Ancak, bazı eleştirmenler, onun demokratik reformlara yeterince vurgu yapmadığını ve otoriter eğilimler gösterdiğini iddia etmiştir. Haydar Aliyev'in oğlu İlham Aliyev'in iktidara gelmesi, Azerbaycan'ın siyasi arenasında devam eden bir liderlik değişimini temsil eder. Bu dönemde de demokratikleşme ve insan hakları konularında eleştiriler ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'ın siyasi tarihi, demokratikleşme çabaları ile otoriter eğilimler arasında bir dengeleme çabasını yansıtmaktadır (Cornell 2011:41).

İlham Aliyev de babasının politikasını ve hükümetinin birincil hedefi siyasi istikrarı ve ekonomik büyümeyi sağlamaktır. İlham Aliyev'in açıklamalarına dayanarak, Azerbaycan'da

özgürlüklerin korunduğu ve ekonomik kalkınmanın ön planda olduğu belirtilmektedir. Bu açıklamalar, Aliyev'in yönetiminin özgürlükler konusunda güvence sağladığına ve ülkenin ekonomik büyümesini teşvik ettiğine işaret etmektedir (Kerimov, 2019: 141).

Azerbaycan'ın gelişmişlik düzeyi ve ekonomik-sosyal-toplumsal kalkınma çabaları bağımsızlık sonrası hızlanmıştır. Ancak Azerbaycan tarih boyunca nüfusun şehirlerde payının daha yüksek olması ve okur-yazarlık oranındaki avantajı sebebiyle gelişmiş bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu sebeple şehirleşmenin etkileri ve önemi ülke bakımından önemlidir. Özellikle şehirleşme ve Azerbaycan'da şehirleşme konusunun incelenmesi gereklilik arz etmektedir (Zardabli, 2014: 314).

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA ŞEHİRLEŞME

2.1. KAVRAMSAL OLARAK ŞEHİRLEŞME

Kavramsal olarak şehirleşme, nüfusun kırsal alanlardan şehirlere doğru göç etmesi ve şehirlerde yoğunlaşması sürecidir. Bu, genellikle ekonomik, sosyal, ve teknolojik değişimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkar ve sanayileşme, ekonomik gelişme ve yaşam standartlarının yükselmesiyle yakından ilişkilidir. Şehirleşme, bireylerin ve toplulukların yaşam tarzları, çalışma koşulları, kültürel alışkanlıklar ve sosyal ilişkiler üzerinde derin ve kalıcı etkiler yaratır. (Andersson ve Lindroth, 2001: 119–121)

Şehirleşme, genellikle nüfusun kırsal bölgelerden kentsel alanlara doğru hareket etmesi ve şehirlerin büyümesi sürecidir. Bu süreç, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etmenlerle birlikte kentsel yaşamın gelişimini içerir. Bu çerçevede şehirleşme kavramını daha kapsamlı bir şekilde anlatan bazı anahtar noktaları sıralamak şehirleşme kavramının kapsamını açıklamak bakımından önemlidir. Buna göre (Stiglitz, 2018: 27):

- Nüfus Hareketleri:
 - Şehirleşme, genellikle kırsal alanlardan şehirlere doğru olan nüfus hareketini ifade eder. Bu, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine geçişle birlikte ortaya çıkar.
- Ekonomik Değişimler:
 - Şehirleşme, genellikle endüstrileşme ve ticaretin gelişimiyle ilişkilidir. Sanayileşme, kentsel alanlarda iş imkanlarının artmasına ve insanların ekonomik olarak daha iyi fırsatlar bulmalarına olanak tanır.
- Altyapı Gelişimi:
 - Şehirleşme süreci, şehirlerin altyapısında genişlemeye ve gelişmeye yol açar. Yollar, su temini, elektrik, iletişim gibi altyapı sistemleri kentsel büyümeyle birlikte gelişir.

- Sosyal Değişimler:
 - Şehirleşme, sosyal yapıda da değişikliklere neden olabilir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine daha fazla erişim, sosyal normlarda evrilmeler gibi faktörler sosyal değişimleri şekillendirir.
- Çevresel Etkiler:
 - Hızlı şehirleşme, çevresel etkileri de beraberinde getirir. Şehirlerdeki hızlı nüfus artışı, enerji tüketimini ve çevresel kaynakların kullanımını artırabilir. Ayrıca, şehirleşme sıklıkla kentsel alanların genişlemesiyle ekosistemlere zarar verebilir.
- Planlama ve Yönetim: (Kerimov, 2019: 141)
 - Etkili şehirleşme için planlama ve yönetim önemlidir. Şehirleşme sürecini düzenlemek, altyapıyı sürdürülebilir bir şekilde geliştirmek ve sosyal hizmetlere ulaşımı sağlamak için etkili politikalar gereklidir.
- Ekonomik Eşitsizlik:
 - Şehirleşme, aynı zamanda ekonomik eşitsizliği de tetikleyebilir. Kentsel alanlarda daha iyi iş ve eğitim fırsatlarına erişim, kırsal bölgelerle karşılaştırıldığında daha yüksek yaşam maliyetleri gibi faktörler, ekonomik eşitsizliği artırabilir.

Şehirleşme, genellikle modernleşme ve kalkınma süreçleriyle bağlantılıdır, ancak beraberinde bir dizi zorluk ve fırsatı da getirir. Bu nedenle, etkili planlama ve yönetim, sürdürülebilir şehirleşmenin sağlanması için önemlidir (Kerimov, 2019: 141).

Şehirleşme süreci, genellikle ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak kabul edilir. Kırsal alanlardaki insanlar genellikle iş olanakları, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetleri gibi imkanlardan yararlanmak için şehirlere göç ederler. Şehirleşme genellikle tarım toplumlarından endüstri toplumlarına geçişle başlar. Sanayi devrimi gibi büyük teknolojik değişimler, tarım sektöründeki iş gücünü serbest bırakabilir ve insanları kentsel alanlara çekebilir. Şehirler, sanayileşme ve hizmet sektörünün merkezleri olarak ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı yerlerdir. Bu durum, şehirlerin gelişimini daha da hızlandırarak, yeni iş alanları yaratır ve çeşitli endüstrilerin ortaya çıkmasına olanak tanır. (Asıcı ve Acar, 2016: 708).

Şehirleşme süreci, genellikle sanayileşme ile ilişkilidir. Fabrikaların ve endüstriyel tesislerin kentlerde yoğunlaşması, iş imkanlarının artmasına ve kentsel

alanlara göçü teşvik eder. Şehirleşme süreci, altyapı gelişimi ile birlikte sağlanan bir durum olarak görülür. Yollar, köprüler, su temini, kanalizasyon, enerji altyapısı gibi temel altyapı sistemleri kentsel büyüme ile uyumlu bir şekilde genişlemektedir. Şehirleşme, şehir planlaması, altyapı geliştirme ve yerel yönetimlerin kapasitesi gibi alanlarda politik ve idari zorlukları da beraberinde getirir. Hızla büyüyen şehirler, etkili kentsel yönetim ve planlama gerektirir. Bu, trafik yönetimi, atık yönetimi, su ve enerji tedariki gibi temel hizmetlerin sağlanmasında önemlidir. Ayrıca, şehirleşme süreci, yerel hükümetlerin sorumluluklarını ve işleyişini de değiştirir. Şehirleşme aynı zamanda çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Şehirlerin genişlemesi, doğal habitatların yok olmasına, ekolojik denge bozulmalarına ve çevre kirliliğine yol açabilir. Ayrıca, yoğunlaşan enerji kullanımı ve atık üretimi gibi faktörler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini tehdit etmektedir. (Stiglitz, 2018: 27).

Şehirleşme, genellikle eğitim ve kültür alanlarında da değişimlere neden olur. Kentsel alanlarda daha fazla eğitim ve kültür hizmetlerine erişim, toplumsal ve kültürel normlarda evrilmelere yol açabilir. Şehirleşme sürecinin etkili bir şekilde yönetilmesi için kentsel planlama ve yönetim önemlidir. Altyapının sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve sosyal hizmetlere etkin bir şekilde erişim sağlanması için etkili politikalar gereklidir. Her ülke ve bölge, şehirleşme sürecini farklı şekillerde deneyimler ve bu süreç üzerinde etkili olan bir dizi faktör bulunmaktadır (Eziz, 2007: 5).

2.1.1. Kavramsal Yönde Şehirleşmenin Tanımı

Şehirleşme, genellikle nüfusun kırsal bölgelerden kentsel alanlara doğru göç etmesi ve bu kentsel alanların nüfus, ekonomi, altyapı ve sosyal yapı bakımından büyümesi sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç, endüstrileşme, ekonomik gelişim, teknolojik ilerlemeler, tarımın azalması gibi faktörlerle birlikte ortaya çıkar. Şehirleşme, modernleşme ve kalkınma süreçleriyle sıkça ilişkilidir ve toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel değişimlere yol açabilir. Bu süreç, genellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel değişkenlerle etkileşim içindedir. Bu çerçevede şehirleşme ile ilgili bazı anahtar unsurlar ise (Sunjaev, 2003: 36-37):

Nüfus Hareketleri: Şehirleşme, genellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanların şehir bölgelerine göç etmesiyle başlar. Bu göç, genellikle iş imkanları, eğitim ve sağlık hizmetlerine daha fazla erişim gibi faktörlerle motive edilir

Ekonomik Faktörler: Sanayileşme ve ekonomik büyüme, genellikle şehirleşmenin itici güçleridir. Şehirler, çeşitli endüstrilerin yoğunlaştığı, ticaretin arttığı ve iş fırsatlarının çoğaldığı merkezler haline gelir.

Altyapı Gelişimi: Şehirleşme, kentsel alanlardaki altyapıyı geliştirmeyi gerektirir. Yollar, su temini, kanalizasyon, enerji altyapısı gibi temel altyapı sistemleri genişler ve iyileştirilir (Eziz, 2007: 5).

Sosyal ve Kültürel Değişim: Şehirleşme, genellikle sosyal ve kültürel değişimlere yol açar. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, yeni sosyal normların oluşması, eğitim ve yaşam tarzındaki değişiklikler bu sürecin bir parçası olabilir (Ismayilov, 2007: 136).

Eğitim ve Sağlık Hizmetleri: Şehirlerdeki artan nüfus, genellikle daha fazla eğitim ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı beraberinde getirir. Bu, kentsel bölgelerde eğitim kurumlarının ve sağlık tesislerinin gelişmesine neden olabilir (Ismayilov, 2007: 136).

Çevresel Etkiler: Hızlı şehirleşme, çevresel etkileri de beraberinde getirir. Kentsel alanların genişlemesi, doğal habitatların kaybına, çevre kirliliğine ve doğal kaynakların aşırı kullanımına neden olabilir (Ismayilov, 2007: 136).

İş Fırsatları: Şehirleşme, genellikle çeşitli sektörlerde yeni iş fırsatlarının oluşmasına katkıda bulunur. Bu, iş arayanların ve girişimcilerin şehirlere göç etmelerine teşvik edebilir (Sunjaev, 2003: 36-37).

Planlama ve Yönetim: Şehirleşme sürecinin etkili bir şekilde yönetilmesi için kentsel planlama ve yönetim önemlidir. Altyapının sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi, nüfusun eşit şekilde dağılması ve kentsel hizmetlerin etkili bir şekilde yönetilmesi bu süreçte önemlidir (Ismayilov, 2007: 136).

Şehirleşme, genellikle bir ülkenin kalkınma seviyesi, ekonomik politikaları ve kültürel dinamikleri gibi bir dizi faktörle etkileşim içindedir. Bu süreç, kentsel yaşamın avantajlarını ve zorluklarını beraberinde getirir (Sunjaev, 2003: 36-37).

Kentleşme, kırsal bölgelerden şehre doğru nüfus hareketliliği sonucunda kentlerin ve kasabaların genişlemesiyle sonuçlanan bir süreçtir. Bu şehrin ve şehrin

nüfusunun giderek artması olarakta değerlendirilebilir. Kent ve kasabalarda ekonomik yönden, politik ve sosyal ilişkiler açısından etkileşim kırsal alanlara göre daha yüksektir (Nye ve Donahue, 2000: 2). Belirtilen bağlamda her geçen gün daha fazla insan sosyal ve ekonomik yönden hizmetlerden ayrıcalıklı faydalanmak için şehir ve kasabalara yerleşme arayışındadır. Belirtilen nedenle dünyanın gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerinde kentleşme oldukça yaygındır. Kırsal göçmenlere ev sahipliği yapan şehirlerin eğitim, sağlık, barınma, istihdam ve ulaşım hizmetleri açısından sosyal ve ekonomik yönden faydaları bulunmaktadır (Gallagher, 2009: 283).

Şehirleşmenin tanımı sadece demoŞekil bir değişimi ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve çevresel dönüşümleri de kapsar. Şehirleşme, kentsel altyapı ve hizmetlerin genişlemesi, kentsel ekonomilerin büyümesi, toplumun sosyal yapısının değişmesi ve kentsel çevre üzerindeki etkiler gibi çok yönlü sonuçlar doğurur. Şehirleşme süreci, kırsal ekonomilerin tarım odaklı yapısından, şehirlerdeki sanayi ve hizmet odaklı ekonomilere geçişi de ifade etmektedir. Bu geçişle birlikte insanlar, tarımsal üretim ve kırsal yaşam tarzından koparak, kentsel iş gücüne ve yaşam biçimine entegre olurlar (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayiotou, 1993: 1).

Ayrıca şehirleşme, insanların yaşadıkları çevreyi düzenleme ve yönetme biçimlerinde değişikliklere neden olur. Kentsel planlama ve yönetim, artan nüfus yoğunluğu, çeşitlilik ve karmaşıklığı yönetmek için daha sofistike ve kapsamlı yaklaşımlar gerektirir. Modern dönemde şehirleşme, dünya nüfusunun çoğunluğunun şehirlerde yaşamasına yol açmıştır ve bu eğilim devam etmektedir. Bu süreç, sürdürülebilir şehirleşme stratejilerinin önemini artırarak, şehir yönetimlerinin, planlamacılarının ve politika yapımcılarının öncelikli gündem maddeleri arasına yerleştirmiştir (Asıcı ve Acar, 2016: 708; Andersson ve Lindroth, 2001: 119-120).

2.1.2. Şehirleşmenin Oluşma Süreci

Şehirleşmenin oluşma süreci tarihsel olarak oldukça uzun bir dönemi kapsar. Aynı zamanda şehirleşme farklı bölgelerde farklı hızlarda gerçekleşmiştir. İnsanlar, avcılık ve toplayıcılıkla geçen dönemden tarım devrimine geçiş yaparak yerleşik hayata geçmiştir. Tarımın keşfiyle insanlar, sabit yerleşim yerleri kurarak tarım ürünleri yetiştirmeye başlamışlardır. Bu, yerleşik yaşamın temelini oluşturmak bakımından bir dönüm noktası ve bir tarımsal devrimdir. Tarım ve ulaşım

gelişmesiyle birlikte hem Eski Dünya'da hem de Yeni Dünya'da geçmiş uygarlıkların küçük şehirleri ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Tarım daha fazla verimli duruma geldikçe, gıda üretimi de artmıştır. Yaklaşık olarak M.Ö. 3500 senesinde tekerleğin icad edilmesinden sonra taşıtların gelişmesi, kırsal kesimdeki fazlalığın kentsel nüfusu beslemesine olanak tanımıştır. Bu gelişen sistem ise günümüze kadar devam etmektedir (Mabey, McNally ve Zarsky, 2003: 15).

Tarım devrimi sonrasında, bereketli topraklar etrafında büyük nehir vadilerinde ilk büyük uygarlıklar ortaya çıkmıştır. Bu uygarlıklar, sulama sistemleri ve tarımın gelişimi ile beslenen büyük şehirleri içeriyordu. Örneğin, Mezopotamya, Mısır, Hint vadisi gibi bölgelerde büyük şehirler ve uygarlıklar gelişmiştir. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde, şehirleşme daha karmaşık hale gelmiştir. Bu dönemde, şehirler ticaret, kültür, siyaset ve sosyal etkileşim gibi alanlarda önemli merkezler haline gelmiştir. Forumlar, tapınaklar, tiyatrolar gibi yapılar şehirlerin sosyal ve kültürel yaşamını şekillendirmiştir. (Mabey vd., 2003: 27).

Orta Çağ'da, feodal düzenin hüküm sürdüğü bir dönemde şehirleşme bir miktar gerilemiştir. Ancak, ticaretin canlanması, Orta Çağ'da bazı şehirlerin ekonomik olarak büyümesine yol açmıştır. Rönesans dönemi ve ardından gelen Sanayi Devrimi, şehirleşmeyi hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi, endüstrileşme ve fabrikaların ortaya çıkmasıyla birlikte büyük ölçekli kentsel büyümeye neden olmuştur. Bu dönemde, köylüler ve işçiler, kırsal alanlardan fabrikalara iş bulma umuduyla şehirlere göç etmiştir. Sanayileşme, çok sayıda işçinin ve ailelerinin şehirlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu ise sonuçta modern yaşamın dünya nüfusunun büyük çoğunluğu için inkâr edilemez bir şekilde kentsel yaşam haline gelmesine yol açmıştır. (Gallagher, 2009: 290).

20. yüzyılda, özellikle ikinci yarısında, küresel nüfusun büyük bir kısmı şehirlere taşınmıştır. Endüstrileşme, teknolojik ilerlemeler, göç ve kentsel planlama süreçleri bu dönemi şekillendirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle büyük kentler hızla büyüdü. Ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler kentleşme olarak bilinir. Kentleşme, insanların veya süreçlerin kentsel alanlara hareketi veya kentsel alanların, nüfusların veya süreçlerin genişlemesi anlamına gelmektedir. İnsanların çoğu şehirlerde yaşadığı kentleşmiş toplumlar, insan toplumsal evriminde yeni ve önemli bir aşamadır. (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayotou, 1993: 1).

Hayatın hemen her alanında kendi değer sistemlerini gerçekleştirmek adına geri dönüşü olmayan değişim ve dönüşümler yaratan küreselleşmenin, çelişkilere, parçalanmaya ve tabakalaşmaya neden olduğu bir süreci de içermesi tartışmalıdır. Değişim ve dönüşümün yaşandığı yerler olan kentler, ekonomik yönden değişimler sonucunda ekonomiyi geliştiren karar alma birimleri ve lokomotifler olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşmenin öngördüğü ideal kent formuna ulaşan kentler, üstlendikleri yeni rollerle birlikte küresel kent kavramı olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Küresel kentler Etkileri Bakımından Küreselleşmeni yansıtan, küreselleşme olgusunu içselleştiren alanlar haline gelmiştir. Bu, geniş ve yoğun insan teması ile kentsel nüfusu oluşturan daha önce duyulmamış sosyal karmaşıklık arasındaki dengeyi içermesi önemli noktalar arasında yer almaktadır. Belirtilen karmaşıklığın nedeni, modern kentleşmiş toplumların tarih boyunca benzer bir büyüklük ve öneme sahip olmamış bir nüfusa sahip olmalarıdır. Modern kentleşmiş toplumlar, tarih boyunca eşi benzeri görülmemiş bir nüfus yoğunluğuna ve çeşitliliğine ev sahipliği yapmıştır. (Lin vd., 2018: 2-3).

Kentleşme, genellikle kırdan kente göçü, kırsal nüfusun azalmasını ve toplumdaki değişimlere uyum sağlama sürecini içerir. Bu süreçte, nüfusun büyük bir kısmı merkezi yerleşimlere yönelir, şehirler oluşur ve büyür. Kentleşme, genellikle kırdan kente doğru bir nüfus hareketini ifade eder. İnsanlar, tarım toplumlarından endüstriyel ve ekonomik fırsatların daha fazla olduğu kentlere doğru göç ederler. Kentleşme süreciyle birlikte kırsal bölgelerde yaşayan nüfus azalır (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayiotou, 1993: 1). Bu, tarım ve geleneksel yaşam tarzlarının yerini endüstriyel, ticaret ve hizmet sektörlerine yönelik faaliyetlere bırakmasıyla ilişkilidir. Kentleşme, sadece fiziksel şehirleşme değil, aynı zamanda toplumsal değişimlere de işaret eder. Bu değişimler arasında ekonomik yapıdaki değişiklikler, kültürel etkileşimlerin artışı, eğitim düzeyindeki yükselme gibi faktörler yer alabilir. Kentleşme sürecinde, merkezi yerleşimler büyür ve şehirler oluşur (Cleveland ve Morris, 2009: 402). Bu, altyapı gelişimi, konut projeleri, ticaret ve endüstri bölgelerinin genişlemesi gibi unsurları içerir. Bu bilgiler, kentleşme sürecinin genel dinamiklerini ve beraberinde getirdiği değişimleri anlatan önemli kavramları içermektedir. Bu süreç, genellikle modernleşme ve ekonomik gelişimle bağlantılıdır, ancak aynı zamanda çeşitli sosyal ve çevresel sorunları da beraberinde getirebilir (İsmayilov, 2007: 136).

2.1.3. Şehirleşme Etkilerinin İncelenmesi

Sanayileşmeyle birlikte insanlar farklı sektörlerde çalışabilmekte, ekonomik yönden ivme artmakta ve dolayısıyla istihdam olanakları artmaktadır (Gallagher, 2009: 291; Mabey vd., 2003: 41-42). Ticaretin kentleşmede de yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Modern çağ, mal ve hizmetlerin dağıtımını, ticari işlemleri, modern pazarlama kurumlarını geliştirmiş ve böylece şehirler büyümüştür. Ticaret sayesinde şehirler ve kasabalar kırsal alanlara göre daha iyi ticari fırsatlara ve gelirlere sahip olmuştur (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayiotou, 1993: 1). Şehir ve kasabalarda yaşamının sınırsız sosyal faydaları bulunmaktadır. Örneğin eğitim koşullarının iyileştirilmesi, yaşam standardının yükseltilmesi, temizliğin ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi, eğlence tesislerinin sayı ve kalitesinin artırılması genel olarak sosyal hayatta bir iyileşme sağlar.

Belirtilen nedenle, kırsal kesimde bulamadıkları çeşitli sosyal yardım ve hizmetlere ulaşmak için daha fazla insan kentlere ve kasabalara göç etmek zorunda kalmaktadır (Marcotullio ve Lee, 2003: 1). Şehir ve kasabalarda, insanları daha iyi geçim kaynakları arayışı içinde sürekli olarak kırsal bölgeyi terk etmeye zorlayan çok sayıda istihdam olanağı bulunmaktadır (Gallagher, 2009: 290; Mabey vd., 2003: 27). Belirtilen nedenlerden dolayı, yani şehirler sağlık, eğitim, ulaşım, spor ve eğlence, endüstriyel ve ticari işletmelerde pek çok istihdam fırsatı sunduğundan, birçok kırsal yerleşimci genellikle iyi ücret alabilecekleri çalışmayı kentsel alanları tercih etmektedir (Gygli ve ark. 2012). Hizmetler ve imalat sanayileri daha yüksek katma değerli işler yaratmakta ve dolayısıyla daha fazla istihdam olanağı sağlamaktadır (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayiotou, 1993: 1).

Modernleşme süreci kentleşme açısından önemli bir rol oynamaktadır. Teknolojinin ilerlemesi, iletişim araçlarının daha hızlı ve etkili hale gelmesini sağlamıştır. Mobil cihazlar, sosyal medya ve internet, insanların birbirleriyle daha hızlı ve kolay bir şekilde iletişim kurmalarını sağlar. Aynı zamanda, ulaşım sistemlerindeki teknolojik gelişmeler, kent içi ve kentler arası ulaşımı daha verimli hale getirmiştir. Kentsel alanlardaki teknolojik gelişmeler, kültürel etkinliklere, eğlenceye ve sosyal etkileşime daha fazla olanak tanımaktadır. Online platformlar aracılığıyla sanat, kültür ve eğlence etkinliklerine kolayca erişim sağlanabilir. Kentsel alanlarda insanlar giyim, yemek, inanç gibi alışkanlıklarını, tutumlarını ve yaşam tarzlarını değiştirmektedir.

Hükümetler ise insanların güvenli ve kirli yerlerde yaşamaması gerektiği fikrinden yola çıkarak çevreye duyarlı şehirler geliştirmek ve akıllı şehirler kapsamında planlar geliştirmektedirler (Andersson ve Lindroth, 2001: 119-121; Asıcı ve Acar, 2016: 708). Bunun yanı sıra hükümetler şehir kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek için faaliyetler yürütmektedir ve yeşil alanlara ve altyapıya yatırımlar yapılmaktadır ve sürdürülebilir endüstriler, atık geri dönüşümü ve çevre kampanyaları, kirlilik yönetimi, yenilenebilir enerji gibi sürdürülebilir bir yapı oluşturulmaktadır (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayiotou, 1993: 1).

Kent paydaşları aynı zamanda kentsel alanlarda yaşayan nüfusa eğitim, sağlık, temiz suya erişim, teknoloji, enerji ve gıda olanakları gibi temel sosyal hizmetleri de sağladığı gözlemlenmektedir. Burada amaç, kişiye sunulan hizmetlerin sürdürülebilmesi, ödemelerinin kesintiye uğramaması ve geçimini sağlayabilmesi için istihdam olanakları ve zenginleştirme faaliyetleri sağlamak olmalıdır. Hükümetler, temel sağlık hizmetleri, temel eğitim, enerji, toplu taşıma, iletişim sistemleri ve teknoloji maliyetlerini azaltmak için de sübvansiyonlar kullanmaktadır. Hızlı kentleşmenin zararlı etkilerini azaltmak ve doğal ekosistemleri korumak için özel yatırımlar teşvik edilmektedir. (Andersson ve Lindroth, 2001: 119-121; Asıcı ve Acar, 2016: 708).

Nüfus artışını düşük tutmak için etkili sağlık klinikleri kuran ve aile planlaması kampanyaları aracılığıyla danışmanlık sağlayan kentsel alanlardaki kilit paydaşlar da planlı kentleşme faaliyeti olarak dikkat çekicidir. Belirtilen bağlamda hastalık ve nüfus artışını kontrol altına almak amacıyla aile planlaması kapsamında sağlık ocaklarının tüm şehirlerde hizmete sunulması için çalışmalar yapılmaktadır (Gygli ve ark., 2019: 544).

Kırsal alanların yaşanması zor görülmesi ve ilkel bir yaşam tarzına sahip olması nedeniyle pek çok kişi şehir ve kasabaları tercih etmektedir. Bunun sonucunda insanlar daha gelişmiş bölgelere yönelmekte ve kentleşme artmaktadır (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394). Esasen kentleşme, ticari alanlarda, sosyal ve ekonomik yönden kurumlarda, ulaşım ve konut kullanımında kullanılmak üzere arazi gelişimini teşvik etmektedir.

2.1.4. Şehirleşme Sonuçlarının İncelenmesi

Kentleşme belirli kurallar çerçevesinde işlendiğinde olumlu etki yaratan bir olgudur. Belirtilen olumlu etkiler istihdam fırsatları, teknoloji ve altyapıdaki ilerlemeler, gelişmiş ulaşım ve iletişim, eşit fırsatlar ve eğitim kalitesi, daha iyi sağlık tesisleri ve gelişmiş yaşam standartları yaratmaktadır. Kentleşmeden kaynaklanan yoğunlaşmanın olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Kentleşme hızlı nüfus artışına neden olmakta, nüfusu şehirlere ve kasabalara yönlendirmektedir. Kent merkezinde yaşayan nüfusun hızla artması konut sıkıntısına yol açmaktadır. Yetersiz konut ve kamu hizmetleri, yalnızca belirli bir grubun karşılayabileceği inşaat maliyetlerinin yanı sıra konut fiyatlarının da yükselmesine neden olacaktır (Kaika ve Zervas, 2013: 1393-1394; Panayotou, 1993: 1).

Küçük bir alanda çok sayıda insanın yaşaması aşırı kalabalığa yol açmaktadır. Kentsel alanların aşırı kalabalıklaşması nüfusun eşit olmayan bir dağılımına yol açıyor ve daha fazla insan daha iyi bir yaşam arayışıyla şehirlere taşındıkça durma noktasına gelebilir. Kırsal kesimde veya gelişmemiş bölgelerde yaşayanların küçük bir alanda yaşaması zor olmayacaktır ancak bu durum kent sakinlerine pek yakışmayacaktır (İsmayilov, 2007: 136).

Bu durum kırsal kesimde yaşayanlar için istihdam ve geçim açısından bir çözüm olarak görülürken, kentsel alanlardaki işsizlik sorunu ciddi boyutlarda ve eğitimli insanlar arasındaki işsizlik oranı daha da yüksektir. Dünya çapındaki işsiz gençlerin yarısından fazlası büyük şehirlerde yaşamaktadır. (Marcotullio ve Lee, 2003: 1). Kentsel gelirler yüksek olmasına rağmen geçim giderleri gelirle karşılanamamaktadır. Belirtilen bağlamda insanların kırsal veya gelişmekte olan yerlerden şehirlere hızlı hareketi, kentsel işsizliğin temel nedeni olarak değerlendirilmektedir. Şehirler ekonomik yönden olarak yaşam maliyetinin çok yüksek olabildiği yerlerdir. Olası düzensiz ve beklenmedik ekonomik yönden büyüme, artan işsizlikle birleşince, gecekondu mahalleleri olarak bilinen yaygın yasa dışı yerleşimlerin oluşmasına yol açıyor. Hızlı sanayileşme, konuta ayrılan arazinin kıtlığı, insanların daha yüksek yaşam standardına ulaşmak için şehirlere akın etmesi ve kıtlık nedeniyle artan arazi fiyatları, şehirlerdeki gecekondu bölgelerinin büyümesinde büyük etkiye sahip. Bunun yanı sıra çoğu kent merkezinde aşırı ve hızlı nüfus artışının neden olduğu altyapı eksikliği de sorun teşkil etmektedir (Barca ve Bridge, 2015: 370-371).

Yerel yönetimler altyapı tesislerinin idaresinde ciddi şekilde bir kaynak kriziyle karşılaşabilmektedir. Hem kaynak eksikliği, hem de hızlı ve aşırı kentleşme sanitasyonu zayıflatarak, kanalizasyon ve altyapı dengesiz hale gelmekte ve şehir çevresindeki dereler, nehirler, göller veya denizler kanalizasyon nedeniyle kirlenmektedir. Söz konusu kirlilik, tifo, dizanteri, veba, ishal gibi bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasına, hastalıklara ve hatta ölüme yol açabilmektedir. Su kaynaklarının sınırlı olduğu kentsel alanlarda kullanıcı sayısının artması da büyük ölçüde su kıtlığına neden olmaktadır (Levinson, 2017: 2).

Ekonomik, sosyal ve barınma koşulları, nüfusun yoğun olduğu şehirlerde kamu sağlık hizmetlerine erişimi ve bu hizmetlerden yararlanmayı zorlaştırmaktadır. Özellikle nüfusun yoğun olduğu gecekondu bölgelerinde, kötü sağlık koşulları ve yetersiz su temini nedeniyle gecekondu sakinleri bulaşıcı hastalıklara karşı daha savunmasız kalmaktadır (Marcotullio ve Lee, 2003: 1; McGranahan, Jacobi, Songsore, Surjadi ve Kjellén, 2010: 14, 18; Pumaniwong). Ayrıca Kaneko, 2010: 435'e göre Kentsel kirliliğe benzer şekilde çevre sorunları da alerji, astım, kısırlık, gıda zehirlenmesi, kanser ve hatta erken ölüm gibi birçok sağlık sorununa neden olmaktadır (Barca ve Bridge, 2015: 370-371). Gereğinden fazla insanın şehirlere taşınması durumunda ulaşım sistemi en büyük sorunlardan biri olacaktır. Çok fazla insan, trafik sıkışıklığına ve kirliliğe neden olan araçlardır. (McGranahan, Jacobi, Songsore, Surjadi ve Kjellén, 2010: 14, 18).

Kentsel bölgelerde insanlar işe arabayla gidip gelmeyi tercih ediyor ve Belirtilen da özellikle mesai saatleri içinde ve dönüşte ciddi trafik sıkışıklığına neden oluyor. Bunun yanı sıra şehirlerin büyümesiyle birlikte insanlar alışveriş, seyahat ve sosyal aktiviteler adına trafiğe yönelerek trafik sıkışıklığına neden olmaktadır (Andersson ve Lindroth, 2001: 119-121; Asıcı ve Acar, 2016: 708).

2.2. AZERBAIJAN'DA ŞEHİRLEŞME SÜRECİNİN ETKİLERİ

Kentleşme sürecinin etkilerini incelemek ve anlamak için "kentleşmiş çevre" kavramının çeşitli yönleri üzerine odaklanmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda, bilimsel dergilerde yapılan çalışmalarda ve literatürde genel olarak kentleşmiş çevrenin çeşitli özellikleri üzerinde durulabilir. Bakü, işlevsel özellikleri ve bölgeyle yakın bağlantısı. "Kentleşmiş çevre", insan yaşamı, faaliyetleri ve sanayi kuruluşlarının varlığı ile doğa-toplum arasında karşılıklı bağlantıların bulunduğu özel bir ortam olarak

değerlendirilmektedir. Modern kentleşme çalışmalarında kentsel kentleşmenin nedenleri ve sistemine özel önem verilmektedir. Konut inşaatı, kentsel yaşam tarzından, nüfusun üretim ilişkilerinden ve ulaşım faaliyetlerinden kaynaklanan objektif bir süreçtir. Daha geniş anlamda, kentleşme, belirli sosyo-ekonomik yönlerden gelişen kent ilişkileridir (Hanlow, 2021: 24-28).

Kentleşme süreci evrensel değil, sınırlı bir tarihsel olgudur. Sürecin ortaya çıkışı, endüstriyel üretimin özü olan kapitalist ilişkilerin oluşumuyla örtüşen, kenti uluslararası ilişkilerin bir nesnesine dönüştürme süreci sonucunda ortaya çıkan tüm yeni yapıların harekete geçmesiyle yakından bağlantılıdır. Kentleşme, kültürel ve sosyo-ekonomik yönden gelişmenin aşamalarında bağımsız bir süreç olduğu kadar, geçişsel, özgün ve gerekli bir unsur olarak da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kentleşme, uygarlık süreçlerinde ve kentsel çevrenin oluşumunda özel bir öneme sahip olan dinamik bir süreçtir. Kentsel çevre, uygarlıkla yakın bir şekilde koordine edilir. Bu nedenle, kentleşme, sanayi, ulaşım, mühendislik ve teknik tesislerin büyük ve süper şehirlerdeki yoğunlaşmasını sınırlamak ve optimal kalkınmayı sağlamak, çağdaş insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biridir (İsmayilov, 2007: 136).

Gelişimin kurucu ve etimolojik işareti, kentleşmenin uygunluğunu belirler. Bu bağlamda, yenilik getiren ilerici faktörler uygun bir kentsel ortamda, sanayi merkezlerinde ortaya çıkmaktadır. Aşamalı kalkınma sürecinde oluşan etkilerin genel anlamda son aşaması, potansiyel bir çevre hareketi çerçevesinde toplumdaki kaynaklarının geri dönüştürülmesini ve çeşitli saha koşullarında ortak faaliyetleri amaçlamaktadır. Kentleşmenin bir işlev olarak özellikleri, geçmişteki kalkınma faaliyetini uygar ülkeler için tipik hale getirmez, periyodik olarak değişir (Zardabli, 2014: 314).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 senesinde bağımsız bir devlet haline gelen Azerbaycan, planlı ekonomi stratejisinden geçişi sağlamak amacıyla dünya ekonomi alanındaki yeniden yapılanmasına ve küreselleşmesine uyum sağlayacak ekonomik yönden kalkınma adımlarını uygulamaya özen göstermiştir. Ülkenin ekonomik yönden yapılanması ve kalkınması hedefleri doğrultusunda, önemli doğal kaynak rezervlerinin değerlendirilmesi ve dünya pazarlarına sunulması, ekonomik yönden faaliyete yönelik hukuki ve kurumsal altyapının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sovyet sosyalist yönetiminin

çökmesi sonucunda Azerbaycan'ın ekonomik yönden yapısının yenilenmesi, kalkınma politikasının oluşturulması, milli gelirin reel ve yüksek düzeyde artırılması amacıyla sosyo-ekonomik yönden yapının değiştirilmesine yönelik çabalar sarf edilmiştir (Sunjaev, 2003: 36-37).

Azerbaycan'da şehirleşme sürecinin etkileri, ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel alanlarında çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Azerbaycan, enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Şehirleşme süreci, özellikle enerji sektöründeki büyük projelerle birlikte ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Bu projeler, yatırımların artmasına ve iş olanaklarının genişlemesine yol açmıştır. Şehirleşme, endüstriyel gelişimi de teşvik etmektedir. Büyük şehirler, endüstriyel tesislerin yoğunlaştığı ve üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği merkezler haline dönüşmüştür. Bu durum, üretim kapasitesini artırabilir ve istihdamı da teşvik edebilir (Kerimov, 2019: 141).

Şehirleşme, genellikle eğitim ve uzmanlık alanlarında artan taleple birlikte nitelikli işgücünün ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir. Şehirler, çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarına ev sahipliği yapabilir, bu da yetenekli insan kaynaklarının gelişimine olanak tanımaktadır. Büyük şehirler, altyapı gelişimi için önemli bir odak noktası olmuştur. Yollar, su temini, enerji altyapısı ve ulaşım sistemleri gibi altyapı projeleri, şehirleşmenin bir sonucu olarak genişlemiştir (Zardabli, 2014: 314).

Şehirleşme, genellikle sosyal ve kültürel değişimlere neden olmaktadır. Büyük şehirlerde farklı kültürlerin bir araya gelmesi, sanat ve kültür etkinliklerinin çeşitlenmesi gibi faktörler, toplumsal dinamiklerde evrilmelere yol açabilir. Şehirler, genellikle daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim sağlar. Üniversiteler, araştırma merkezleri, hastaneler ve diğer önemli kurumlar genellikle büyük şehirlerde yoğunlaşır. Şehirlerdeki ekonomik fırsatlar, genellikle kırsal alanlara göre daha fazladır. Ancak bu durum, aynı zamanda gelir eşitsizliğine neden olabilir. Büyük şehirlerdeki maliyetler yüksek olabilir ve bazı kesimler için ekonomik fırsatlar daha sınırlı olabilir (Allahveranov ve diğerleri, 2012:26).

Şehirleşme süreci, çevresel etkileri de beraberinde getirmektedir. Hızlı kentsel büyüme, doğal kaynakların tükenmesi, hava ve su kirliliği gibi çevresel sorunlara yol açabilir. Bu etkiler, Azerbaycan'ın şehirleşme sürecinin karmaşıklığını yansıtan bazı

örneklerdir. Şehirleşme, ülkelerin gelişme hedefleri, politika yaklaşımları ve sürdürülebilirlik çabaları ile birlikte değerlendirilmelidir (Valiev, 2016).

2.2.1. Bağımsız Ülke Olarak Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı

Sosyalist sistemden çıkıp piyasa ekonomisini tercih eden tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan da siyasi, sosyal ve ekonomik yönden sorunların çözümü hedefi doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak 1991'den 1994'e kadar olan dönemde ülke ve çevre coğrafyada yaşanan bazı olaylar ve Avrupa Birliği döneminde yaşanan sorunlar nedeniyle belirlenen hedeflere ulaşma konusunda olumlu adımların atılamadığı görülmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Azerbaycan'da uzmanlaşmaya ve işbölümüne dayalı ekonomik yönden yapılanma sona ermiş ve Azerbaycan birçok pazarını kaybetmiştir (İsmayilov, 2007: 136). Hammaddede, yarı mamul, ekipman-ekipman, pazar, finansman ve işletme yönetimi alanında Sovyet merkezi planlamasının oluşturduğu organizasyon yapısı nedeniyle birçok işletme üretimi durdurulmuş ve kapasite azaltmak zorunda kalmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde faaliyet gösteren işletmelerle bağların kopması ve Azerbaycan'ın diğer cumhuriyetlerdeki pazar payı kaybının yanı sıra, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sağladığı sübvansiyonların azalmasıyla üretim düzeyi de düşmüştür. Ermenistan'daki savaş ve Çeçenya sorunu, ülke sanayisinin ihtiyaç duyduğu ara malların ithalatını engellemiştir (Sunjaev, 2003: 36-37).

Bağımsızlık sonrası dönemle karşılaştırıldığında 1994'te gayri safi milli hasılda %53, sanayide % 62, tarımda % 44, tüketimde % 75, vergi gelirlerinde % 45 ve reel ortalama ücretlerde % 80 oranında düşüş yaşanmıştır. Belirtilen dönemde yanlış bir ekonomi politikasının uygulanması, bankacılık ve finans sistemi ile dış ticaret açısından ciddi sorunlar yaratmıştır (Gesenov, 2001: 9).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ülkeye miras kalan ve eklenen ekonomik yönden sorunlar ve savaş ekonomisi sonucunda enflasyon dört haneli rakamlara ulaşmıştır. 1992'den 1994'e kadar olan dönemde enflasyon oranı %1.763,5 ile en yüksek seviyesine yükselmiştir. 1994'teki ateşkesin ardından alınan tedbirler sayesinde 1995 ve sonrasında enflasyon oranı %511,8'e düşmüştür. Ekonomi yüksek işsizlik ve hiperenflasyon dönemine girmiştir. Yüksek enflasyon ve istikrarsız sosyo-politik ortam sonucunda ekonomik yönden büyüme ve

sanayi, tarım gibi ekonominin hayati sektörleri kalkınmada yetersiz kalmıştır (İlkin, 2006: 69).

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını elde ettiği 1991 yılından bu yana önemli ekonomik değişimler geçirmiştir. Ülkenin ekonomik yapısı, özellikle enerji sektöründeki gelişmelerle şekillenmiştir. Azerbaycan'ın ekonomisinin en önemli dinamiği enerji sektörüdür. Özellikle Hazar Denizi'ndeki enerji rezervleri, ülkeyi önemli bir petrol ve doğalgaz üreticisi haline getirmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı gibi büyük projeler, Azerbaycan'ın enerji ihracatını artırmıştır. (Eliev, 2001: 5-6). Azerbaycan, enerji zenginlikleri nedeniyle petrol ve doğalgaz ihraç eden bir ülkedir. Bu enerji kaynakları, ülkenin dış ticaret dengesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle enerji projeleri, Azerbaycan'ın bölgesel enerji gücü olmasına katkıda bulunmuştur (İlkin, 2006: 69).

Azerbaycan ekonomisi, enerji sektörü dışında da çeşitli sektörlerle sahiptir. Tarım, hayvancılık, hafif sanayi, inşaat ve turizm gibi sektörler, ekonominin çeşitlenmesi çabalarıyla desteklenmektedir. Azerbaycan, tarihî ve kültürel zenginlikleri, özellikle Bakü şehrinin modern mimarisi ve Hazar Denizi kıyısındaki güzellikleri ile turizm potansiyeline sahiptir. Turizm, ülkede ekonomik çeşitlenmeye yönelik bir alan olarak önem kazanmıştır. Enerji projelerinin yanı sıra, Azerbaycan altyapı gelişimine de önem vermektedir. Ulaşım, enerji iletimi, iletişim ve diğer altyapı alanlarında yapılan yatırımlar, ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır (Sunjaev, 2003: 36-37).

Azerbaycan, yabancı yatırımları çekmek için çeşitli önlemler almış ve iş yapma ortamını geliştirmiştir. Özellikle enerji sektöründe yapılan büyük projeler, uluslararası enerji şirketlerini ülkeye çekmiştir. Azerbaycan, makroekonomik istikrarı sağlamaya odaklanmıştır. Merkez Bankası, para politikası ve maliye politikaları aracılığıyla enflasyonu kontrol etmeye ve ekonomik istikrarı korumaya çalışmaktadır. Azerbaycan'da gelir dağılımındaki eşitsizliklerle başa çıkmak için sosyal politikalar uygulanmaktadır. Sosyal yardım programları, sağlık hizmetleri ve eğitim, ülkenin sosyal kalkınmasına yönelik çabaların bir parçasıdır (Gesenov, 2001: 9).

Bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik yapısı, enerji kaynaklarının yanı sıra çeşitli sektörlerle yapılan yatırımlar ve ekonomik reformlarla şekillenmiştir. Ancak, enerji sektöründeki bağımlılık, ekonominin dalgalanabilirliğine ve dış şoklara duyarlılığına

işaret edebilir. Bu nedenle, Azerbaycan yönetimi ekonomiyi çeşitlendirmek ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemek için çeşitli stratejilere odaklanmaktadır (Adıgüzel, 2011: 340).

2.2.2. Yeniden Yapılanmada ve Kalkınmada En Önemli Unsur Olan Hazar Enerji Kaynakları

Hazar Denizi çevresinde bulunan enerji kaynakları, bölgedeki ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ve enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle petrol ve doğalgaz rezervleri, bu ülkeler için stratejik bir zenginlik olarak kabul edilmektedir. Hazar Denizi, dünya enerji rezervlerinin önemli bir kısmını içermektedir. Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Hazar Denizi kıyısında yer alan ülkeler arasında büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bu enerji kaynakları, bu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarını destekler (Kerimov, 2019: 141).

Hazar Denizi kıyısındaki ülkeler, enerji ihracatından elde ettikleri gelirle ekonomilerini güçlendirmekte ve kalkınma projelerini finanse etmektedir. Bu gelir, altyapı projeleri, sağlık hizmetleri, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere yatırım yapma imkanı sağlar. Hazar Denizi enerji kaynakları, bölgesel işbirliği ve diplomasiyi teşvik etmektedir. Bu kaynaklar, ülkeler arasında enerji ticareti ve ortak enerji projeleri üzerinden ekonomik işbirliği imkanları vermektedir. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Trans-Aral Doğalgaz Boru Hattı gibi projeler, bölgesel işbirliğini güçlendirmiştir (Adıgüzel, 2011: 340).

Petrol ve doğal gaz kaynakları, Azerbaycan'ın küreselleşen dünyaya uyum sağlayabilmesi için yeniden yapılanmasını ve gelişmesini sağlayacak itici güçüdür. Zengin toprak altı rezervlerine sahip olan Azerbaycan'ın üretim hacmi başta olmak üzere en önemli ekonomik yönden zenginliği petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının %90'ı Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. Azerbaycan Enerji Bakanlığı'na göre Azerbaycan'ın Belirtilen enerji üreten bölgelerinde 6-8 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır (Yıldırım, 2003: 4-5). Azerbaycan'da bilinen toplam doğal gaz rezervi 1,37 trilyon m³tür (BP, 2004). Hesaplamalara göre Azerbaycan'ın toplam jeolojik gaz rezervlerinin 8-10,7 trilyon m³ olduğu görülmektedir (Sunjaev, 2003: 36-37). Belirtilen rezervler Azerbaycan'ı önümüzdeki 2030 yılına kadar petrolün yanı sıra doğalgaz ihraç eden ülkeler

listesinde de ön sıralara taşıyacaktı. Belirtilen bağlamda ÷lkede mevcut enerji kaynaklarının verimlilik esasına göre kullanılması, ekonomik yönden açıdan hayati önem taşımaktadır.

Azerbaycan'ın bir diğeri avantajı ise coğrafi konumunun Yeni İpek Yolu projesinin geçiş güzergahı üzerinde yer alması, bu güzergâh üzerinden Orta Asya ve Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının dünyaya taşınmasıdır. Avrupa ile Asya'nın kavşagında yer alan Azerbaycan, Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridoru oluşturma ve güçlü bir ulaşım merkezi olma fırsatına sahiptir (Adıgüzel, 2011: 340).

Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, petrol üretimini artırmak ve mevcut rezervleri iyileştirmek için modern teknolojileri kullanmak ve yeni projeler geliştirmek zorunda kalmıştır. Mevcut rezervlerin işletilmesindeki yetersizlik ve maden çıkarma teknolojilerinin gelişmemesi, Azerbaycan'ı büyük petrol şirketleriyle işbirliği arayışına itmiştir (Çelik ve Kalaiji, 1999: 63). Azerbaycan'ın büyük petrol şirketleriyle işbirliği, petrol rezervlerinin gerekli üretimi ve satışının sağlanmasını mümkün kılarak, onu ekonomik yönden yeniden yapılanma, kalkınma ve dünya ekonomisine entegrasyon hedefine yaklaştırdı. Belirtilen işbirliği sayesinde 20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan 19 ÷lkeden 33 şirketle kara sahaları da dahil olmak üzere petrol ve doğal gaz üretimine ilişkin 23 uluslararası anlaşma imzalamıştır (Adıgüzel, 2011: 340).

Şirketler inşaattan çevre hizmetlerine kadar çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Yerli ve yabancı şirketlerin işbirliği, modern teknoloji, ekipman, malzeme ve yönetim yöntemlerinin kullanımını kolaylaştırmakta, merkezi karar alma ekonomi alanındaki reddedilmesine ve piyasa ekonomisine geçişe katkıda bulunmaktadır. Enerji projeleri, bölgedeki istihdamı artırarak insan kaynakları gelişimine katkı sağlar. Bu projelerin hayata geçirilmesi için çeşitli uzmanlık alanlarından profesyonellere ihtiyaç duyulması, yerel işgücünün niteliklerini artırma ve enerji sektöründe uzmanlaşma fırsatları sağlamaktadır (Aliev, 2009: 40-41).

Hazar Denizi enerji projelerinin çevresel etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Petrol ve doğalgaz çıkarma faaliyetleri çevresel risklere neden olabilir. Bu nedenle, sürdürülebilir enerji projeleri ve çevre koruma önlemleri, bölgedeki kalkınma çabalarında önemli bir faktördür (Zardabli, 2014: 314).

Enerji projeleri, bölgedeki teknolojik ve altyapı gelişimini tetiklemektedir. Petrol ve doğalgaz çıkarımı, işlenmesi ve iletimi için yapılan yatırımlar, teknolojik altyapının geliştirilmesine ve bu ülkelerin enerji sektörlerinin modernleşmesine katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan ekonomi alanındaki yeniden yapılanmasını, gelişmesini ve küreselleşen dünyayla entegrasyonunu sağlayacak faktörlerden biri de enerji kaynaklarının dünya pazarına taşınmasını sağlayacak enerji hatlarıdır. Petrolün dünya pazarına ihracı açısından Bakü-Tiflis-Ceyhan, doğalgazın dünya pazarlarına ihracı açısından ise Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı ana projelerdir (Zardabli, 2014: 314).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak amacıyla yapılan büyük bir enerji projesidir. Bu boru hattı, Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanan bir güzergah üzerinden Bakü, Tiflis ve Ceyhan şehirlerini birbirine bağlamaktadır. BTC Petrol Boru Hattı'nın temel amacı, Hazar Denizi kıyısındaki Azerbaycan'da çıkarılan petrolü Türkiye üzerinden Ceyhan Limanı'na taşımak ve buradan dünya pazarlarına ihraç etmektir. Bu proje, bölgedeki enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve Rusya'ya bağımlılığı azaltmak amacıyla planlanmıştır (Eliev, 2001: 5-6).

BTC Petrol Boru Hattı, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den başlayarak Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e uzanarak ve ardından Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Limanı'nda sona ermektedir. Güzergah, üç ülkenin arasındaki dağlık ve zorlu araziye rağmen inşa edilmiştir. BTC Petrol Boru Hattı'nın başlangıçtaki tasarım kapasitesi, günde yaklaşık 1 milyon varil petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Ancak, daha sonraki iyileştirmelerle bu kapasite artırılmıştır. Projenin inşaatına 2003 yılında başlanmış, boru hattının tam kapasiteyle işletmeye geçmesi ise 2006 yılında gerçekleşmiştir. BTC Petrol Boru Hattı'nın inşası, bölgesel enerji güvenliğini artırmak ve enerji kaynaklarının çeşitlenmesini sağlamak amacıyla önemli bir adım olarak kabul edilmiştir (Gesenov, 2001: 9).

BTC Projesi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında bir işbirliği projesidir. Bu ülkeler, kendi topraklarından geçen boru hattının inşası ve işletmesine ortak olarak katılmışlardır. Proje, bu ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve enerji güvenliğini artırmayı amaçlamaktadır. BTC Petrol Boru Hattı, bölgesel enerji stratejileri açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu proje, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına bağlaması ve Gürcistan ile Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılaması

açısından stratejik bir adımdır. BTC Projesi, katılımcı ülkeler arasında ekonomik ve diplomatik işbirliğini artırmıştır. Ayrıca, bölgedeki enerji projelerine olan ilgiyi artırarak bölgesel enerji politikalarını şekillendirmiştir (Adıgüzel, 2011: 340).

Aktau-Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşıyan büyük bir petrol boru hattı projesidir. Adını, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den başlayıp Türkiye'nin Ceyhan Limanı'na kadar uzanan rotasından almıştır. Bu proje, Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının çeşitli pazarlara taşınmasını sağlamak ve bölgedeki enerji güvenliğini artırmak amacıyla geliştirilmiştir. Bakü-Ceyhan Boru Hattı'nın temel amacı, Azerbaycan, Kazakistan ve diğer Hazar Denizi kıyısındaki ülkelerin çıkarttığı petrolü Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşımak ve buradan dünya pazarlarına ihraç etmektir. Bu proje, bölgedeki enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji tedarik güvenliğini artırmak için planlanmıştır (Valiev, 2016).

Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Bakü'den başlayarak Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı ve Türkiye'yi geçerek Ceyhan Limanı'na ulaşır. Toplam uzunluğu yaklaşık 1,768 kilometredir. Boru hattının tasarım kapasitesi, günde 1 milyon varil petrol taşıma kapasitesidir. Projenin inşasına 2002 yılında başlanmış ve 2005 yılında tamamlanmıştır. Boru hattı, BP (British Petroleum), Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), Chevron, Statoil ve Total gibi uluslararası enerji şirketleri tarafından geliştirilmiştir. İnşa süreci karmaşık coğrafi koşullara ve çok sayıda paydaşa rağmen başarıyla tamamlanmıştır. Bakü-Ceyhan Boru Hattı projesi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında bir işbirliği projesidir. Bu ülkeler, kendi topraklarından geçen boru hattının inşası ve işletmesine ortak olarak katılmışlardır. Proje, bölgesel enerji stratejileri açısından büyük bir öneme sahiptir. Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Azerbaycan ve diğer Hazar Denizi kıyısındaki ülkelerin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına bağlaması ve bölgeler arası enerji ticaretini artırması açısından stratejik bir adımdır (Zardabli, 2014: 314). Proje, katılımcı ülkeler arasında ekonomik ve diplomatik işbirliğini artırmıştır. Boru hattı, enerji kaynaklarının güvenli ve etkili bir şekilde taşınmasını sağlamak adına bölgesel ve küresel enerji politikalarını şekillendirmiştir.

Yasal ve idari normlara göre Azerbaycan'ın enerji sektörüne ve ekonomisine yabancı sermaye girişi 1994 yılından sonra başlamıştır. 1995 yılının ikinci yarısında kabul edilerek yürürlüğe giren "Yatırım Faaliyetleri Kanunu" 1995 senesinde yeniden kabul edilmiştir. 2005 kısmi değişikliklerle. Kanun, yabancı sermayenin teşvik

edilmesini, uluslararası ekonomik yönden ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesini ve tüm yatırımların yabancı kaynaklardan sağlanmasını kapsamaktadır (Valiev, 2016).

Tablo 2.1. Azerbaycan'da Yatırım Miktarı (Milyon \$)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam Yatırımlar	543	933	1693,5	1933,2	1573	1341,4
Yerli Yatırımlar	161,9	321,5	387,1	460,1	479,8	515,4
Yabancı Yatırımlar	381,1	611,50	1306,4	1473,12	1093,21	826
E. S. Y. Yatırımlar	150	467	790	994	945	946
Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Toplam Yatırımlar	3561,8	5796,6	8326,4	9922,7	10.069,6	9700
Dahili Yatırımlar	670	861,7	1.055,4	2.347,2	4.225,3	5.069
Yabancı Yatırımlar	2.891,8	4.934,9	7.271	7575,5	5.844,3	3631
E.S.Y. Yatırımlar	824	2.693	4.972	8.088	8.074	7.705

E.S.Y. Yatırımları: Enerji Sektörüne Yapılan Yatırımlar Kaynak: ARDSK Yayınları.

Yasal ve idari normlara göre Azerbaycan'ın enerji sektörüne ve ekonomisine yabancı sermaye girişi 1994 yılından sonra başlamıştır. 1995 yılının ikinci yarısında yürürlüğe giren Yatırım Faaliyetleri Kanunu, 1995 senesinde kısmi değişikliklerle 2005 senesinde yeniden kabul edilmiştir. Kanun, yabancı sermayenin çekilmesini, uluslararası ekonomik yönden ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesini, tüm yatırımların yabancı kaynaklardan sağlanmasını kapsamaktadır (Kerimov, 2019: 141).

2.2.3. Bölgesel Sosyo-Ekonomik yönden Kalkınma Programı

Bağımsızlık sonrasındaki ilk on yıl içinde, ekonomik yönden yeniden yapılanma ve kalkınma hedefleri doğrultusunda adımlar atan Azerbaycan, bölgesel kalkınma politikalarını uygulama konusunda seçeneğe sahip değildi; aksine, bu çabalar, bölgesel farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Ülke koşulları, bölgesel ve sektörel bir farklılık olmaksızın, petrol ve doğalgaz üretimi ve ihracatının yanı sıra yabancı sermayenin de çekilmesini gerektiriyordu. Ancak deneyimlerin gösterdiği gibi, dengeli bölgesel kalkınma ekonomik yönden açıdan daha olumlu etkiler sağlamakta olup, tek sektöre sahip olan ve belirli bölgelerin ekonomik yönden olarak güçlendiği bir ülkede sosyo-ekonomik yönden kalkınmanın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması mümkün değildir (Kerimov, 2019: 141).

Belirtilen bağlamda Azerbaycan'ın petrol dışındaki sektörlerde de bölgesel yeniden yapılanma ve kalkınma çalışması yapması gereklidir. Özellikle bölgesel kaynakların verimli kullanılması, tarımsal üretimin artış göstermektediririlmesi, petrol dışı sanayi; İmalat sanayinin, hizmet sektörünün ve diğer altyapının, turizmin

gelişmesini sağlamak, istihdamı artırmak ve ülke nüfusuna yüksek bir yaşam standardı sağlamak için bölgesel kalkınma programları gereklidir. Ekonominin lokomotif gücü olan enerji kaynaklarının çıkarılması ve dünya pazarlarına sunulması konusunda hedeflerine ulaşan Azerbaycan, petrol dışı sanayilerin yeniden yapılandırılmasını ve gelişmesini sağlayacak programlarda öne çıkmıştır (İlkin, 2006: 69).

Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yönden Kalkınma Bölgesel Programı, ülkenin ekonomik yönden dengeli ve sürekli gelişmesini sağlayan kritik bir belge olarak nitelendirilebilir. Bu program, tarımsal, endüstriyel ve sosyal kalkınma alanlarında bölgesel düzeyde yoğun çabaların gerçekleştirilmesini öngören detaylı bir çerçeve sunmaktadır. Program, altyapı oluşturma faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde tanımlayarak, ülkenin ekonomik potansiyelini artırmayı ve bölgesel farklılıkları azaltmayı hedeflemektedir. Programın bir diğer özelliği de bölgesel sosyal sorunların çözümüne, işsizliğin azaltılmasına ve refahın artırılmasına yönelik zamanında müdahale olmasıdır. Programda yer alan verimliliğe dayalı olarak bölgenin ekonomik yönden potansiyelinin ve doğal kaynaklarının değerlendirilmesindeki amaç, tarım sektörünün ve diğer petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi ve böylece istihdamın artırılması yoluyla refah düzeyinin artırılmasıdır (Zardabli, 2014: 314).

2.2.4. Azerbaycan'da Ekonomiye Geliştirme Çabaları Kapsamında Ekonomik Bölgelerin Oluşturulması

Küreselleşen dünyada ülke yöneticileri mal ve sermaye dolaşımını ülkelerine yönlendirmek için stratejilerini güncellemektedir. Bu stratejilerden biri de serbest bölgenin oluşturulmasıdır. Bu uygulama, gelişmekte olan veya değişen ülkelere, uluslararası ticaret ve yatırım olanaklarından daha fazla yararlanma ve ek istihdam yaratma olanağı sağlamaktadır. Serbest bölgelerin farklı ülkelerde farklı yasal yapıları olmasına rağmen ortak özelliği gümrük işlemlerini etkili bir şekilde askıya alması ve değişken oranlarda yatırımı teşvik etmesidir (Kerimov, 2019: 141).

Azerbaycan coğrafi, ulaşım ve ekonomik yönden imkanları nedeniyle serbest veya özel ekonomik yönden bölge oluşturmaya uygundur. Ülkede serbest veya özel ekonomik yönden bölgelerin oluşturulması yönünde ilk somut adım, Mart 2007'de imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde özel ekonomik yönden bölgelerin oluşturulmasına ilişkin" kararname ("Yeni Azerbaycan", 2007) olmuştur. Kararname,

gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemelerin hukuki altyapısını oluşturdu. Belirtilen kararname sonrasında, yasal önlemlerin yanı sıra, yabancı ülkelerle ticari ilişkilerin desteklenmesi, halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi, adil dağılımın sağlanması amacıyla yasal anlaşmaların yanı sıra özel bölgelerin oluşturulmasına yönelik alanların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (Eziz, 2007: 5).

Azerbaycan'da özel ekonomik bölgelerin kurulması çalışmaları, ülkenin ekonomik kalkınma stratejileri çerçevesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmaların bir sonucu olarak, şehirleşme sürecinde belirli bölgelerde yoğun ekonomik faaliyetler ve altyapı gelişimleri gözlemlenebilir. Özel ekonomik bölgeler, genellikle yatırımcılara çeşitli vergi avantajları, serbest ticaret bölgeleri, düşük maliyetli işgücü ve diğer teşvikler sunarlar. Bu teşvikler, bölgede ekonomik faaliyetleri çekmeye yöneliktir. Özellikle enerji sektörü ve diğer stratejik sektörlerde bu tür bölgeler, yatırım ve iş fırsatlarını artırabilir (Zardabli, 2014: 314).

Özel ekonomik bölgeler genellikle önceden belirlenmiş alanlarda kurulur ve bu alanlarda altyapı gelişimine önem verilir. Yatırımcılar için uygun bir iş ortamı sağlamak adına ulaşım, enerji, su ve diğer altyapı unsurları geliştirilir. Azerbaycan, özel ekonomik bölgeleri aracılığıyla teknoloji ve inovasyonu teşvik etmeye yönelik çabaları destekleyebilir. Bu bölgeler, özellikle bilgi teknolojileri, araştırma-geliştirme ve yüksek teknoloji alanlarında faaliyet gösteren şirketlere odaklanabilir. Özel ekonomik bölgeler, bölgede istihdam olanaklarını artırabilir. Yatırımlar ve ekonomik faaliyetlerin artması, bölgedeki işgücü talebini olumlu yönde etkileyebilir (Gesenov, 2001: 9).

Özel ekonomik bölgeler, lojistik açıdan stratejik konumda olabilir ve dış ticaretin gelişimine katkıda bulunabilir. Bu bölgeler, ticaret yollarının kavşak noktalarında veya stratejik limanlara yakın konumlandırılabilir. Azerbaycan, özel ekonomik bölgelerin kurulması sürecinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerini göz önünde bulundurabilir. Çevre dostu uygulamalar, enerji verimliliği ve sosyal sorumluluk projeleri, bu bölgelerin sürdürülebilirlik anlamında pozitif katkıda bulunmasını sağlayabilir (Eziz, 2007: 5).

Özel ekonomik bölgeler, ülke genelinde kalkınma eşitsizliklerini azaltmaya ve bölgesel dengesizlikleri düzeltmeye yönelik olarak planlanabilir. Bu, ülkenin farklı bölgelerinde ekonomik fırsatların daha eşit bir şekilde dağılmasına katkıda bulunabilir. Azerbaycan'da özel ekonomik bölgelerin kurulması, ülkenin genel ekonomik kalkınma

stratejilerini destekleyen bir önlem olarak görülebilir. Bu bölgeler, ekonomik büyümeyi teşvik etmek, iş olanakları yaratmak ve ülkenin rekabet gücünü artırmak için kullanılan etkili bir araç olabilir. (Gesenov, 2001: 9)

2.3. BAĞIMSIZLIĞIN SONRASINDA AZERBAYCAN'DAKİ ŞEHİRLEŞMENİN GENEL DURUMUNUN İNCELENMESİ

Azerbaycan'da kentsel yenileme, planlama ve uygulama olmak üzere iki düzeyde faaliyet gösteren tarafların iş birliğinin bir sonucudur. Birincisi, elitlerin gelecekte siyasi statükoyu tehdit etmeyecek türden projelere öncelik vererek "çeşitlendirici ışık" stratejisi izlediği siyasi liderlik düzeyidir. Uygulamada, bu, ekonomik çeşitliliğin iki kritere uyması gerektiğini gösterir. (Atasher ve Saifutdinova, 2014: 20):

- Ekonomik yönden getirilerin maksimize edilmesi ve
- Politik açıdan harcamalardan kaçınmak

Azerbaycan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan ettikten sonra önemli sosyal ve ekonomik değişimlere tanık olmuştur. Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan'daki şehirleşmenin genel durumu, ekonomik büyüme, nüfus artışı, altyapı gelişimi ve kentsel dönüşüm gibi faktörlere bağlı olarak şekillenmiştir. Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan, özellikle enerji sektöründeki gelişmelerle ekonomik büyüme yaşamıştır. Petrol ve doğalgaz projeleri, özellikle Bakü'de önemli ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bir alan yaratmıştır (İlkin, 2006: 69).

Bağımsızlığını elde etmesinin ardından, Azerbaycan'da şehirleşme süreci hız kazanmıştır. Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemden sonra, ülkede ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir dizi değişim yaşanmış ve bu değişimler şehirleşmeyi etkilemiştir. İşte Azerbaycan'daki şehirleşmenin genel durumu hakkında bazı anahtar noktalar (Eziz, 2007: 5):

- Ekonomik Gelişme ve Şehirleşme: Bağımsızlık sonrasında, Azerbaycan ekonomisi büyüme kaydetmiş ve bu da şehirleşme sürecini etkilemiştir. Büyük şehirler, ekonomik faaliyetlerin merkezi olmuş ve iş imkanları artmıştır.

- Altyapı Gelişimi: Bağımsızlık sonrasında, Azerbaycan'da altyapı projelerine önem verilmiştir. Yollar, köprüler, havaalanları ve diğer ulaşım olanakları geliştirilmiş, bu da şehirlerarası bağlantıları güçlendirmiştir.
- Konut Gelişimi: Şehirleşme süreci, konut sektörünü etkileyerek yeni konut projelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle büyük şehirlerde konut talebi artmıştır.
- Eğitim ve Sağlık Hizmetleri: Şehirler, eğitim ve sağlık alanlarında daha gelişmiş hizmetlere ev sahipliği yapmaktadır. Üniversiteler, okullar ve hastaneler şehirleşme sürecinde önemli rol oynamıştır.
- Nüfus Hareketleri: Şehirleşme, kırsal bölgelerden şehirlere doğru bir nüfus hareketini tetiklemiştir. İnsanlar, iş olanakları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi faktörlerden dolayı büyük şehirlere yönelmiştir.
- Kültürel ve Sosyal Değişim: Şehirleşme, kültürel ve sosyal değişimlere yol açmıştır. Şehirler, farklı kültürlerin etkileşimine ve çeşitliliğine sahne olmuştur.
- Bakü: Başkent Bakü, Azerbaycan'daki en büyük ve en gelişmiş şehirlerden biridir. Petrol ve doğalgaz rezervleri sayesinde ekonomik büyümeye liderlik etmiş ve modern altyapı projelerine ev sahipliği yapmıştır.

Başkent Bakü, ülkenin ekonomik, kültürel ve idari merkezi olarak büyümeye devam etmiştir. Bakü, enerji sektöründeki projeler, finans, turizm ve diğer sektörlerdeki iş fırsatları ile dikkat çekmiştir. Şehirleşmenin bir parçası olarak, özellikle büyük şehirlerdeki iş olanakları nedeniyle kırsal alanlardan şehirlere göç gözlemlenmiştir. Bu durum, özellikle Bakü ve diğer büyük şehirlerde nüfus artışına yol açmıştır. Bağımsızlık sonrasında, şehirlerde altyapı gelişimine yönelik çeşitli projeler gerçekleştirilmiştir. Yollar, ulaşım ağı, su ve enerji tesisleri gibi altyapı yatırımları, şehirlerin yaşam standartlarını artırmıştır (Kerimov, 2019: 141).

Şehirleşme süreci, kültürel etkinliklerin ve turistik faaliyetlerin artmasına da katkıda bulunmuştur. Özellikle Bakü, modern mimari yapıları, kültürel etkinlikleri ve tarihi yerleriyle turistler için çekici bir destinasyon haline gelmiştir. Büyük şehirlerde, özellikle başkent Bakü'de, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim genellikle daha önemlidir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve sağlık kuruluşları büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Şehirleşme sürecinde konut projeleri de dikkat çekmiştir. Yeni konut alanları, modern konut kompleksleri ve kentsel dönüşüm projeleri, şehirlerin fiziksel

yapısını değiştirmiş ve kentsel yaşam standartlarını yükseltmiştir (Allahveranov ve diğerleri, 2012:26).

Bir kamu politikası meta-çerçevesi, seçkinlerin çıkarları göz önüne alındığında kentsel yeniden kalkınmaya öncelik vermektedir. Bu meta-çerçeve, bir dizi stratejik yol haritası, uzun vadeli planlar ve yeni bir kentsel ana plandan oluşmaktadır. Azerbaycanlı politikacılar ve planlamacılar, ülkenin iş dünyası için uygun bir düzenleme ortamına sahip olduğunu ve petrol dışı sektörü yeniden başlatmak için gerekli tüm unsurlara sahip olduğunu ifade etmektedir (Ismayilov, 2007: 136).

Şehirleşme süreci, aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri de beraberinde getirebilir. Büyük şehirlerdeki iş olanaklarına erişim, kırsal alanlara göre daha fazla olabilir, bu da bölgesel eşitsizlikleri artırabilir. Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan'da yaşanan şehirleşme süreci karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sürecin yönlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma, sosyal eşitlik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi faktörlere dikkat edilerek planlanmalıdır. (Pumaniwong ve Kaneko 2010: 435).

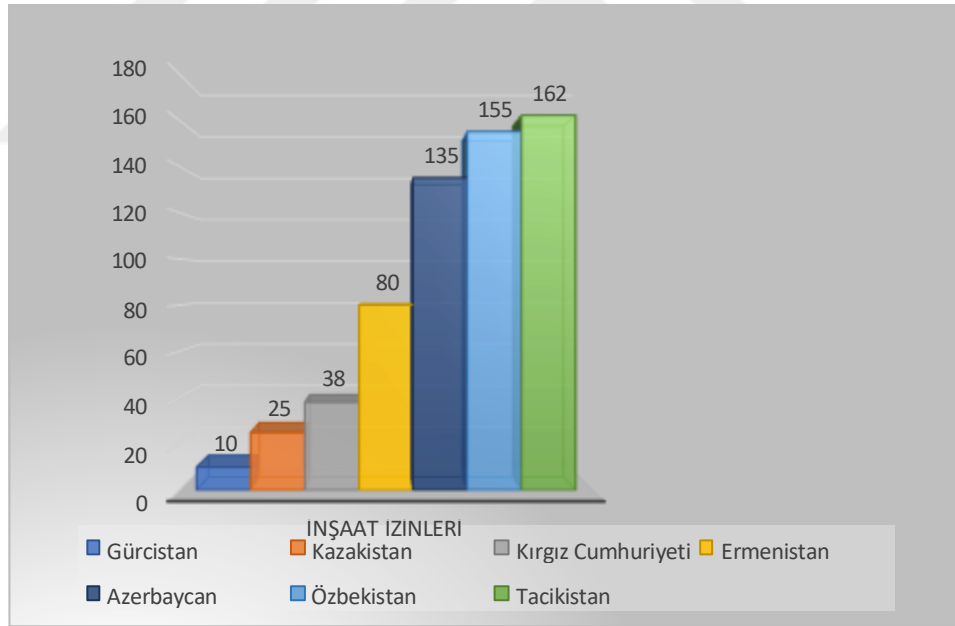
Büyük kentsel altyapı projelerine yapılan büyük yatırımların fırsat maliyetleri bulunmaktadır. Tuğla ve beton bloklara yatırılan para, okulların ve hastanelerin iyileştirilmesi gibi hizmet sunumunu iyileştirmek için kullanılabilir. Diğer bir dezavantaj ise yoksul hanelerin merkezi yaşam alanlarından toplu olarak tahliye edilmesi ve bunların şehrin dış mahallelerine taşınmasıydı (Kerimov, 2019: 141).

Yerel kamu hizmetlerinin iyileştirilmesine harcanan kamu kaynakları, sağlık hizmetleri, eğitim, mesleki eğitim programları ve yoksul insanlara yardım dahil olmak üzere genişletilmiş altyapı projelerinde kullanılabilir. Bunun yanı sıra inşaat projeleri bölge halkı üzerinde önemli bir stres yaratmaktadır. Yeni yüksek binalara yer açmak için yeşil parklar yok edilerek, ağaçların kesilmesi ve bu süreçte hava kirliliğinin artması gibi sorunlar oluşmuştur. Kentsel kamusal alan küçölerek, daha da bir ticarileşme durumu yaşanmıştır. İnşaat çalışmaları, araç gürültüsü, trafik sorunları ve sınırlı park alanları, şehrin kırsal ve kentsel (iç) göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama becerisini, yabancı turist akını ve kentsel alanların agresif politikalarını sınırlamaya katkıda bulunmuştur (Allahveranov ve diğerleri, 2012:26).

Büyük Bakü bölgesinde inşaat işlerinde, taksi şoförü, küçük dükkan sahibi, çarşı satıcısı veya tüccar olarak çalışanlar önemli bir pay oluşturmuştur. Bununla

birlikte, resmi istatistiklere göre belirtilen rakam, resmi sözleşmeleri olmayan çalışanların önemli bir kısmını hesaba katmadığı için muhtemelen doğru olmayan tahmindir. Daha gerçekçi olmak gerekirse, kayıt dışı istihdamın büyük bir yüzdesi göz önüne alındığında belirtilen rakamın iki kat daha yüksek olması mümkündür. Bu, kayıt dışı ekonominin genişlemesine katkıda bulunmaktadır, çünkü kayıt dışı sektördeki çoğu işçinin vergi ödemekten kaçınmak için iş sözleşmesi yoktur. Kentleşme, istemeden de olsa piyasa etkileşimlerinin gayri resmi olmasına ve "kayıt dışı ekonominin" genişlemesine yol açmaktadır (Gesenov, 2001: 9).

Yerel özel şirketler çoğu inşaatı yapmakta ve bazıları hükümet sözleşmelerinden finanse edilmektedir. Yani devlet tarafından finanse edilmiştir. Büyük kentsel yenileme projelerini finanse etmek için yabancı yatırımcıları çekme konusundaki zayıf performans, hükümetin şu anda azalan petrol gelirleriyle karşı karşıya olduğu sorunlardan biridir. (Valiev, 2016).

Şekil 2.1. Azerbaycan'ının Küresel Alandaki Sıralama Konumu (Valiev, 2016)

Örneğin, 2016 senesinde Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna Bakü şehrinin çeşitli ilçelerinin sosyo-ekonomik yönden kalkınmasını hızlandığını öne sürmektedir. Talimatı vererek 1.094 konut binasının yıkılmasını ve 49.000'den fazla insanın yeni yüksek katlı komplekslere taşınmasını talep etmiştir. Bakanlar Kurulu'nun ilgili talimatı üzerine, şehrin Nerimanov ilçesinde eski binaların inşası için 33 inşaat firması ihale başvurusunda bulunmuştur. Belirtilen projelerden 25 tanesi

onaylanırken, 12 tanesi yıkım ve inşaat çalışmalarına başlanmıştır (Allakhveranov ve diğerleri, 2012:26).

Hükümet, turistlerin ilgisini çekmek için yoğun bir şehrin tanıtım kampanyasını yürütmektedir. Örneğin, 2017 yılının ilk sekiz ayında Azerbaycan'ı 2 milyondan fazla düşük bütçeli turist ziyaret etmiştir. Bu çalışmalara 1,3 milyar manat (767 bin dolar) harcanmıştır. Bunun yanı sıra binlerce insana iş imkanı sağlayarak işgücü piyasasını genişlenmiştir. 2013 yılında turizmin GSYİH içindeki payı %3,6 idi, ancak 2016 yılında bu oran %4,2 olarak gerçekleştirilmiştir. Turizmden elde edilen kazançların "eğlence fırsatlarına" daha fazla kamu yatırımı gerektirecek kadar büyük olup olmadığı henüz net değildir (Gesenov, 2001: 9).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte komşu ülkelerle ve dünya ülkeleriyle ekonomik yönden ve dış ticari ilişkiler giderek artış göstermektedir. Çeşitli girişimler, dış ticaretin ülke ekonomisinin lokomotifi haline gelmesine ve dış ticaret ilişkilerinin genişlemesine yol açmıştır. Ülkedeki serbest ekonomi, özel sektör, siyasi ve ekonomik prestij, coğrafi avantajlar ve küresel ilişkilerin genişlemesi önemli fırsatlar sağladı. (Kerimov, 2019: 141)

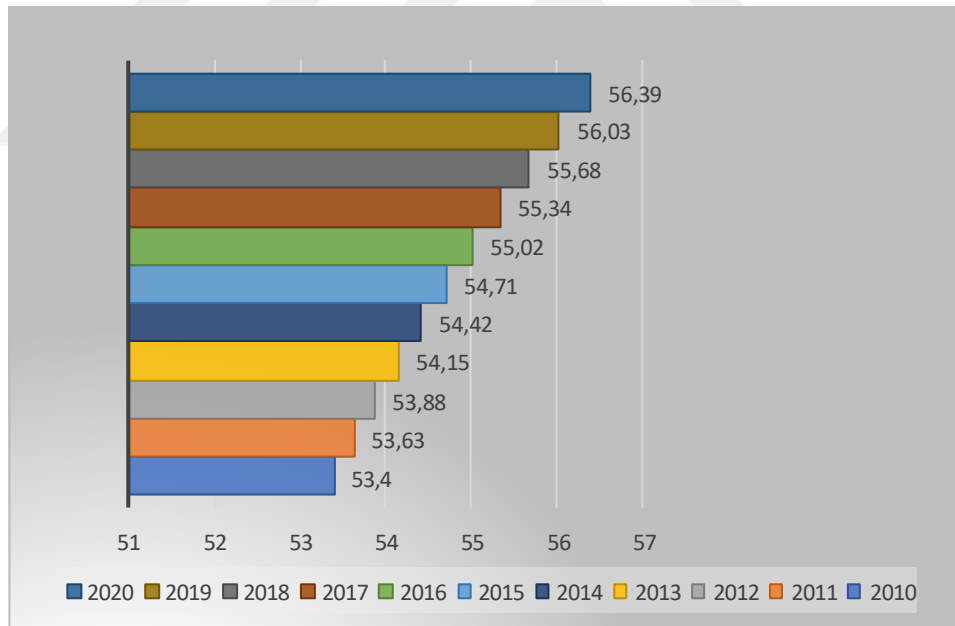
2.4. BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN AZERBAIJAN ÜZERİNDE ETKİLERİ VE ŞEHİRLEŞME

Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da kırdan kente göç, mega şehirlerde aşırı kalabalığa yol açarak çok sayıda insanın geçimini olumsuz etkilemiştir. Göz önünde köyleri bir araya tutan geleneksel yapılar yok olmaktadır. Küresel olaylar köyleri dünya çapında yok olmaya mahkum etmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, sağlık hizmetlerine ve hijyen standartlarına erişimin artması, gelişmekte olan ülkelerde daha önce görülmemiş bir nüfus artışına yol açmıştır. Bu durum, köylerde büyük bir demoŞekil baskı yaratmıştır ve izleyen süreçte kırsal kesimden kentlere göç oluşmaya başlanmıştır. Aynı zamanda iletişim, ulaşım ve kitle iletişim araçlarının benzeri görülmemiş büyümesi, Batı'nın ticarileşmiş tarım ürünlerini dünyanın her yerinden temin edilebilir hale getirmiştir (Allakhveranov ve diğerleri, 2012:26).

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kırsal-kentsel Azerbaycan, başkent Bakü ve onun banliyö bölgelerinde (başkentin yakınındaki köyler ve yerleşim

yerleri) aşırı nüfusa neden olmuştur. Birçok topluluğun ve bölgenin geliri aşırı kalabalıktan etkilenmiştir. Kırsal-taşıra göçmenlerinin yaklaşık sayısını ve bunların Bakü'nün toplam nüfusu içindeki payını tahmin etmek bile imkansızdır. Bunun nedeni, Azerbaycan'da kayıt sisteminin asıl ikamet yerinden ziyade resmi menşe yeri ilkesine göre yürütülmesidir. (Allahveranov ve diğerleri, 2012).

Nüfusun %66'sı şehirlerde veya kentsel alanlarda yaşamaktadır (Dünya Bankası, 2020), ancak bu rakam resmi olarak açıklanmamıştır. Şu anda yaklaşık 1,5 milyon insan, yani işgücünün %35'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tarım alanındaki teknolojik gelişmeler nedeniyle kırsal nüfusun kentsel alanlara göçü hızlanacaktır. Covid-19 salgının yüksek maliyeti nedeniyle, önümüzdeki birkaç yıl içinde bir milyondan fazla insanın kentlere, özellikle Bakü'ye göç etmesi beklenmektedir. Pandemi, toplumda ve özellikle tarım alanında yeni teknolojilerin kullanımını hızlandırdığını göstermektedir (Kerimov, 2019: 141).

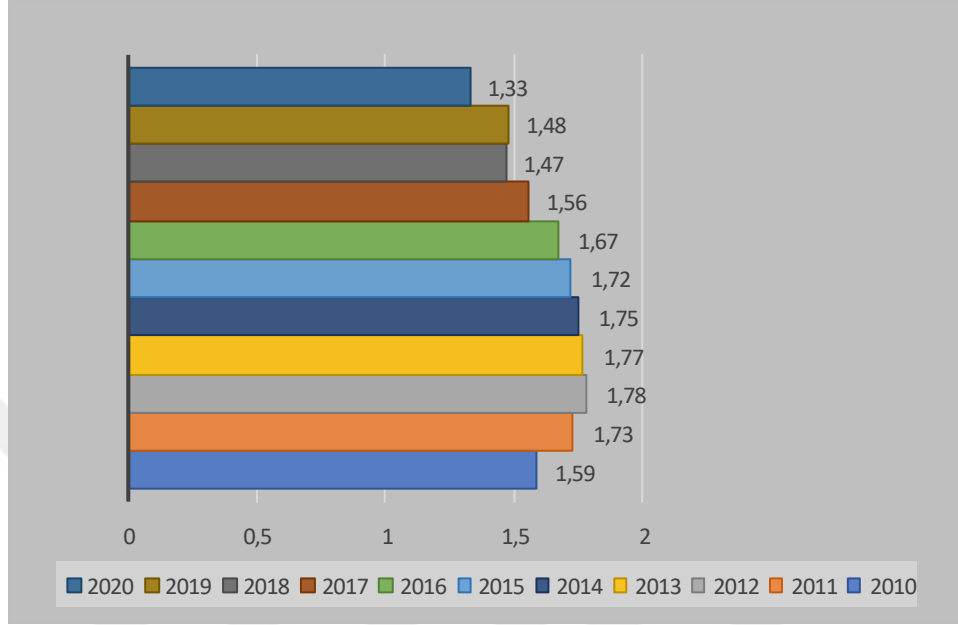

Şekil 2.2. Azerbaycan: 2010 senesinde 2020 yılına Kentleşme Oranları

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>

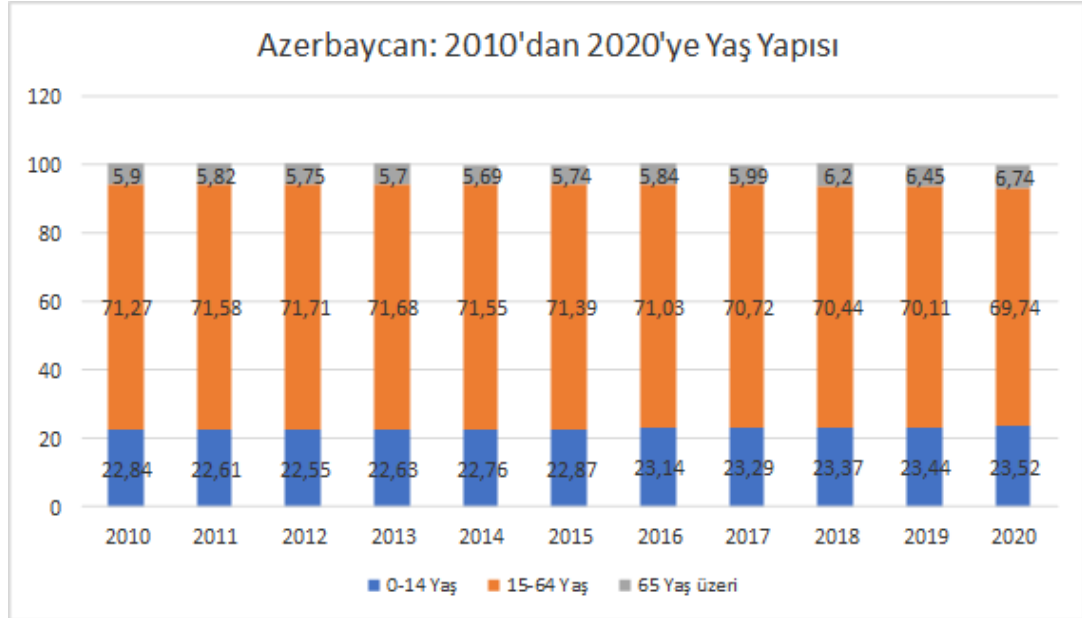
Yukarda yer alan istatistik sonucuna göre, 2010 yılından 2020 yılına kadar süreçte kadar Azerbaycan'da kentleşme oranlarına yer almıştır. Kentleşme kentsel alandaki nüfusun beraberinde bir ülkedeki toplam nüfus içerisindeki payı ifade

etmektedir. 2020 yılı Azerbaycan nüfus oranının yüzde 56,4'ü kentsel alanlarda ve şehirlerde yaşamışlardır.

Şekil 2.3. Azerbaycan: 2010 senesinde 2020 yılına Nüfus Artışı

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.GROW?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>

Şekil 2.4. Azerbaycan: 2010 senesinde 2020 yılına Yaş Yapısı (Statista, 2021)

2010 senesinden 2020 yılına kadarki Azerbaycan'daki nüfus değişimini göstermektedir. 2020 Senesinde Azerbaycan nüfusu bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %0,68 artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 2.4'te 2010-2020 yılları azerbaycanda nüfusun yaş itibariyle dağılımı görülmektedir. 2020 yılında Azerbaycan'ın toplam nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 23,52'sinin 0-14 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Azerbaycan şehirleri arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar da diğer bir sorundur. Petrol ve diğer sektörler, başkent Bakü'nün GSYİH'nın %70'ini oluşturuyor. Belirtilen arada vergi ve yatırımlarda aslan payı Bakü'ye aittir. Ekonomik yönden çeşitliliğin gecikmesi ve ekonomideki yapısal değişim eksikliğinin bir sonucu olarak, kentsel ve kırsal nüfus arasında insan sermayesi açısından sürekli bir uçurum olduğu gözlemlenmiştir (Dünya Bankası, 2021).

2019 yılında Azerbaycan'da kayıtlı 1,4 milyon araçtan en az 1 milyonunun Bakü'de trafikte yer aldığı tespit edilmiştir. Bu, çevre sorunları ve trafik sorunlarına bakımından önemlidir. Bu süreçte özellikle Bakü'de ulaşım kalitesinin düşüklüğü, şehrin en önemli sorunlarından biri haline gemiştir. "Domino etkisi", olarak Baku'nun eteklerindeki kentsel gelişme ve yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasıyla artış ve yayılma eğilimindedir (Kerimov, 2019: 141).

Hükümetin 2000'li yıllar boyunca bölgesel kalkınma programlarına yaptığı yatırımlara rağmen, temel hizmetlere erişimde kırsal-kentsel eşitsizlikler ciddi bir durum almıştır. İçme suyuna ve ısınmaya erişim Bakü'de ve diğer kentsel bölgelerde neredeyse evrenseldir; kırsal bölgelerde evlerin yalnızca %76'sında musluk suyu, %82'sinde ise gaz bulunmaktadır. Bu hizmetlere erişim Abşeron ve Bakü'de daha yüksek, Aran, Dağlık Şirvan, Gence ve Guba'daki yoksullar arasında ise daha düşük düzeyde kalmıştır (Kerimov, 2019: 141).

Son dönemde Neftchalina, Salyan ve diğer bölgelerde yaşanan kuraklık, suyun verimsiz kullanılmasının birçok bölgede su dağıtımında sorun yarattığını göstermektedir. Belirtilen sadece tarımı değil aynı zamanda insanların yaşam standardını da etkilemektedir (Ferrer, 2017: 80).

Akıllı şehir” kavramının sadece teknolojik değişimleri değil, her şeyden önce akılcı çözümleri de içerdiğini belirtmek önemlidir. Böylece şehir merkezlerinde özel

araçların yasaklanması Berlin'deki ailelerin örneğin 1,68 milyar dolar tasarruf etmesini sağlayabilir. Mikromobilitenin hakimiyeti (bisiklet, elektrikli scooter vb.) kullanımı, Londra'daki yıllık karayolu ölümlerinin sayısında %60'lık bir azalmaya yol açabilir; Los Angeles'ta robotik hizmetlerin (tramvay, elektrikli otobüs vb.) kullanılması, CO2 emisyonlarını yılda 2,5 milyon ton azaltmakta veya New York'ta kamusal alanda %100 artış sağlamaktadır (Tektaş vd., 2018: 21). Bu örnekler Azerbaycan için sorunlara çözüm üretmek için alternatifler olarak değerlendirilmek üzere önemlidir. Çünkü Azerbaycan'da metro ve bağlantı ağı iyi olan bir ulaşım ağı yanında bisiklet ve diğer hafif bireysel araç kullanımı zayıftır. Özellikle akılcı çözümler üretmek için gelişen teknolojiden yararlanacak bir yönetim anlayışı olması ülkenin avantajıdır (Kerimov, 2019: 141).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KÜRESELLEŞMENİN AZERBAYCAN ÜZERİNDE ETKİLERİNİN ŞEHİRLEŞMEYE ETKİSİ

3.1. YÖNTEM VE BULGULAR

Yapılan çalışmada Azerbaycan ekonomisinde küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada küreselleşmenin kentleşme ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için zaman serisi analiz yöntemlerinden VAR analizi kullanılmıştır. İlk olarak modelde yer alan değişkenlerin durağanlık durumları incelenmiş ve VAR modeli için uygun gecikme sayısı bilgi kriterleri doğrultusunda seçilmiştir. VAR modeli kurulduktan sonra modelde spesifikasyon testleri yapılmıştır. Modelde otokorelasyon, değişken varyansın varlığı incelenmiş ve modelin karakteristik köklerinin istikrarlı olup olmadığı incelenmiştir. Aynı zamanda modelin kalıntılarının normallik sınaması da yapılan analizler içerisinde yer almaktadır. Son olarak değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi görmek için etki-tepki grafikleri açıklanmış ve varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır.

3.2. LİTERATÜR

Nouri, Alikaei, (2022), Küreselleşme çağında kentsel gelişim evrimlerinin kıyı iyileştirme planlarına vurgu yaparak analiz etmişlerdir. Küreselleşme kavramı son yıllarda kentsel çalışmaların teorik literatürünü önemli ölçüde etkilemiştir. Modern kent planlamasında dünya kenti kavramının oluşturulması ve avantajlarının belirlenmesi, birçok kent yönetimini, kentlerinin küresel kentler olarak konumunu güçlendirmeye yönelik çalışmalara yöneltmiştir. Birçok şehir bu süreçteki rollerini artırmak için geçmişe göre yeniden yapılandırdı ve operasyonlarını ölçeklendirdi. Pek çok şehrin limanları ve kıyıları, şehirlerin küreselleşmedeki değişen rolünün olağanüstü örneklerini sunuyor. Bu çalışma, küreselleşme çağında kentlerin rekabet edebilirlik düzeyinin güçlendirilmesinde kentsel tasarımın önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda küreselleşmenin kentler üzerindeki etkilerine ilişkin teorik yönleri açıklamak için analitik-betimleyici yöntem, kıyı restorasyon projelerinin içeriğini analiz etmek için ise geleneksel niteliksel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analizler, küreselleşme çağında kıyı restorasyon ilkelerini oluşturmak için tasarım hedeflerinin ve politikalarının ve ardından pratik kavramların çıkarılmasına yol açtı.

Elde edilen bulgulara dayanarak kıyı restorasyonunun ilkeleri 8 ilke halinde derlenmiştir; Küresel imajı iyileştirmek, tarihi ve kimlik sürekliliğini korumak, yerel ölçekte verimliliği vurgulamak, yerel ve çeşitliliğe sahip bir topluluk oluşturmak, kıyılara halkın erişimini sağlamak, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek, bireysel tercih yelpazesini genişletmek ve yaya yörüngesini iyileştirmek. Bu ilkeler kentsel tasarımın küreselleşmeye nasıl yanıt verdiğini ve kıyı restorasyon projelerini küreselleşmeye doğru yönlendirecek yol gösterici süreçleri nasıl geliştirdiğini göstermektedir.

Wang ve diğerleri. (2019), Çin'in farklı illerinde CO2 emisyonları konusunda kentleşmenin kalitesini araştırmak için ilginç bir çalışma gerçekleştirdi. Coğrafi olarak ağırlıklı bir regresyon modeli (GWR) kullanan çalışma, kentleşmenin farklı illerdeki emisyonlar üzerindeki heterojen etkilerini gözlemledi. Çalışma, illere özgü çevre politikaları eşlik etmediği sürece kentsel yayılmanın çevresel açıdan çok pahalı olacağını öne sürüyor. Liu ve Bae (2018) Çin bağlamında kentleşme, sanayileşme, ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO2 emisyonları üzerindeki etkilerini araştırdı. Çalışma, kısa vadeli ve uzun vadeli katsayıları ve değişkenler arasındaki nedensel yönü tahmin etmek için ARDL yöntemi ve VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) uygulanarak 1970–2015 dönemine ait zaman serisi verilerini analiz etti. Ampirik sonuçlar, kentleşme dahil tüm açıklayıcı değişkenlerin Çin'deki CO2 emisyonlarını tetiklediğini gösterdi.

Hindistan için 1901–2011 dönemine ait nüfus sayımı verilerinden yararlanan Franco ve ark. (2017) kentleşme ile CO2 emisyonları arasındaki zamansal, dinamik ve nedensel bağlantıyı araştırdı. Bulgular Hindistan'daki hızlı kentleşmenin emisyonlarda daha hızlı bir artışa neden olduğunu gösterdi. Daha etkili emisyon azaltım önlemleri için bir dizi öneride bulunulmuştur. Bekhet ve Othman (2017), Malezya için kentleşmenin CO2 emisyonları üzerindeki etkisini araştırmış ve artırılmış bir Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında 1971-2015 dönemi için Malezya için zaman serisi verilerini analiz etmiştir. Çalışma, uzun vadede kentleşme ile CO2 emisyonları arasında U şeklinde bir ilişki buldu.

Bu bulgu aynı ülke için Shahbaz ve arkadaşlarının (2016),daha önce yaptığı başka bir çalışmayla tutarlıdır. 1970Q1-2011Q4 dönemine ait üç aylık zaman serisi verilerini kullanmıştır. Bir STIRPAT modeli kullanılarak ve ARDL yöntemi uygulanarak, çalışma kentleşme ile CO2 emisyonları arasında U şeklinde bir ilişki

buldu. Kentleşmenin ayrıca VECM Granger nedensellik testinden açıkça görüldüğü gibi Granger kaynaklı emisyonlara sahip olduğu da rapor edilmektedir. Kentleşme ile CO2 emisyonları arasındaki bu U şeklindeki ilişki, Zhang ve ark.'nın daha önceki bulgularıyla da desteklenmiştir. 1980-2013 dönemi için Çin'in başkenti Pekin'e ilişkin zaman serisi verilerinden de yararlanmıştır.

3.3. VERİ SETİ

Çalışmada Azerbaycan ekonomisinin 2000-2022 dönemi verileri kullanılarak ampirik analiz yapılmıştır. Çalışmada KOF küreselleşme endeksi, GSYİH (yıllık büyüme oranı) ve şehirleşme (nüfusun yüzdesi) değişkenleri kullanılmıştır. KOF küreselleşme endeksi, KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü resmi internet sitesinden, GSYİH ve şehirleşme değişkenleri ise Dünya Merkez Bankası'nın resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişken ve açıklamaları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Veri Tabanı	Değişken Adı Kısaltması
KOF Küreselleşme Endeksi	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü	KOF
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Dünya Merkez Bankası	GSYİH
Şehirleşme	Dünya Merkez Bankası	ŞEHİR

3.4. EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada kullanılacak değişkenler kullanılarak aşağıdaki ekonometrik model oluşturulmuştur.

$$\text{ŞEHİR} = \beta_0 + \beta_1 \text{KOF} + \beta_2 \text{GSYİH} + u$$

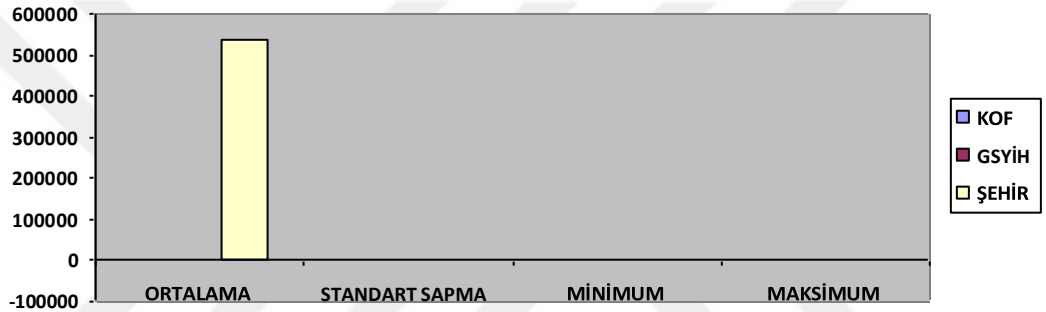
Yukarıda verilen ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin ilk önce temel istatistik değerleri incelenecektir. Daha sonra ise değişkenlerin durağanlık durumları Şekil incelemesi ve uygun birim kök testleri kullanılarak saptanmıştır. İzleyen başlıklarda analiz sonuçları açıklanmıştır.

3.5. ANALİZ SONUCUNDA ELDE EDİLEN BULGULAR

Yukarıdaki ekonometrik yöntem başlığı altında verilen analizler uygulanmış ve elde edilen sonuçlar sırasıyla aşağıda verilmiştir. Değişkenlerin temel istatistik değerleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler (2000-2022)

Değişken Adı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
KOF	0.2378	0.0624	0.1655	0.3929
GSYİH	7.8878	9.6074	-4.3000	34.5000
ŞEHİR	53.8917	1.7430	51.3860	57.1700

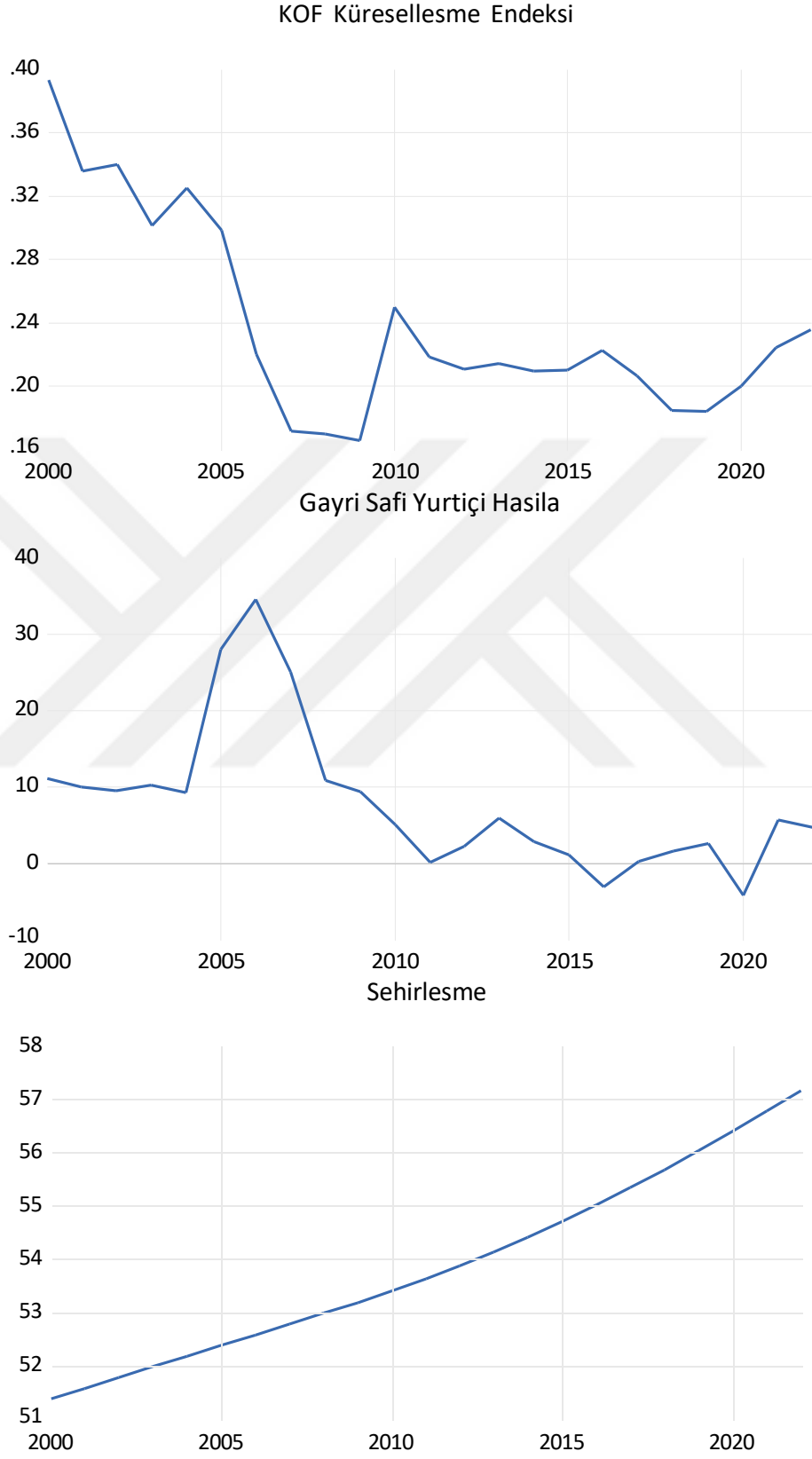

Şekil 3.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 3.2’de 2000-2022 dönemi Azerbaycan ekonomisi için KOF endeksi, GSYİH ve ŞEHİR değişkenlerinin temel istatistik değerleri özetlenmiştir.

3.5.1. Birim Kök Test Sonuçları

Ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin durağanlık durumunu incelemek için ilk önce değişkenlerin grafiklerinin incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda değişkenlerin düzey değerleri için elde edilen grafikler yer almaktadır.

Şekil 3.2. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Grafikleri

Değişkenlerin düzey değerleri için yukarıda verilen grafikler değişkenlerin durağanlık durumu için genel bir bilgi vermektedir. Her üç değişkenin grafiği de değişkenlerin düzey değerlerinin durağan dışı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Yani değişkenlerin düzey değerleri birim kök içermektedir. Fakat Şekil incelemesi tek başına bir sonuç vermemektedir. Değişkenlerin durağanlık durumunun birim kök testleriyle desteklenmelidir.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF (sabit)	ADF (trend ve sabit)	PP (sabit)	PP (trend ve sabit)
KOF	-2.144811 [0.2306]	-1.572463 [0.7692]	-2.854668 [0.0671]	-1.962824 [0.5884]
GSYİH	-1.620281 [0.4559]	-2.812142 [0.2084]	-1.620281 [0.4559]	-2.230184 [0.4513]
ŞEHİR	2.499100 [0.9999]	-0.103842 [0.9907]	-1.510653 [0.9903]	3.769896 [0.9452]
Kritik Değer %1	-3.788030	-4.467895	-3.769597	-4.440739
Kritik Değer %5	-3.012363	-3.644963	-3.0004861	-3.632896
Kritik Değer %10	-2.646119	-3.261452	-2.642242	-3.254671
Not: ADF ve PP için kritik değerler MacKinnon (1996) tarafından elde edilmiştir. [] içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir.				

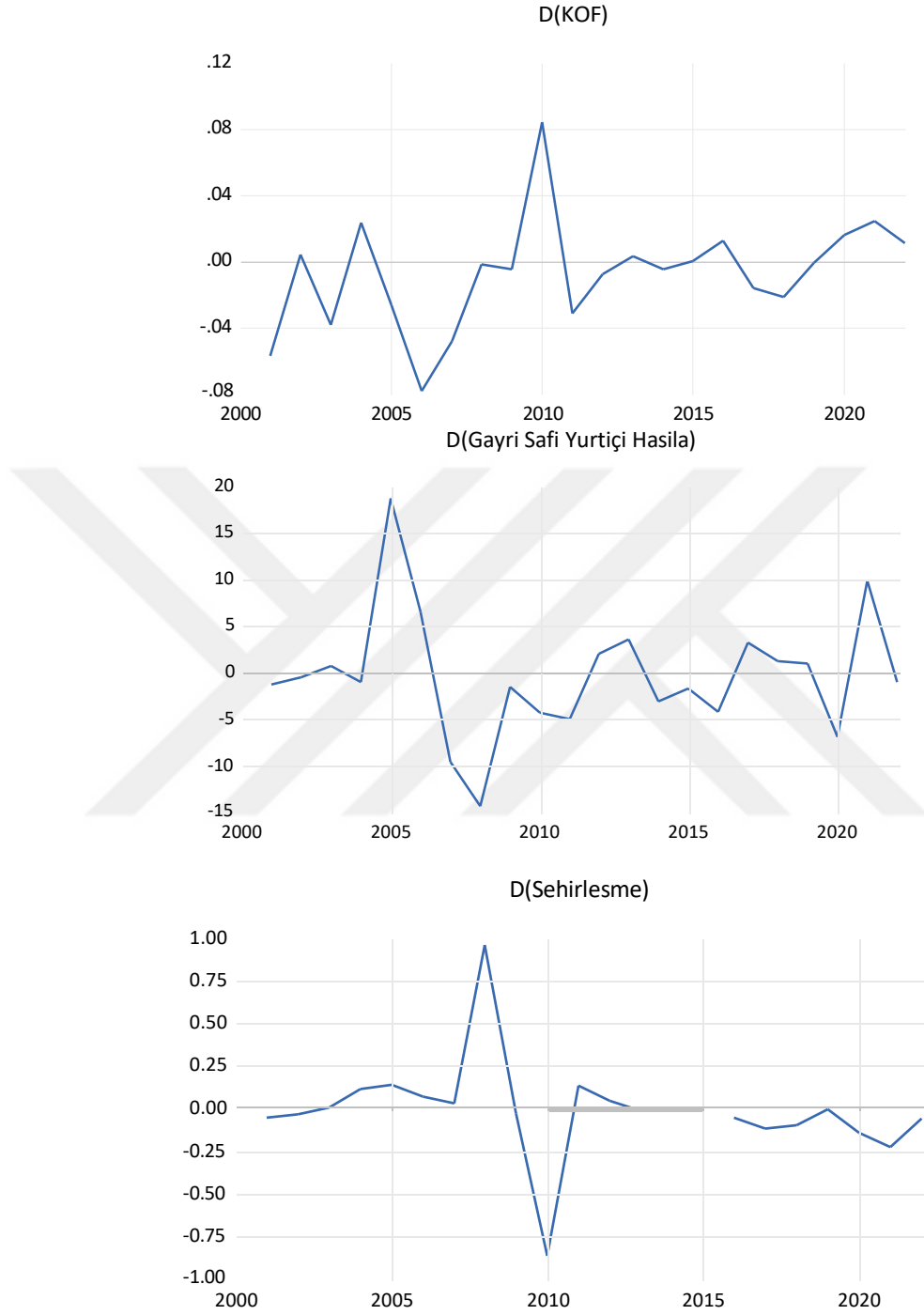
Değişkenlerin düzey değerleri için yapılan birim kök test sonuçları yukarıdaki tabloda özetlenmiştir. Birim kök testleri için kurulan uygun hipotezler aşağıdaki gibi olmaktadır.

H_0 : KOF, GSYİH ve ŞEHİR değişkenleri birim kök içermektedir. H_1 :

KOF, GSYİH ve ŞEHİR değişkenleri birim kök içermemektedir.

Elde edilen sonuçlara göre tüm testler için %5 anlamlılık düzeyinde H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. Yani sonuç olarak KOF, GSYİH ve ŞEHİR değişkenleri düzey değerlerinde durağan dışı bir yapı sergilemektedir. Diğer bir ifade ile değişkenler birim kök içermektedir.

Düzey seviyesinde birim kök içeren değişkenlerin birinci farklarında nasıl bir durağanlık durumuna sahip olduklarını incelemek için ilk önce değişkenlerin birinci farklarının grafikleri incelenecektir.

Şekil 3.3. Değişkenlerin Birinci Farklarının Grafikleri

Yukarıdaki grafiklerde değişkenlerin birinci farkları için grafikler görülmektedir. Değişkenlerin birinci farklarının grafiklerine bakıldığı zaman KOF küreselleşme endeksi ve GSYİH değişkenlerinin birinci farkının tam olarak durağan yapı izlediği görülmektedir. Şehirleşme değişkeninin grafiği ise tam olarak durağanlık koşulunu sağlamamaktadır. Fakat sadece Şekil üzerinden durağanlık durumu hakkında kesin

sonuca varmak doğru olmamaktadır. Bu sebeple değişkenlerin birinci farkları için birim kök test sonuçlarının incelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda değişkenlerin birinci farkları için birim kök test sonuçları özetlenmiştir.

Tablo 3.4. Değişkenlerin Birinci Farklarının Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF (sabit)	ADF (trend ve sabit)	PP (sabit)	PP (trend ve sabit)
DKOF	-4.349559 [0.0029]	-4.610611 [0.0075]	-4.349559 [0.0029]	-4.613764 [0.0074]
DGSYİH	-3.514883 [0.0185]	-3.692209 [0.0458]	-4.722911 [0.0115]	-3.603682 [0.0540]
DŞEHİR	-4.556782 [0.0020]	-5.219953 [0.0024]	-4.484024 [0.0022]	-8.809180 [0.0000]
Kritik Değer %1	-3.788030	-4.467895	-3.769597	-4.440739
Kritik Değer %5	-3.012363	-3.644963	-3.0004861	-3.632896
Kritik Değer %10	-2.646119	-3.261452	-2.642242	-3.254671
Not: ADF ve PP için kritik değerler MacKinnon (1996) tarafından elde edilmiştir. [] içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir.				

Yukarıdaki tabloda verilen birim kök test sonuçlarına bakıldığında zaman her üç değişkenin de birinci farklarının durağan bir yapı sergilediği görülmektedir. Yani birinci farkı alınmış değişkenler birim kök içermemektedir.

3.5.2. VAR Modeli

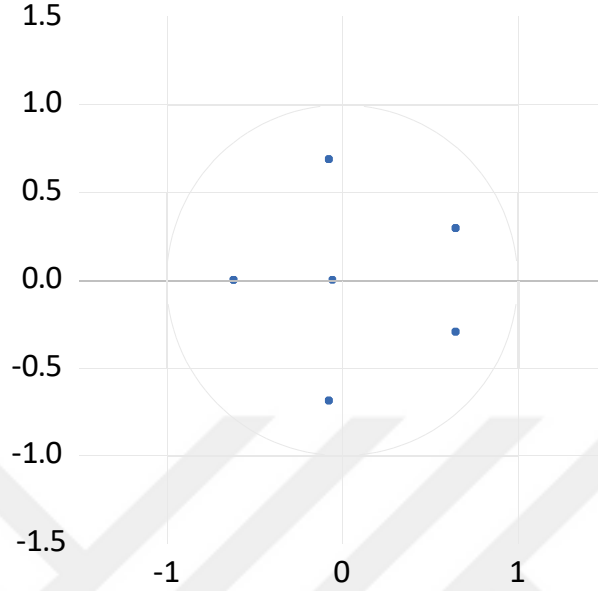
Birim kök testlerinin ardından uygun VAR modelini kurmak için gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda VAR için uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için bilgi kriterleri özetlenmiştir.

Tablo 3.5. VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-65.8940	NA	0.283275	7.252002	7.401124	7.277240
1	55.7974	192.1444	2.04e-06	-4.610254	-4.013766	-4.509304
2	81.97085	33.0611	3.65e-07	-6.417985	-5.374131	-6.241323
3	110.9211	27.426*	5.71e-08*	-8.518014	-7.026795	-8.265641
4	124.7187	8.7142	6.05e-08	-9.023027*	-7.084442*	-8.694942*

Tablo 3.5’de VAR modeli için gecikme uzunluğunu belirlemek için uygun bilgi kriterleri verilmiştir. Tabloda verilen sonuçlara göre VAR(4) modeli uygun olacaktır. İlk önce VAR(4) modeli kurulacak ve daha sonra modelin istikrarlılık koşulunu sağlayıp sağlamadığı, otokorelasyon, değişen varyans durumu incelenecektir. Aşağıdaki grafikte VAR(4) modelinin istikrarlılık koşulu incelenmiştir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 3.4. VAR(4) Modeli için Birim Çember Grafiği

Şekil 3.4'te verilen birim çember grafiği incelendiği zaman VAR(4) modelinin karakteristik köklerinin birim çemberin içinde olduğu görülmektedir. Yani VAR(4) modeli istikrarlılık koşullarını sağlamaktadır.

Tablo 3.6. Otokorelasyon LM Testi

Gecikme	LRE*stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	17.9670	9	0.0355	5.2155	(9, 2.6)	0.1242
2	12.5609	9	0.1834	1.9759	(9, 2.6)	0.3370
3	15.8014	9	0.0711	3.5676	(9, 2.6)	0.1881
4	7.9344	9	0.5407	0.7707	(9, 2.6)	0.6707
5	6.0650	9	0.7333	0.4909	(9, 2.6)	0.8177

Tablo 3.6'da VAR(4) modeli için elde edilen LM otokorelasyon test sonuçları görülmektedir. Otokorelasyon testinde kurulan uygun hipotezler aşağıdaki şekilde olmaktadır.

H_0 : Modelde otokorelasyon sorunu yoktur

H_1 : Modelde otokorelasyon sorunu vardır

Test sonuçlarına bakıldığında zaman modelde 5. gecikmeye kadar otokorelasyon sorununun olmadığı saptanmaktadır. Çünkü otokorelasyon test sonucunda elde

edilen istatistiklerin olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu, yani H_0 temel hipotezinin reddedilemediği görülmektedir.

Tablo 3.7. White Değişen Varyans Testi

Ki-Kare	df	Olasılık
117.3454	102	0.1421

Tablo 3.7'de VAR(4) modeli için değişen varyans testi yapılmıştır. VAR(4) modelinde değişen varyans durumu White testi kullanılarak yapılmıştır. White değişen varyans testinde kurulan uygun hipotezler aşağıdaki şekilde olmaktadır.

H_0 : Modelde sabit varyans varsayımı geçerlidir

H_1 : Modelde değişen varyans varsayımı geçerlidir

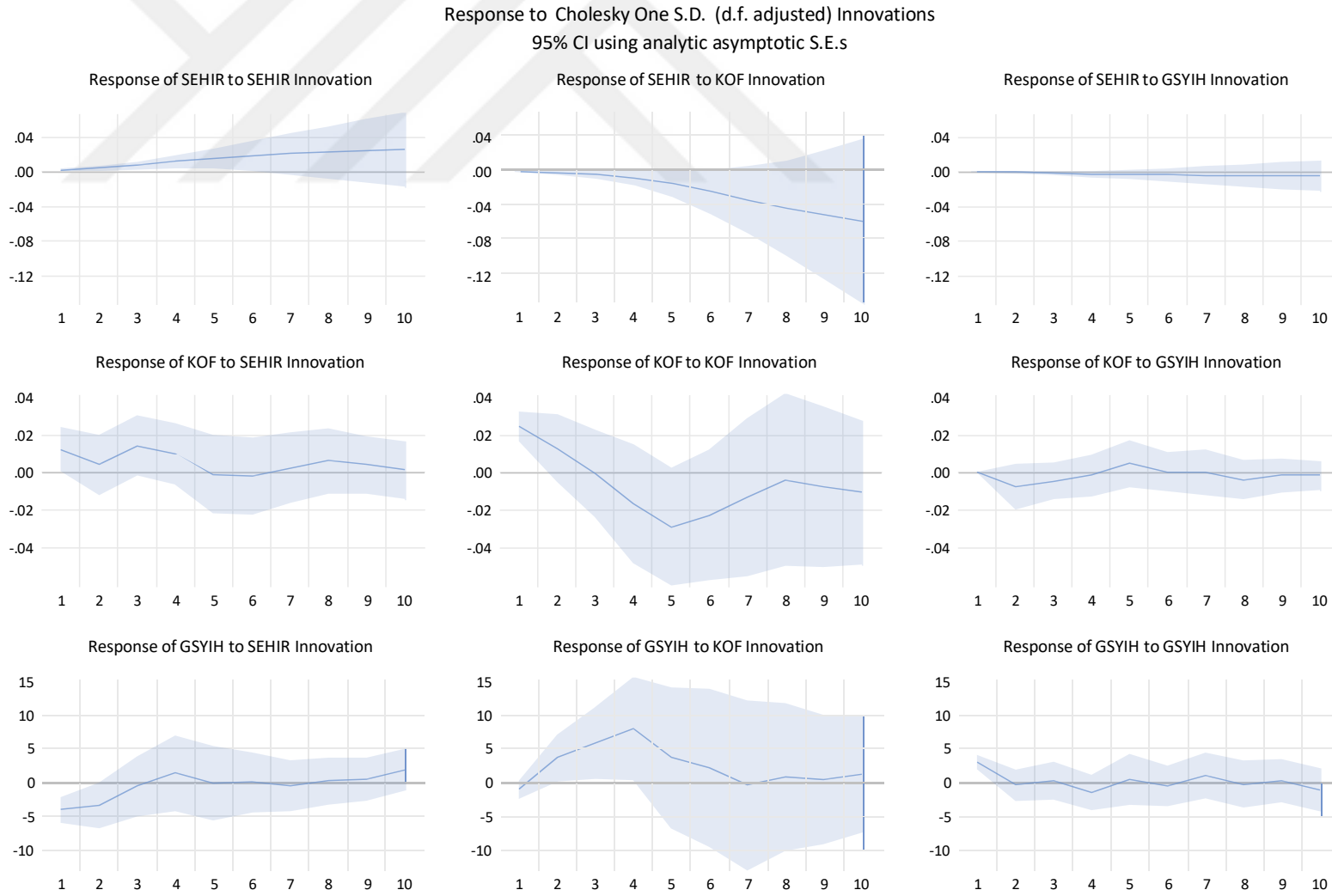
Sonuçlara göre White testinde saptanan ki-kare istatistiğinin olasılık değeri 0.1421 olarak hesaplanmıştır. Bu bulguya göre H_0 temel hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Yani VAR(4) modelinde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Genel olarak ifade edilmesi gerekirse VAR(4) modelinde istikrarlılık durumunu incelemek için birim çember grafiği incelenmiş, otokorelasyon durumu LM testi, değişen varyans durumu ise White değişen varyans testi yardımıyla test edilmiştir. Sonuçlara göre VAR(4) modelinin karakteristik kökleri birim çemberin içinde olduğundan VAR(4) modeli istikrarlılık koşulunu sağlamaktadır. Ayrıca modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 3.8. Normallik Testi

Bileşen	Skewness	Ki-kare	df	Olasılık
1	0.0204	0.0013	1	0.9702
2	0.3206	0.3427	1	0.5582
3	0.2391	0.1905	1	0.6624

Tablo 3.8'de VAR modelinin kalıntılarının normal dağılıma uygun olup olmadığı test edilmiştir. Her üç bileşen için elde edilen Ki-kare değerlerinin olasılıklarına bakıldığı zaman VAR(4) modelinin kalıntılarının normallik varsayımını sağladığı görülmektedir.

Şekil 3.5. Etki-Tepki Fonksiyonları

Yukarıda VAR(4) modelinde yer alan değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi test etmek için etki-tepki grafikleri yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında zaman tüm etki-tepki grafiklerinin kırmızı çizgilerle gösterilen alt ve üst sınırların içerisinde olduğu görülmektedir. Yani elde edilen tüm etki-tepki grafikleri etkin sonuçlar vermektedir. Küreselleşmedeki bir şoka karşılık GSYİH ilk 4 dönem pozitif daha sonra ise negatif tepki vermektedir. Şehirleşmedeki bir şoka karşılık ise GSYİH pozitif yönde bir tepki vermektedir. Küreselleşmeye verilen bir şoka karşılık ise şehirleşme negatif bir tepki göstermektedir. Değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi rakamsal olarak incelemek için varyans ayrıştırma analiz sonuçlarını incelemek gerekmektedir. Tablo 9'da değişkenler arasındaki etkileşimi ifade eden varyans ayrıştırma analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.9. GSYH için Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçları

Dönem	S.E.	ŞEHİR	KOF	GSYİH
1	0.00248	100.00000	0.00000	0.00000
2	0.00537	96.70770	3.258908	0.03338
3	0.00989	89.10345	9.813669	1.08287
4	0.01711	78.57810	19.47060	1.95128
5	0.02723	65.77619	32.31632	1.90748
6	0.04031	52.11981	46.38765	1.49253
7	0.05611	41.06709	57.80534	1.12756
8	0.07381	33.44226	65.67474	0.88298
9	0.09247	28.37443	70.88767	0.73788
10	0.11147	24.83485	74.51555	0.64958

Şehirleşme için elde edilen varyans ayrıştırma analiz sonuçları yukarıdaki tabloda özetlenmiştir. Sonuçlara göre ilk dönemde şehirleşmenin varyansındaki toplam değişimin hepsi kendisi tarafından açıklanmaktadır. Sonraki dönemlerde ise şehirleşmenin varyansındaki toplam değişim açıklanması kendisi, KOF küreselleşme endeksi ve GSYİH değişkenleri tarafından beraberce açıklanmaktadır. Son dönemde şehirleşmenin varyansındaki toplam değişimin yaklaşık %24.83'ü kendisi tarafından, %74.52'si KOF küreselleşme endeksi tarafından ve %0.65'i ise GSYİH tarafından açıklanmaktadır. Genel olarak ifade edilmesi gerekirse son dönemde şehirleşmenin varyansındaki toplam değişimin yaklaşık %75.17'sinin KOF küreselleşme endeksi ve GSYİH tarafından açıklanması Azerbaycan ekonomisinde küreselleşmenin ve ekonomik büyümenin şehirleşme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir

SONUÇ

Çalışmada küreselleşmenin Azerbaycan ekonomisinde şehirleşme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Azerbaycan ekonomisi için 2000-2022 dönemi şehirleşme, KOF küreselleşme endeksi ve GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. İlk olarak yapılan çalışmada değişkenlerin durağanlık durumları grafiksel olarak ve birim kök testleri kullanılarak yapılmıştır. Hem grafiksel inceleme sonucu hem de ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre değişkenler düzey değerlerinde durağan dışı yapı sergilemektedir. Birinci farkları alındığı zaman değişkenler durağan hale gelmektedir. Birim kök analizinden sonra model doğrultusunda VAR analizi için uygun gecikme derecesi seçilmiştir. Bilgi kriterlerine dayanarak çalışmada VAR(4) modelinin uygun olduğu tespit edilmiştir. VAR(4) modelinde spesifikasyon testleri yapılmıştır. Sonuçlara göre modelin karakteristik kökleri istikrarlılık koşulunu sağlamakta, modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları bulunmamaktadır. Aynı zamanda VAR(4) modelinin kalıntıları normallik dağılımına uygun dağılmaktadır. Değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek için etki-tepki fonksiyonları incelenmiş ve varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Etki-tepki fonksiyonlarına göre küreselleşmedeki bir şoka karşılık GSYİH ilk 4 dönem pozitif daha sonra ise negatif tepki vermektedir. Şehirleşmedeki bir şoka karşılık ise GSYİH pozitif yönde bir tepki vermektedir. Küreselleşmeye verilen bir şoka karşılık ise şehirleşme negatif bir tepki göstermektedir. Son olarak yapılan varyans ayrıştırma analiz sonuçlarına göre ise ilk dönemde şehirleşmenin varyansındaki toplam değişimin hepsi kendisi tarafından açıklanmaktadır. Sonraki dönemlerde ise şehirleşmenin varyansındaki toplam değişim açıklanması kendisi, KOF küreselleşme endeksi ve GSYİH değişkenleri tarafından beraberce açıklanmaktadır. Son dönemde şehirleşmenin varyansındaki toplam değişimin yaklaşık %24.83'ü kendisi tarafından, %74.52'si KOF küreselleşme endeksi tarafından ve %0.65'i ise GSYİH tarafından açıklanmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Azerbaycan ekonomisinde şehirleşme sürecini desteklemek için altyapı yatırımlarına odaklanmak gerekmektedir. Yollar, köprüler, enerji tesisleri ve su kaynakları gibi altyapı projeleri, şehirlerin büyümesini kolaylaştırabilmektedir.

Tez çalışmasının sonuç bölümünde, bağımsızlık sonrası dönemde küreselleşmenin Azerbaycan üzerindeki etkileri ve bu etkilerin şehirleşme sürecine olan yansımaları ele alınmıştır. Araştırmada, şehirleşme kavramının çok boyutlu

doğası ve bu sürecin ekonomik, sosyal ve çevresel dinamiklerle olan etkileşimi irdelenmiştir.

Bağımsızlığını takiben Azerbaycan, küresel ekonomiye entegrasyon sürecine girmiş ve bu süreç, özellikle enerji sektöründeki zenginlikleri sayesinde hız kazanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu, Azerbaycan'da şehirleşmeyi ciddi şekilde etkilemiş; yabancı yatırımların artması, yeni iş imkanlarının oluşumu ve uluslararası ticaretin genişlemesiyle kentsel alanlarda bir nüfus artışına yol açmıştır. Şehirleşme, Bakü başta olmak üzere büyük şehirlerde nüfus yoğunluğunun artmasına ve yeni kentsel alanların gelişimine önayak olmuştur.

Sosyal ve kültürel bağlamda, küreselleşme Azerbaycan şehirlerinde çeşitliliği ve farklı kültürler arası etkileşimi artırmıştır. Şehirleşme süreci, kentsel nüfusun artmasıyla birlikte eğitim, sağlık ve yaşam standartlarında iyileşmeleri beraberinde getirirken, aynı zamanda sosyal dokuda değişimlere ve bazen geleneksel değerlerle modern yaşam arasında gerilimlere neden olmuştur.

Küreselleşme ve şehirleşmenin çevresel etkileri, Azerbaycan'ın kentsel planlama ve sürdürülebilirlik politikaları üzerinde belirginleşmiştir. Artan şehirleşme, çevresel zorlukları da beraberinde getirmiş; kentsel yayılma, doğal kaynakların kullanımı, atık yönetimi ve hava kalitesi gibi konular, kentsel gelişimin önemli unsurları haline gelmiştir.

Politik ve idari açıdan, Azerbaycan'daki şehirleşme süreci, yerel yönetimlerin kapasitesini arttırmak ve kentsel hizmetleri iyileştirmek için reformlar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Kentsel yönetim ve planlamanın güçlendirilmesi, artan nüfus ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına önemli bir gündem maddesi olmuştur.

Sonuç olarak, bağımsızlık sonrası küreselleşme, Azerbaycan'da şehirleşmeyi çeşitli yollarla etkilemiş ve bu süreç, ülkenin kalkınma stratejilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu etkileşim, Azerbaycan'ın gelecekteki kentsel politikalarının, ekonomik kalkınma programlarının ve sosyal dönüşüm projelerinin belirlenmesinde kritik bir faktör olarak kalmaya devam edecektir.

Tezin öneriler bölümünde, Azerbaycan'ın şehirleşme sürecini yönlendirecek ve küreselleşmenin etkilerini optimize edecek stratejiler üzerinde durulabilir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Kentsel Planlama ve Altyapı Geliştirme: Azerbaycan hükümeti, sürdürülebilir kentsel gelişimi destekleyecek şekilde şehir planlama ve altyapı projelerine yatırım yapmalıdır. Bu, ulaşım, konut, yeşil alanlar ve kamu hizmetleri gibi temel ihtiyaçları içermelidir. Kentsel genişleme ile birlikte gelen çevresel etkileri azaltmak için yeşil bina standartları ve enerji verimliliği yönetmelikleri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Ekonomik Çeşitlendirme: Enerji sektörüne olan aşırı bağımlılığı azaltmak ve ekonomik dalgalanmalara karşı direnci artırmak için ekonomik çeşitlendirme teşvik edilmelidir. Yüksek teknoloji, bilgi teknolojileri ve turizm gibi sektörlerde yatırımlar artırılarak, kentsel istihdamın çeşitlendirilmesi sağlanmalıdır.

Eğitim ve İnsan Kaynakları: Kentsel nüfusun nitelikli iş gücüne dönüşümünü sağlamak için eğitim ve mesleki eğitim programları güçlendirilmeli ve genişletilmelidir. Yabancı yatırım ve uzmanlığın ülkeye aktarımını teşvik eden politikalar geliştirilmeli, yerel yeteneklerin küresel rekabetçilik düzeyini artıracak eğitimler desteklenmelidir.

Sosyal Politikalar ve Entegrasyon: Şehirlerdeki artan çeşitliliği yönetmek ve sosyal uyumu teşvik etmek için kapsayıcı sosyal politikalar ve programlar oluşturulmalıdır. Göçmenlerin ve kırsal alanlardan gelen bireylerin topluma entegrasyonunu kolaylaştıracak sosyal hizmetler ve destek mekanizmaları sağlanmalıdır.

Çevre Koruma ve Sürdürülebilirlik: Kentsel alanların genişlemesi sırasında doğal habitatların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlayacak çevre koruma politikaları hayata geçirilmelidir. Atık yönetimi ve geri dönüşüm programları geliştirilerek, şehirlerin çevresel ayak izi azaltılmalıdır.

Kentsel Yönetişim ve Katılımcılık: Şehir yönetiminde şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensiplerini güçlendirecek reformlar yapılmalıdır. Kentsel gelişim süreçlerinde yerel halkın ve sivil toplum kuruluşlarının katılımını artıracak mekanizmalar kurulmalıdır. Bu önerilerin, Azerbaycan'ın şehirleşme sürecinin yönetimine ve küreselleşmenin etkilerini dengeli bir biçimde yönlendirmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan bu tez çalışmasının sonuçları, politika yapıcılar, planlamacılar ve ilgili diğer tüm paydaşlar için değerli bir kaynak teşkil edebilir.

Son olarak yapılan analizlerden sonra Azerbaycan da şehirleşme sorunun aradan kaldırılmasının çözümü olarak birkaç yol bulunmaktadır. Öncelikle şehirleşme Bakü ve ona yakın Kentsel alanlardan farklı şehirlerde yapılmalıdır. Bunun için farklı-farklı şehirlerde yeni çalışma alanları yaratılmalı insanları orada güzel hayat yaşamaları için yeni okullar, üniversiteler, hastaneler, yollar, köprüler, enerji tesisleri ve su kaynakları gibi altyapı projeleri, şehirlerin büyümesini kolaylaştırabilmektedir ve insanların daha güzel bir şehirde yaşamasına yardımcı ola bilir.

Vatan muharibesinden sonra Karabak bölgesine yapılan yatırımlar sonrası insanların oraya yerleştirilmesi Bakünün nüfusunun azalmasına ve insanların daha iyi bir ekonomik ve ekoliji şehirlerde yaşamasına neden oluyor. Ve böyle yatırımların farklı şehirlerde devam etmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

- Abbasov, Çingiz Mikayıl: **Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının inteqrasiya yolları** (1. baskı). Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2005.
- Abutalıbov, Ramiz Abutalıb - Guliyev, Seymur Malik: **Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi, Küreselleşme ve Sosyal-Ekonomik yönden Kalkınma: İlerleme mi Gerileme mi**. Qafqaz Üniversitesi, 2013.
- Acılar, Ali - Aydemir, Muzaffer: **Küreselleşme Sürecinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi**. 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 2010. s. 1-25.
- Adda, Jacques: **Ekonominin küreselleşmesi** (Sevgi İneci, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Adıgüzel, Güldenur: **Lojistiğin Dış Ticaret Üzerine Etkileri ve Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, 2011.
- Adıgüzel, Muhittin: **Küreselleşme ve Sonuçları**. Nobel Yayınevi, Ankara, 2011.
- Agakishiev, I. A.: **“Bakü - Novorossiysk Petrol Boru Hattı: Sorunlar Ve Çatışmalar.”** M.V. Lomonosov adına Moskova Devlet Üniversitesi, № 8(116), 2018.
- Alikhanli, Yegana: **Granger Causality Analysis of Foreign Trade Impact on Economic Growth: Case of Azerbaijan**. Wseas Transactions on Environment and Development, 2020.
- Aliyev, Fikret: **“Kontrakt Veka: 5 Let Spustya.” Consulting & Business**, No: 9, s. 40-41, 2009.
- Altstadt, Audrey L.: **The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule**. Stanford: Hoover Institution Press Publication, 1992.
- Andersson, Jan Otto - Mattias Lindroth: **“Ecologically unsustainable trade.” Ecological Economics**, Cilt: 37, No: 1, s. 113–122, 2001.
- Aras, Osman Nuri - Süleymanov, Elçin: **Azərbaycan İqtisadiyatı (Economy of Azerbaijan)**. Bakı: Şərq-Qərb Publishing, 2010.
- Aslanlı, Araz: **Geosiyasi rəqabət və geoiqtisadi maraqlar zəminində Xəzər hövzəsinin Qordı düyünü**. (Çevrimiçi), https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=75d66d88-9deb-660c-104a-2de4295aadc4&groupId=252038, 2014.

- Aşıcı, Ahmet Atıl - Acar, Sibel: "Does income growth relocate ecological footprint?" **Ecological Indicators**, C: 61, s. 707–714, 2016.
- Ataşer, Gökhan Alper - Sayfutdinova, Leyla: "**Bakü.**" Türk Dünyası Başkentleri (Ed. Murat Yılmaz ve Çolpan Kavuncu), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, ss. 261-332, 2014.
- Ayata, Ali: **Küreselleşme ekseninde Türkiye – AB ilişkileri.** M. Ercan (Ed.), Küreselleşme ve Türkiye'ye etkileri (1. basım, ss. 59-78), Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- Aydemir, Cahit - Kaya, Mehmet: "Kavramsal alanda küreselleşmenin incelenmesi ve ekonomik yönden yönü". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 6, No: 20, s. 260-282, 2010.
- Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, İktisadiyyata yönəldilən investisiyalar (Çevrimiçi), <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, 2017.
- Babalola, Olatunde Daniel: **Globalization and the built environment: Urbanization and sustainable housing development.** 2006 International Conference on the Built Environment: Innovation Policy and Sustainable Development, 2006.
- Bagirov, Sabit: "Azerbaijani Oil: Glimpses of a Long History." **Perceptions: Journal of International Affairs**, C: 1, No: 3, 1996.
- Barca, Stefania - Bridge, Gavin: **Industrialization and environmental change.** In T. Perreault, G. Bridge, & J. McCarthy (Eds.), *The Routledge Handbook of Political Ecology* (pp. 366–377). Routledge, 2015.
- Bayar, Fırat: "Kavramsal alanda küreselleşmenin incelenmesi ve küreselleşme sürecinde Türkiye". **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, (32), s. 25-34, 2008.
- Bayar, Tuğba - Bayar, Murat: "Küresel nükleer silahları yasaklama çabaları: Neo-popülizmin etkisi". **Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi**, C: 2, No: 1, s. 4-18, 2018.
- Bedford, Sofie: "Political mobilization in Azerbaijan – The January 2013 protests and beyond". **Demokratizatsiya**, C: 22, No: 1, s. 89–114, 2014.
- Behzadifar, Masoud, Ghanbari, Mahboubeh Khaton, Bakhtiari, Ahad, Behzadifar, Meysam - Bragazzi, Nicola Luigi: "Ensuring adequate health financing to prevent and control the COVID-19 in Azerbaijan". **International Journal for Equity in Health**, 19, 61, 2020.

- Bekhet, Hussain Ali - Othman, Nor Salwati: "Impact of urbanization growth on Malaysia CO₂ emissions: Evidence from the dynamic relationship". **Journal of Cleaner Production**, C: 154, s. 374–388, 2017.
- Bolat, Tamer, Aytemiz Seymen, Oya - Çeken, Hüseyin: **Küreselleşmenin boyutları ve belirtilen süreçte etkili olan faktörlerin analizi**. In O. A. Seymen & T. Bolat (Eds.), *Küreselleşme ve çok uluslu işletmecilik* (pp. 33-52). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- BP Statistical Review of World Energy: Energy, (Çevrimiçi), <http://www.bp.com/centres/energy>, 2004.
- Burton, Elizabeth: "The compact city: Just or just compact? A preliminary analysis". **Urban Studies**, C: 37, No: 11, s. 1969–2006, 2000.
- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı I: Ekonomi, Kültür ve Ağ Toplumdaki Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Cebeci, İpek: **Küreselleşme Sürecinde Arz Şokları ve Makroekonomik yönden Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, Doktora Tezi 2010.
- Cleveland, Cutler J. - Morris, Christopher G.: **Dictionary of Energy: Expanded Edition**. Elsevier, 2009.
- Cornell, Svante E.: **Azerbaijan: Since Independence**. New York: M.E. Sharpe, 2011.
- Czaika, Mathias, de Haas, Hein - Villares-Varela, María: "The global evolution of travel visa regimes". **Population and Development Review**, C: 44, No: 3, s. 589–622, 2018.
- Çelik, Kenan - Kalaycı, Cemalettin: "Azeri petrolünün dün ve bugün". **Journal of Qafqaz University**, C: 2, No: 2, s. 63, 1999.
- Desai, Dhaval: **Urban Densities and the COVID-19 Pandemic: Upending the Sustainability Myth of Global Megacities**. ORF Occasional Paper No. 244, Observer Research Foundation, 2020.
- Dicken, Peter - Hassler, Markus: "Organizing the Indonesian clothing industry in the global economy: The role of business networks". **Environment and Planning A**, C: 32, No: 2, s. 263–280, 2000.
- Dorman, Peter: **Actually existing globalization**. In P. S. Aulakh & M. G. Schechter (Eds.), *Rethinking Globalization(s)* (pp. 32–55). Palgrave Macmillan, 2000.

- Dreher, Axel: "Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization". **Applied Economics**, C: 38, No: 10, s. 1091–1110, 2006.
- Dulupçu, Murat Ali: **Küresel rekabet gücü: Türkiye üzerine bir değerlendirme**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
- EDGAR. **Emission database for global atmospheric research**. Joint research center of European Commission. (Çevrimiçi) <http://edgar.jrc.ec.europa.eu>, 2018.
- Elçin, Baba Ali: **Küreselleşmenin tarihçesi**. (Çevrimiçi), <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>, 2012.
- Eliyev, Asif: **Azərbaycan'ın iqtisadi siyasəti**. Bakı: Qanun, 2003.
- Eliyev, Heydər: **Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümü haqqında**. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 Mart 2001 tarixli Fərmanı, Bakı: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, 2002.
- Ergun, Ayça: **Democratization from below: The role of civil society in Azerbaijan**. In A. Ayata, A. Ergun, & I. Çelimli (Eds.), *Black Sea politics: Political culture and civil society in an unstable region* (pp. 103–120). London: I.B. Tauris, 2005.
- Ergun, Ayça: "Post-Soviet political transformation in Azerbaijan: Political elite, civil society and the trials of democratization". **Uluslararası İlişkiler**, C: 7, No: 26, s. 67–85, 2010.
- Ergun, Ayça: "Post-Soviet political transformation in Azerbaijan: Political elite, civil society and the trials of democratization". **Uluslararası İlişkiler**, C: 7, No: 26, s. 67–85, 2010.
- Eyyubov, M.: **"Pazar Ekonomisine Geçiş ve Sanayi Kompleksi"**. Danışma, C: 7, No: 43, Ekim, s. 66-67, 2001.
- Eziz, Mustafa: "Xüsusi İqtisadi Zonaların Yaradılması Ölkəmizin İnkiafına Tekan Verecek." **Azərbaycan Zaman Qəzeti**, 12-13 Aprel 2007, s. 5, 2007.
- Ferrer, Josep-Ramon: "Barcelona's Smart City Vision: An Opportunity For Transformation," **The Journal of Field Actions**, No: Special Issue 16, 2017.
- Franco, Santiago, Mandla, Venkata Ravibabu - Rao, K. Ram Mohan: "Urbanization, energy consumption and emissions in the Indian context: A review". **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, C: 71, s. 898–907, 2017.

- Gahramanova, Aytan: "Internal and external factors in the democratization of Azerbaijan". **Democratization**, C: 16, No: 4, s. 777–803, 2009.
- Gallagher, Kevin P.: "Economic globalization and the environment". **Annual Review of Environment and Resources**, C: 34, No: 1, s. 279–304, 2009.
- Giddens, Anthony: **Elimizden kaçıp giden dünya** (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayınları, 2000.
- Giddens, Anthony: **Üçüncü Yol: Demokrasinin Yeniden Dirilişi**. Çev. Mehmet Özay. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000b.
- Gözcü, Giray - Kablamacı, Barış: "What happened to urbanization in the globalization era? An empirical examination for poor emerging countries". **Annals of Regional Science**, C: 55, No: 3, s. 533–553, 2015.
- Gygli, Savina, Haelg, Florian, Potrafke, Niklas - Sturm, Jan-Egbert: "The KOF Globalisation Index – revisited." **Review of International Organizations**, C: 14, No: 3, s. 543–574, 2019.
- Hacızade, Hikmet: **Unpublished talk presented at the conference titled "Role of Civil Society in Democratic Development in Azerbaijan and Turkey" organized by the National and International Strategic Studies Center**, 2010.
- Haque, M. Shamsul: "Recent transition in governance in South Asia: Contexts, dimensions, and implications". **International Journal of Public Administration**, C: 24, No: 12, s. 1405–1436, 2001.
- Harford, Tim: **Görünmeyen ekonomist** (Sibel Demirel, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008.
- Hasanoğlu, Mürteza: "Küreselleşmenin devlet yönetimine etkileri". **Sayıştay Dergisi**, (43), s. 68–82, 2001.
- Hesenov, Rasim: "Azerbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi," **Meşveret Bülleteni**, C:7, No: 43, , s. 9, 2001.
- Hobsbawm, Eric J.: **Küreselleşme, demokrasi ve terörizm**. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Hüseynov, V.A.: **Manatın Bahalaşması ve İqtisadi İnkişaf: 'Hollanda Xestelyi'nin Mezmunu ve Elametlerinin Tedqiqi**, Seda Neşriyyatı, Bakı, 2015.
- İlkin, Qılman: **Bakı və bakılılar**. Bakı: Nurlar Neşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2006.

- İmanov, Nazim: "İlk On İlin Yekunları: İqtisadiyyat," **Meşveret Bülleteni**, No: C: 7, No: 43, s. 36, 2011.
- İsmayılov, İsrail Zakir: **Azərbaycan nefti XX əsrdə (hərbi siyasi baxış)**. Bakı: Azərbaycan Neft Akademiyası, 2007.
- İsmayılov, M. - Maksvel, Nigar: **Azərbaycan tarixi: 1900-1920**. Bakı: Elm Nəşriyyatı, 2008.
- Jenks, Mike, Burton, Elizabeth - Williams, Katie (Eds.): **The compact city: A sustainable urban form?** London: Spon Press, Routledge, 1996.
- Kablamacı, Barış: "A re-examination of causal relation between economic growth and energy consumption: Evidence from 91 countries". **Economics Bulletin**, C: 37, No: 2, s. 790–805, 2017.
- Kaika, Dimitra - Zervas, Efthimios: "The Environmental Kuznets Curve (EKC) theory—Part A: Concept, causes and the CO₂ emissions case". **Energy Policy**, C: 62, s. 1392–1402, 2013.
- Karabacak, Pınar - Dilmaç, Sehran: "1851 yılı ve Sanayi Devrimi sonrası endüstride seri üretim bağlamında tasarımın rolü". **Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi**, C: 2, No: 2, s. 31–39, 2021.
- Kearney, **2018 Global Cities Report**. Chicago. (Çevrimiçi), <https://www.kearney.com/global-cities/2018>, 2018.
- Kerimov, Namig: "Esrin Müqavilesi" Çərçivəsində Hasil Olunan Neftin Bakı-Novorossiysk Kəməri ilə Neqli Problemləri," **İpek Yolu**, Yıl. 2019, N: 1, s. 126-135, 2019.
- Kevük, **Küreselleşme Paradoksu**. Ekodialog. (Çevrimiçi), http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_2.html, 2007
- Khanlou, Pirouz: **The metamorphosis of architecture and urban development in Azerbaijan**. Azerbaijan International, C: 6, No: 4, s. 24–28. (Çevrimiçi), https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_archdevelopment.html
- Koray, Meryem: **Küreselleşme süreci ve ulus-devlet: Ekonomi, siyaset tartışmaları**. In M. Koray (Ed.), **Küreselleşme ve ulus-devlet içinde** (s. 25–48). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- Kutay, Nurcan: **Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler ve yoksulluk olgusu**. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

- Levinson, Marc. What is manufacturing? Why does the definition matter? (CRS Report). Congressional Research Service. (Çevrimiçi), <https://www.nist.gov/system/files/documents/2017/02/08/r44755.pdf>, 2017
- Lin, David, Hanscom, Laurel, Murthy, Anuraag, Galli, Alessandro, Evans, Mikel, Neill, Evan, ... Wackernagel, Mathis: **Ecological footprint accounting for countries: Updates and results of the National Footprint Accounts, 2012–2018**. Resources, C: 7, No: 3, s. 1–22, 2018.
- Liu, Xuyi - Bae, Jungho: "Urbanization and industrialization impact of CO₂ emissions in China". **Journal of Cleaner Production**, C: 172, s. 178–186, 2018.
- Ma, Ben: "Does urbanization affect energy intensities across provinces in China? Long-run elasticities estimation using dynamic panels with heterogeneous slopes." **Energy Economics**, C: 49, s. 390–401, 2015.
- Mabey, Nick, McNally, Richard - Zarsky, Lyuba: **Foreign direct investment and the environment: From pollution havens to sustainable development (2nd ed.)**. WWF-UK Report. (Çevrimiçi), <http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/pollutionhavens2ndeditionfinal.pdf>, 2003.
- Marcotullio, Peter J. - Lee, Yok-shiu F.: "Urban environmental transitions and urban transportation systems: A comparison of the North American and Asian experiences." **International Development Planning Review**, C: 25, No: 4, s. 325–354, 2003.
- Mesimov, Anar: **BP-Azərbaycan" Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin yaranması və fəaliyyəti** (1. baskı). Bakı: Elm və Təhsil Mətbəəsi, 2018.
- Mikhael, EM - Al-Jumaili, AA: **Can developing countries face novel coronavirus outbreak alone? The Iraqi situation**. Public Health in Practice, 2020.
- Modelski, George: **Globalization as Evolutionary Process**. Globalization as Evolutionary Process Modeling Global Change, New York: Routledge Press, 2008.
- Mohan, Rakesh: **Urbanisation and globalisation in the twenty-first century: Emerging challenges**. eSocialSciences Working Papers, id: 1291, 2007.
- Musayeva, Züleyha: **Böyük İpek Yolu və Azərbaycan nefti**. Böyük İpek Yolu və Azərbaycan Nefti, s. 34–46. Bakı: Mars-Print, 2009.

- Narayana, M. R.: "Impact of economic globalization on urbanization: A comparative analysis of Indian and select global experiences". **India Quarterly**, C: 66, No: 1, s. 91–116, 2010.
- Nouri, Seyed Ali - Alikaei, Saeede: "Analyzing urban development evolutions in the age of globalization with emphasis on coastal recovery plans". **Journal of Urban Management and Energy Sustainability**, C: 4, No: 1, s. 32–46, 2022.
- Nye, Joseph S. - Donahue, John D. (Eds.): **Governance in a globalizing world**. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. (Çevrimiçi), www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctvdf0j9, 2000.
- Oduwaye, Leke: **Globalization and urban land use planning: The case of Lagos, Nigeria**. Proceedings of REAL CORP 2013, 20–23 May, Rome, Italy. (Çevrimiçi), https://archive.corp.at/cdrom2013/papers2013/CORP2013_7.pdf, 2013.
- Our World in Data: **Collection of the COVID-19 data maintained by Our World in Data**. (Çevrimiçi), <https://ourworldindata.org/coronavirus-source-data>, 2020.
- Panayotou, Theodore: **Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development** (ILO Working Papers No. WEP 2-22/WP 238). International Labour Organization. (Çevrimiçi), <https://econpapers.repec.org/RePEc:ilo:ilowps:992927783402676>, 1993.
- Pınar, Ömer - Şimşek, Ergün: "Küreselleşmenin getirdiği sorunlar ve belirtilen sorunlara çözüm önerileri", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 22, No: 2, s. 1–15, 2003.
- Potrafke, Niklas: "The evidence on globalisation". **The World Economy**, C: 38, No: 3, s. 509–552, 2015.
- Poumanyong, Phouphet - Kaneko, Shinji: "Does urbanization lead to less energy use and lower CO₂ emissions? A cross-country analysis". **Ecological Economics**, C: 70, No: 2, s. 434–444, 2010.
- Qaffarov, Tofiq Mikayıl: **Azərbaycan tarixi: 1941–2002 (The History of Azerbaijan: 1941–2002)**. Bakı: Elm Neşriyyatı, 2008.
- Rasizade, Alec: "Azerbaijan after Heydar Aliyev". **Nationalities Papers**, C: 32, No: 1, s. 137–164, 2004.
- Salama, Ashraf M.: "Coronavirus questions that will not go away: Interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures". **Emerald Open Research**, C: 2, s. 36, 2020.

- Saran, M.: **Küreselleşme ve Kültür: Sınırların Belirleyicisi Kültür.** In E. N. Orhon ve R. A. Yılmaz (Ed.), Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim (s. 40–72). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Sarkodie, Samuel Asumadu: "The invisible hand and EKC hypothesis: What are the drivers of environmental degradation and pollution in Africa?", **Environmental Science and Pollution Research**, C: 25, No: 22, s. 21993–22022, 2018.
- SBB **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar.** (Çevrimiçi), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dunyada-Kuresellesme-ve-Bolgesel-Entegrasyonlar-OIK-Kuresellesme-Bolgesel-Entegrasyonlar-ve-Turkiye-Degerlendirme-Raporu_C1.pdf, 2022.
- Seyidoğlu, Halil: **İktisat Biliminin Temelleri.** İstanbul: Güzem Can Yayınları, No: 21, 2006.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası Finans.** İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama.** İstanbul: Güzem Can Yayınları, No: 22, 2007.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri.** Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2003.
- Shahbaz, Muhammad, Loganathan, Nanthakumar, Muzaffar, Ahmed Taneem, Ahmed, Khalid - Jabran, Muhammad Ali: "How urbanization affects CO₂ emissions in Malaysia? The application of STIRPAT model". **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, C: 57, s. 83–93, 2016.
- Šliburytė, Laimona - Masteikienė, Rūta: "Impacts of globalization on Lithuanian economic growth". **Economics and Management**, C: 15, s. 288–294, 2010.
- Stiglitz, Joseph E.: "Pareto efficient taxation and expenditures: Pre- and re-distribution". **Journal of Public Economics**, C: 162, s. 101–119, 2018.
- Sucayev, Fərhad: **"Azerbaycan'da Gaz Üretimi ve Talebin Karşılmasının Başlıca Yönleri."** Azerbaycan Bağımsızlığından Sonra Uluslararası Konferansın Materyalleri, Bakü, 3-4 Mart 2003, ss. 36-37, 2003.
- Süleymanov, Nizami Məmməd: **Azerbaycan'ın İktisadi Tarihi.** Bakü: ABELİRTİLEN Neşriyyatı, 2001.

Tektaş, Mehmet,
Korkmaz, Korkmaz,
Erdal Hasan:

Akıllı Ulaşım Sistemlerinin Geleceği Ekonomik yönden ve Çevresel Faydaları. Balkan Journal of Social Sciences (Yayın No: 3374936), 2018.

Tıraş, Hacı Hayrettin -
Özbek, Sefa:

“OECD Ülkelerinde Doğuşta Yaşam Beklentisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi”. **Business & Management Studies: An International Journal**, C: 8, No: 3, s. 2893–2923, 2020.

TİM (Türkiye İhracatçılar
Meclisi.)

Azerbaycan Ülke Bilgi Notu, Ekonomik yönden Araştırmalar. Ankara, 2022.

TİM (Türkiye İhracatçılar
Meclisi.)

Azerbaycan Ülke Bilgi Notu. (Çevrimiçi), https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/Azerbaycan%20%C3%9Clke%20Bilgi%20Notu.pdf, n.d

TİM (Türkiye İhracatçılar
Meclisi.)

Azerbaycan Ülke Bilgi Notu. (Çevrimiçi), https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/Azerbaycan%20%C3%9Clke%20Bilgi%20Notu.pdf, n.d

Tözüm, Haluk:

“Küreselleşme Gerçek mi, Seçenek mi,” **Doğu-Batı Dergisi (Küreselleşme)**, C: 5, No: 18, 2. baskı, Ankara, 2004.

Twenty First Century:

Emerging Challenges, Deputy Governor, Reserve Bank of India. (Çevrimiçi), <https://rbidocs.rbi.org.in/rdocs/Speeches/PDFs/81285.pdf>

Valiyev, Anar:

“Parliamentary Elections in Azerbaijan A Failed Revolution,” **Problems of Post-Communism**, C: 53, No: 3, 2005.

Wang, Yong, Li, Li,
Kubota, Jumpei, Han,
Ruirui, Zhu, Xue - Lu,
Guohua:

“Does urbanization lead to more carbon emission? Evidence from a panel of BRICS countries”. **Applied Energy**, C: 168, s. 375–380, 2016.

World Bank:

Adjusted net national income per capita growth (annual %). (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.NNTY.PC.KD.ZG?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>, 2021

World Bank:

GDP growth (annual %). (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>, 2021

- World Bank: Urban population (% of total population). (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>, 2021
- World Bank: Urban population growth (annual %). (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.GROW?end=2021&locations=AZ&start=1960&view=chart>, 2021
- World Bank: **World development indicators (WDI)**. Washington DC, 2018.
- WUP. **World urbanization prospects**. Population division of the department of economic and social affairs of the United Nations. (Çevrimiçi), <https://population.un.org/wup>, 2018.
- Yalçinkaya, Timuçin: **Küreselleşme Sürecinde oluşan etkilerin genel anlamda Ekonomi Politikaları Üzerine Etkilerinin Analizi: Türkiye Örneği**. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Yeni Azerbaycan Qezeti: **“Azerbaycanda Xüsusi İqtisadi Zonalar Yaradılır.”** (Çevrimiçi), <http://www.yeniazerbaycan.com/news/670.html>.
- Yıldırım, Sevil: **Dünyada ve Türkiye’de Petrol**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik yönden Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, Ağustos-2003, ss. 4-5.
- Zardabli, Ismail bey: **The History of Azerbaijan: From Ancient Times to Present Day**. Çev. Fatma Farajova, London: Rossendale Books, 2014.

